

Isak Samokovlija-Nosac Samuel

NOSAČ SAMUEL

Ni otac, ni maćeha, ni brat Jakov nisu pomišljali na Saručinu udaju, a Saručine drugarice imale su već i po dvoje, neke čak i po troje djece. Saruči se često otimao težak uzdah iz dubine duše. Nekad joj se činilo da su svi zaboravili na nju, da niko na svijetu ne vodi brigu o njoj. Bilo joj je teško, ali kraj svega toga, skriveno, u jednom kutku Saručinog srca, živio je još uvijek maličak nade i djevojka se zanosila da će joj ipak jednog dana otac, onako iznenada, izbiti kući i odmah s avlijskih vrata, svečano i raspoloženo, povikati "Gdje si, Saruča, gdje si, kćeri moja? Hodi da poljubiš ruku! Zaručio sam te, zaručio, moja dobra Saruča!"

Godinama je tako čekala da čuje tu vijest, taj očev poklik. Svako popodne ćulila je uši i, svejedno što se dotada već sto puta razočarala u tom svom iščekivanju, uvijek bi joj srce zadrhtalo od radosti kad god bi u neuobičajeno doba začula korake u avliji. Evo ga! – zatrepkala bi sva – evo ga, sad će da vikne: "Saruča, gdje si? Gdje si, kćeri moja?"

Ova jalova uzbuđenja svu su joj dušu bila istrerala. Otimala se da ne padne u očajanje. Najzad je klonula, ali od nekog vremena (bila je tada ušla u svoju dvadeset i četvrtu godinu) odjednom se u njoj rodilo neko čudno vjerovanje. Ni sama nije znala kako je to došlo, ni zbog čega, ali neki osjećaj govorio joj je da će se tog ljeta nasigurno i zaručiti i udati. Začas joj s lica nesta tamnih sjenki. Oči joj se razvedriše. Išla je po kući nasmijana. Ponekad je i pjevala. Tih dana, kad je Saručino srce bilo puno tog radosnog iščekivanja, upravo tih dana dogodilo se da je njena maćeha iz najboljeg zdravlja pala u postelju.

– Nije ništa, malo se prehladila – govorile su žene. Zaista, izgledalo je po svemu da i nije ništa. Međutim, nekoliko dana kasnije, počela je maćeha da bunca u vatri. Pozvali su tja - Hanuču 1. Ova starica izlazeći iz sobe klimala je glavom. Saruča je gledala ukočenih očiju u nju. Da neće umrijeti? Saručino srce grčilo se pri ovoj pomisli.

Četiri dana poslije prvog tja - Hanučinog dolaska bolesnica je zaklopila oči. Maćehina smrt pogodila je Saruču kao grom. Dugo se nije mogla da pribere. Kad je malo došla sebi, bacila je pogled po sirotij djeci. Bila su bosa, neočešljana, uplakana i gladna. I cijela kuća izgledala joj kao kakvo zgarište. Duboko je uzdahnula, sagnula glavu i prihvatila za posao. I dosad je Saruča radila kao rob. Sad je sve ostalo na njenim leđima. Valjalo se brinuti za svu čeljad na domu. Među polusestrama bilo je i pilježi. Dok su jedne bile prešle desetu godinu i vijale se po avliji, istrčavale na sokak, druge su još četveronoške puzile po kući i po dvorištu. Na jedne je valjalo pripaziti da ne padnu s taraba, na druge da se ne strmoglave u bunar. Jutrom ih je trebalo redom umivati, češljati, hraniti, a neke i napitati. Ono malo haljina što je bilo na njima valjalo je svaki dan na deset mjesta zakrpati, a jednom nedjeljno makar kroz vodu provući.

Od jutra do mraka lijetala je Saruča po kući i po avliji. Nije znala šta će prije: mijesiti hljeb, spremati sobu, gotoviti ručak. Usred posla trgnuo bi je vrisak i plač iz avlije. "Kuku meni!" kriknula bi i, s rukama punim tijesta, izlijetala da vidi šta je. Lijegala je kad su svi već spavali. Često nije ni tada imala mira. Riđi Jakov, njen brat, znao je katkad i o ponoći, pa i još kasnije, dolaziti kući. Valjalo je otvoriti mu vrata, pristavljati kavu i miriti ga da ne prestravi djecu.

Papučo, njen otac, hvalio je sprva gospoda što mu je Saruča kod kuće, ali kad je prošla žalost, stao je da premišlja šta će mu s tom kćeri da bude ako ovako potraje još nekoliko godina. Neće se nikad udati. Ta pomisao bila mu je strašna. Odlučio je da se i po treći put oženi. Tražio je, raspitivao, prosio, ali mu niko nije htio da dâ ni udovice bez poroda, ni djevojke usidjelice. Nudili su mu dvije-tri udovice s djecom. Jedna mu se od tih žena mnogo dopala. Ali kako da je uzme i da u kuću dovede još cijelu hrpu djece? Bilo je i u njega previše toga blagoslova. Imao je dvoje, Jakova i Saruču, od prve žene. Doduše, ovo je dvoje bilo već davno odraslo za ženidbu i udaju, ali ono šestoro, sve same kćeri, od druge žene, smetalo je i brojem i sitnim godinama. Osim toga, živjelo se potvrdo i ležalo jedno

preko drugog u maloj sobi i još manjoj kuhinji. I glavno: šta bi rekao Jakov! Jakov je zapravo vodio mesaru, trgovao stokom, zarađivao i hranio sestru, i polusestre i njega samog. Nije se zbog toga mogao ni da ženi. Kako da sad on, koji gotovo ništa ne zarađuje, dovede u ovu tjeskobu još tri-četiri božja stvora? Jakov bi sigurno, kakav je nagao i naprasit, planuo, otišao bi iz kuće i ostavio ga da gladuje i sa svojom rođenom i sa udovičinom djecom. Slegao je najposlije ramenima. "Šta ćemo! Život nije svadba. Udaće se kad joj bude suđeno. Sad joj se valja patiti, i njoj, i meni i svima nama."

Saruču je tješio kako je znao i umio. Obećavao joj je da će je udati čim odrastu blizanke Beja i Leja.

– Strpi se, kćeri moja! – govorio je Papučo. – Eno pogledaj Jakova! Ni on ne može da pomišlja na ženidbu, a stariji je od tebe. I radi, muči se, vuče se po selima, noćiva po hanovima, propada u rđavom društvu, a sve zbog nas. Šta ćeš! Muka je sve to! Ali valja živjeti.

Saruča je bila razumna. Od onog dana kako se upregla u posao nije više ni pomišljala na udaju. Bila je zaboravila na sve. Trčala je po kući i bila majka, domaćica, sluškinja i pralja. Susjetke su je hvalile. Prodoše četiri godine tako.

Blizanice narasle. Saruča odahnula. Počela je opet, malo-pomalo, da pomišlja na sebe. Nabavila je mirišljav sapun i malo ogledalo.

Skrivajući ove stvarčice u njedra, sjećala se Saruča davno minulih dana, kad je namještala šiške po čelu i kad joj je srce udaralo i treptalo od neke samo naslućene radosti. Nadala se da će se nešto od tog prošlog doba vratiti.

Čim se našla u sobi, bacila je, stidljivo i kriomice kao prije nekoliko godina, kratak pogled u malo sjajno staklo.

Srce joj se sledilo. Vidjela je da joj je lice uvelo, a zubi pocrnjeli i neka rđa da ih je razjela. Poneki su se bili već sasvim rasuli.

– Ko će me ovakvu uzeti! – izvio se iz nje bezglasen i tugaljiv krik. Suze su joj pošle na oči. Neka tuga obuzimala joj svu dušu.

Zavlačila se često u skrovite kutke kuće, sjedjela tu, naslanjala glavu na ruke i željela da se sita isplače.

Bivala je sve zamišljenija i tiša. Papučo se nekad ljutio na nju i karao je:

– Zaboga miloga, ne gledaj tako tužno. Kad se ćorava Luna udala, udaćeš se i ti.

Prilika za Saručinu udaju ukazala se istom u nosaču Samuelu. Prije dvije godine umrlo je tome čovjeku dvoje djece, a na ljeto je ostao udovac. Papučo ga je odmah uzeo na oko.

– Ako je on ne uzme, ne znam ko će! – govorio je u sebi i sve više strepio da mu ko drugi ne ugrabi nosača Samuela, tu jedinu priliku za udaju njegove kćeri. Dugo je smišljao kako da započne razgovor o toj stvari s travarom Simonom, Samuelovim ujakom. Trebalo je udesiti da Simon ne primijeti kako gotovo očajnički nudi svoju Saruču. Zatražiće u tom slučaju odveć veliki miraz. A odakle? Ko zna šta će Jakov reći ako mu se i nekoliko dukata učini mnogo.

Najzad se starkelja odlučio da povede razgovor onako izdaleka.

– Šta je, sinjor Simone, misli li se vaš Samuel ženiti? – upitao je jednog jutra Šimona, Samuelovog ujaka. Papučo je bio svjestan da je ovo pitanje opasno, ali je unaprijed bio sračunao kako će uzmaknuti.

– Misli! – rekao je Šimon spremno, kao da je najmanje dva mjeseca čekao na to pitanje.

– Misli, i to brzo, vrlo brzo! – naglasio je, malo se nakašljao i dodao: – A zašto me to pitate, sinjor Papučo?

– Hm!... Hoćete da znate zašto vas to pitam? Pa pravo da vam kažem, ne znam ni sam. Viđam Samuela često po čaršiji... Sav je nekako zapušten. Sami su dronjci na njemu, pa mi ga je žao. Trebalo bi da se čovjek ženi da ima koga ko će ga gledati, ko će mu zakrpe prišivati.

– Ne govorite pravo, sinjor Papučo! Nije niko lud da u svom subotnjem odijelu nosi vreće brašna na leđima. Ni vreće brašna, ni sepete šljiva. Ali manimo se sad zakrpa, govorimo malo razboritije. Koju mi to djevojku nudite? Hajde, da vas čujem, sinjor Papučo.

– Ne nudim vam ja nikoju, dragi Simone! Nikoju! Pitao sam samo onako. Ostajte mi zbogom. Papučo je ušao u mesaru. Tri dana kasnije sreo je Simon Papuča.

– Dajte, recite mi, sinjor Papučo, šta je to s vama. Mislite li već jednom udavati svoju kćer Saruču? Mislite li ili ne mislite?

Simon je gledao Papuču pravo u oči.

– Pa mislim! Dabome da mislim – odgovorio je Papučo raspoloženo. – Ako imate kakvu dobru priliku, recimo kakvog trgovca ili kakvog zanatliju, vjerujte mi neću žaliti da dam dobar miraz. Dobar, kad vam kažem. Ako vam je po volji, možemo otići do Čuče pa uz kavu da porazgovaramo o tome.

– Žurim u radnju. Danas je pazarni dan – odgovorio je Simon lukavo.

– Ništa ne smeta. Možemo i ovako putem da progovorimo koju o tome. Koga biste mi to preporučili?

– Ja? vjerujte mi, sinjor Papučo, nisam o tome nikad razmišljao. Ne običavam da vodim tuđe brige. Nego, jučer sam sreo vašu Saruču i vidio sam da joj se još jedan zub slomio. Čini mi se, bilo bi već vrijeme da je kome utrapite. Ocvala je i ostarjela mnogo.

– A meni se čini, sinjor Simone, da vi ne vidite dobro. Moja Saruča niti je ocvala, niti ostarjela. Pa i da je! Pa čak da su joj se svi zubi polomili, i tada bih joj našao kakvog dobrog zanatliju. A možda i trgovca. Ne zaboravite da je to kućanica, sinjor Simone! Kućanica kakve nema nadaleko. Hvala bogu, znate sami, deset godina vodi ona cijelu moju kuću. Vidjećete vi kakvu ću ja priliku naći za nju. Samo se strpite malo. Zbogom ostanite!

– Svaku vam sreću želim! – Simon je skrenuo u svoju ulicu.

Nekoliko dana poslije toga počeli su Simon i Papučo otvoreno da se razgovaraju i odmah su se zakačili oko miraza.

Simon je tražio dvadeset dukata. I bio je zaintačio.

– Mnogo je dvadeset dukata, mnogo! – uvjeravao je zabrinuto Papučo i gutao goroku pljuvačku.

– Nije – dokazivao je Simon.

– Ali molim vas, kako da nije? Ne stiču se dukati tako lako, sinjor Simone. Sračunajte samo koliko ima groša u dvadeset dukata. Mnogo je to, mnogo! Razmislite malo!

– Razmislite vi. **Samuel** može da čeka. Istom je godina od Rifkuline smrti. Njemu se ne žuri.

Papučo i Simon pregovarali su svaki dan. Pregovori su slabo napredovali, ali Simon je bio zadovoljan. Pozvao je nosača Samuela.

– Slušaj, Samuele! – počeo je ujak Simon trljajući ruke i žmirkajući sitnim očima. – Sve do danas nisam htio ništa da govorim. A ni danas nema šta da ti kažem. Ali do pet-šest dana ja se nadam da će biti. Hehe! – smijuckao se Simon i prstima mrsio svoju bradicu. – Znaš li da razgovaram s Papučom o tebi? O tebi i o njegovoj Saruču. I vjeruj mi, Samuele, Saruča je vrlo dobra prilika za tebe. Kućanica je. Zar nije tako? I po godinama ti je gotovo par. Mlada žena tebi i ne treba. Zar nije tako! I na kraju krajeva, djevojka je. Pa nije ni ružna. A nisi ni ti hvala Bogu! Zar nije tako, Samuele? Ja mislim neka ti dadnu dvadeset dukata pa možeš mirne duše da poljubiš Papuču u ruku. Zar nemam pravo?

– Dvadeset dukata? – začudio se **Samuel**.

– Dvadeset! nego šta ti misliš. I dobićeš ih, dobićeš, ja ti kažem. Ali ne govori nikome ništa. Pravi se kao da ništa ne znaš. Dok ne završim pregovore s Papučom i s Jakovom da šutiš kao ove pijavice u ovom staklenom loncu.

Dvadeset dukata! Ovo je nosača Samuela svega zbunilo. Dan i noć razmišljao je o tim parama i smišljao šta će s njima sve da kupi. Silazeći svaki dan u čaršiju prolazio je nosač Samuel pokraj Sadine bakalnice **2**. Jednog dana sjetio se da je Sado, prije dvije godine, s mirazom od deset dukata otvorio bakalsku radnju. Danas mu je dućan bio krcat robom.

Evo, on će s Papučovom Saručom dobiti dvadeset dukata! Kako bi bilo da s tim parama otvori radnju? Misao nije bila daleko. Uskoro mu je prohujala kroz glavu. Prohujala i opet se vratila. Najzad ga nije napuštala. Kupiti robe za te pare, otvoriti radnju, postati bakalin pa se više ne mučiti kao nosač, to bi bilo nešto!

Samuelu je igralo srce.

Odlazio je češće ujaku i pitao šta ima novog.

Simon je odgovarao mirno:

– Strpljenja, Samuele, strpljenja! Sve će biti u redu.

Već druge nedjelje činilo se nosaču Samuelu da se pregovori odviše otežu. Bio je uznemiren. – Mnogo traži njegov ujak, a radnju može otvoriti i sa deset dukata.

- Kako bi bilo, ujače, da ne tražite više od deset dukata? – predložio je nosač Samuel jedne večeri.
- Da ne tražim više od deset dukata? Kako to misliš?
- Pa tako, ujače.
- Jesi li ti pametan? – namrštio se ujak Simon i srdito nastavio da trpa neke droge i suhe trave u avan i da ih tučkom mrvi.
- Meni ne trebaju toliki dukati!
- Tebi ne trebaju toliki dukati! Ej, čovječe, trebaju oni i Salamonu Salomu, koji ih ima na hiljade, a tebi da ne trebaju. Jesi li ti šenuo? Ej?
- Meni je dosta deset dukata. Deset! – navaljivao je nosač Samuel.
- Idi! – gonio ga je Simon iz radnje. – Znam ja koliko tebi treba. Nećeš ti mene učiti. Da ti je petnaest godina, govorio bi pametnije.

Te jeseni – bilo je to 1874. godine – imali su nosači puno posla. Bilo je rodilo voće vrlo obilno. Svaki dan dogonili su seljaci na sarajevsku čaršiju na stotine sepeta šljiva. Cijena im je bila vrlo niska i svijet je kupovao šljive kao na jagmu i pekao pekmez. Od jutra do mraka nosači su prtili ove sepete i iznosili na Bjelave. Djeca su tih dana bila sva u živom pokretu. Išla su nosačima u sretanje sve dolje do na Banjski brijeg, dočekivala ih poklicima, skakala oko njih, pratila ih, utrčavala u avlije i zaglušnom vikom javljala domaćicama da im dolazi šljiva za pekmez.

Nosači su ulazili znojavi i umorni. Spuštali su sepete na kaldrmu, istresali šljive u spremljena tekneti **3** i vraćali se žurno u čaršiju po druge.

Nosač Samuel Mačoro bio je tada čovjek od svojih 35 godina. Bio je dosta koštunjav, ali mršav, blijed i malo sipljiv. Uzlazeći uz Banjski brijeg, sav bi se zadihao i bio zlovoljan. Sve mu je smetalo. Čitavim putom proklinjao je uzbrdicu, psovao rupe u kaldrmi i kamenje o koje se spoticao.

Kod Bijele česme spuštao je svoj sepet, skidao mastan fes, saginjao kosmatu glavu i pljuskao se vodom po neobrijanom licu. Zatim bi raskopčao haljine i maramom otirao znoj ispod pazuha. Onda je sjedao i odmarao se.

Tih dana sjedeći u sjenci visokog grobljanskog zida, nosač Samuel se vajkao što ga ujak nikako nije htio da poslušati: "E, moj Samuele, govorio je nosač Samuel, da te je ujak poslušao, pregovori bi bili davno završeni... Danas bi ti mogao da kažeš: Više se, dragi moji, nosač Samuel neće grbiti ovako uzlazeći uz Banjski brijeg. Posljednji je ovo sepet koji on prti. Neka se pod njim kilavi nosač Muro! Zdrav je i jak kao medved pa može, a Samuel i ne može i neće, a i ne treba mu više. Jest, ne treba mu! Dobiće on sa Saručom deset dukata i s tim će parama otvoriti bakalsku radnju. Bakalsku radnju, dragi moji! Nego šta vi mislite!"

Težak uzdah otimao se Samuelu. Ustajao je tada, prilazio sepetu, proturao ruke ispod pripetih konopaca, podizao se i noseći fes u ruci, a po glavi pokriven mokrom maramom, nastavljao put na Bjelave i gundao: "Tako, tako bih mogao da kažem, da me je poslušao. Ali on zna bolje! Njemu nije dosta deset i na kraju neće biti ni deset. Neće biti ništa. Ništa!" Gore na Bjelave stizao je otvorenih usta, sav daščući. Usput je grdio i razgonio djecu koja su oko njega skakala i vriskala u svom djetinjem oduševljenju.

Predveče je navraćao u ujakovu radnju. Kad bi mu ujak rukom dao znak da nema još ništa, namrštio bi se, prebacio konopac s jednog ramena na drugo i odlazio. "Neće ništa ni biti. Tako se ne pregovara, dragi moj ujače! Deset, deset treba tražiti, a ne dvadeset!" – mumljao je.

Dok je prolazio mahalom, njegova ljutnja pretvarala se u tugu. U to doba mahale su bučale od radosti. Orila se pjesma. Pomaman vrisak odjekivao je na sve strane. Izgledalo je da su zemljom med i mlijeko protekli i da su svuda zavladao sreća i zadovoljstvo.

To se u avlijama pekao pekmez.

Hrpa žena i djevojaka sjedjela je čitavo popodne za punim teknetima šljiva, vadila koštice, prala kazane, raspuhivala vatru, a sad, u samu večer, vatre su već radosno plamsale, a žitki pekmez kvrcio i iz njega prskale sitne crvene kapi.

U jednom kraju avlije sjedjeli su muškarci, pili rakiju, mezetili; u drugom su žene čučale u živom razgovoru. Djevojke su miješale crvenu vrelu kašu, poticale vatru, pjevale i smijale se. Djeca se ganjala oko kazana, vrištala. Čas se skrivala iza širokih haljina svojih matera

i strina, čas izlijetala otuda kao pomamna. Nigdje im nije bilo smire. Sad su prilazila kazanu, zahvatala kašikama od još nedokuhanog pekmeza, lizala, pržila jezike, sad izlazila na sokak pa se domalo otud vraćala vitlajući praznim kašikama i derući se iz sveg glasa. U mnogim avlijama udarao je def, svirala zurla 4, razvlačila harmonika. Na razgrnutoj žeravi okretao je nekakav "majstor" šiš - čevap 5, a djeca pekla kukuruze. Visoko iznad avlija izvijala se pjesma:

Yo pasi por la tu guerta,
Tu estavas en la puerta,
Te saludi, te fuites.
Esto no me se aresenta.

Nebo je bilo puno zvijezda. Mjesec se javljao iznad Žute Tabije, a kroz noć se pronosila neka živa radost i treperila u njoj.

Nosač Samuel ulazio je tužan u kuću. Lijegao je odmah na svoj ležaj.

Papučo i Simon kao da su uživali u ovim pregovorima. Vodili su ih polagano, strpljivo, po nekom naročitom planu. Popuštao je i jedan i drugi, ali sporo i oprezno. Za ovo dva mjeseca Simon je bio istom sišao na šesnaest dukata, dok je Papučo svoju ponudu povisio od pet na osam.

Uzalud je nosač Samuel sve češće navaljivao na Simona da popusti. Simon je tvrdoglavo odbijao:

– Ostavi, molim te, ja znam kako se pregovara! Tada se umiješao i mesar Jakov, Papučov sin:

– Šta? Šesnaest? Ne dam ni osam! I to je mnogo! Ne dam ništa! – vikao je riđi Jakov na oca Papuča. Bio je sav crven i zelen u licu kao nedozreli patlidžan. – Šta ste vidjeli na njemu? Šta? Udovac je, nos mu je otišao u stranu. Je li zanatlija? Je li obućar? Krojač? Je li trgovac? Ništa od svega toga. Nosač! Hamalin! 6 I još je sipljiv kao ciganski konj. Jedva može da zaradi hljeba. A znate li da je u našoj kući Saruča naučila da ima, ako ništa, a ono mesa i za ručak i za večeru! Ne dam je! Ne dam je njemu kad bi je htio golu i bosu, a kamoli da mu još dam šesnaest dukata. Matrak! 7

– Slušaj, Jakove – trudio se Papučo da umiri sina. – Sjedi i ne uzrujavaj se. Jest, imaš pravo, Samuelov nos otišao je nalijevo kao da ga rukom otire uvijek na tu stranu. Tako je! Ali reci ti meni, je li Saručin nos ljepši? Hajde reci, Jakove. I reci mi, kakvi su joj zubi? Zar joj nisu dva prednja polomljena? Zar joj i drugi nisu crni kao da vazdan žvače katran, a ne debelu bravetinu, bijelu kao snijeg? I još nešto da ti kažem: navršila je dvadeset i devetu, moj sine! Druge djevojke se udaju od osamnaest. Ja sam tvoju majku uzeo a nije bila navršila ni sedamnaest. I još nešto. Pogledaj Saruču kad odeš danas kući. Oči su joj kao da tuguje za mrtvima, ili kao da će sutra skočiti u bunar. Hoćeš li da čekamo dok joj se satru svi zubi, dok osijedi kao što sam ja osijedio? Šta će sirota onda? Budi pametan!

– Ne dam je njemu! – odgovorio je Jakov. – Ne dam i gotovo!

Papučo je otišao Simonu i požalio mu se. Ispričao mu je sve što je Jakov rekao.

– Eto sad znate sve. I vjerujte, ja nisam kriv, Simone! Šta mogu? U njega su pare, on ih zarađuje. Kažem vam: Teško ocu koji je spao na to da ga sin hrani. Teško njemu. Ne daj bože to ni najvećem dušmaninu!

Nosač Samuel u svojoj ljutnji vikao je na Simona:

– Vi ste krivi, vi! Trebalo je odmah tražiti deset, a ne dvadeset. Ja sam vam govorio! Deset, deset je trebalo tražiti!

– Šta ti znaš šta je trebalo. Da sam tražio deset, ne bi ponudili ni pet.

– Dali bi deset, dali bi odmah bez ikakvog prigovora. Ja znam da bi dali! Čekajte, otići ću ja do Jakova, vidjećete sve ću svršiti za dan. Za jedan jedini dan.

– Hehe! – nasmijao se ujak Simon. – Ti, ti ćeš svršiti! Ti! Znaš li šta je Jakov rekao o tebi? Rekao je da ti ne bi dao Saruču ni kad bi je htio golu i bosu! Rekao je da nisi vrijedan ni hljeba da zaradiš. I ima pravo. Da si pokojnog oca slušao, ne bi danas bio nosač. Ali ti, ti sve bolje znaš. Ti si uvijek najpametniji. Eto, sad si čuo šta ti je rekao Jakov. Hajde, pregovaraj s njim. Svrši sve za jedan dan. Hajde!

U Samuelu se uzbunila krv. Htio je da ode prvo Jakovu i da mu tresne u oči da je on niko i ništa, da mu u brk skreše da je propalica i najgora pijandura. Bio je pošao, ali kako se još nadao da će se stvar ipak nekako urediti, svrnuo je u drugu ulicu.

Cijele nedjelje iščekivao je nosač Samuel da će mu ujak javiti da su pregovori opet nastavljeni. Mjesto toga čuo je u kavani kod Čuče da je Jakov otišao na selo i da će tamo ostati pet-šest dana. Bio je sav očajan.

Jakov se vratio dan ranije sa sela. Bio je vrlo dobre volje kad je došao. Dotjerao je čitavo stado janjadi i devetnaest debelih ovnova. Stoka je cijelo ljeto pasla na Zelengori. Bila je zdrava i debela. Nije bila ni skupa. Jakov je računao da će na njoj dobro zaraditi. Odmah po svom dolasku poslao je po Šimona.

– Neka dođe, ali odmah! – poručio je obijesno kako je on to već znao.

Kad je travar došao, riđi Jakov nije mu dao ni da sjedne.

– Slušajte, Simone – rekao je odrešito. – Dva mjeseca se natežete s mojim ocem i ništa. Danas ću vam ja da kažem dvije riječi, ali vi nijedne da mi niste progovorili. Dajem deset dukata i opremu koje se neću zastidjeti. Primete li ili ne primete? Da ili ne? Odgovorite!

– Besimantov! **8** Neka je srećno! – rekao je Simon i pružio ruku.

Nosač Samuel izljubio se s ujakom. Čitave noći gotovo nije spavao. Deset dukata! Deset dukata će dobiti. Sutradan, kad je izišao na sokak, učinilo mu se da je dan ljepši od svih dana prošlog ljeta. Koračao je živo.

Na čaršiji privezao je svoj konopac o sepet vješto kao nikad prije, podmetnuo leđa i skoro potrčao kao da je nosio praznu krošnju. Uz Banjski brijeg curio mu je znoj s čela i niz bradu kapao na kamenje... Dahtao je (sepet mu je bio pun do vrha a i dan je bio sunčan, kao da je bilo ljeto a ne jesen), ali sve to nije smetalo nosaču Samuelu. Toga dana uzlazio je na Bjelave kao da je bio drugi čovjek, kao da je bio snažan isto kao i Muro. Nije se odmarao nigdje. Prošao je mimo Bijele česme kao da nikad nije spuštao sepeta kraj nje.

Uskovitlane misli nosile su ga kao na krilima. Ispod opuštenih gustih brkova nasmijavali mu se veliki žuti zubi. Radost je rasla u njemu. Živo je vodio razgovore sam sa sobom i gotovo zaboravljao da ga sepet žulja po plečkama, a znojave haljine da ga zapliću u hodu. Ovaj dan bio je za njega svečan, najljepši od svih dana u njegovom životu. Izgledalo mu je kao da je neka velika svetkovina, a na njemu da su subotnje haljine, a ne stari masni fes i dronjave zamazane čakšire.

Ispravljao se pod sepetom što je bolje mogao. Srce mu je kucalo kao da mu je bilo saliveno od samog tuča. Sve je zvonilo oko njega: Bakalin će on biti, bakalin! I neće se više zvati "nosač Samuel", nego "bakalin Samuel". I neće se više povijati pod punim sepetima, ni grbiti pod vrećama nabijenim kavom i brašnom. Dosta je toga bilo ovih deset godina! Dosta i predosta. Sad će sjedjeti kao čovjek u svojoj radnji, mjeriće mušterijama šećer, so i kavu, nalijevaće im gas i zejtin, nositi "plajvas" **9** zadjenut pod fes kraj samog uha, onako kao što nosi bakalin Sado, bakalin Mento i bakalin Juso.

Koračao je sve snažnije, a sve grčevitije stiskao obje šake kao da je u njima držao ono deset dukata. Odasvud su navaljivale na njega neke vedre misli i praćakale se jedna preko druge kao ribe kad se mrijeste. Svaka je bliještala svojom radošću.

Otvoriće radnju! Bakalsku radnju! Nabaviće i ovo i ono! Isturiće kraj vrata na praznim sanducima dvije-tri pletenke. Jednu s lukom, drugu s krompirom a treću sa suhim kruškama. Kao i Sado, kao bakalin Sado što je isturio kad je prije dvije godine otvorio svoju bakalnicu.

Od jutra do mraka dolaziće mušterije. Kupovaće i plaćaće. Uveče, kad bude vrijeme da se radnja zatvori, pokupiće iz čekmedžeta **10** pare, izbrojaće ih, strpati ih u kesu, objesiće kesu oko vrata, zaključaće radnju i polako krenuti kući. Saruča će ga čekati s večerom. Ući će polagano, bez žurbe, u kuću, skinuće cipele, sješće na minder, **11** izvadiće kutiju, savijaće cigaru i pričaće ženi ko mu je sve pazario, koliko je zaradio i ko mu je šta dužan ostao. Po večeri skidaće se, ali ne kao što se sada skida, brzo i navrat-nanos, umoran kao pas, da što prije opruži noge, nego polako, natenane, svlačiće sa sebe haljinku za haljinkom, pa onda se lijepo pružiti po dušek, pokriti se jorganom, širokim, dugačkim jorganom i kazaće ženi: – "Hajde, ugasi lampu i hodi lezi i ti, opraeš to suđe sutra."

Tako se zanosio nosač Samuel i djeci usput dijelio šljive kao da su bile njegove.

Kad se vratio s praznim sepetom na leđima, zastao je kraj Bijele česme, umio se, sjeo, smotao cigaru, pušio i tonuo u sve zamamnije snove: Bakalin! Bakalin će on biti i njegov mučan život krenuće sad širokim i ravnim putem. Neće se više vući s jednog kraja grada na drugi, neće se više penjati iz čaršije na vrh bjelavske mahale. I neće zimi više čučati pred magazama trgovca Maira, trgovca Elišaha i trgovca Salamona, čekati tu da stignu puna kola i tovarni konji, pa skidati i nositi bale i sanduke, vreće i tulume i povijati se pod njima do zemlje noseći ih u magaze ili iznoseći ih otuda da ih tovari na kiridžijske konje. I neće u najteže zimske dane kad smetovi zakrče drumove, te nema prelaza preko Ranjena i Vučje Luke, cvokotati zubima i obijati pragove tražeći makar kakvog posla da bi kuru hljeba zaradio. Neće više biti svih tih muka, nego će lijepo sjedjeti kraj mangale u svojoj bakalnici, pružaće ruke prema vatri, gledaće kako vrcaju iz ćumura varnice i grijaće se kao što se svake zime grije bakalin Sado, bakalin Mento i bakalin Joso.

I zarađivaće deset puta više nego što sad zarađuje, a neće se cijele godine namučiti koliko se sad namuči dok jednom iz čaršije iznese samo jedan sepet šljiva na vrh Bjelava.

Neka se nosač Muro muči ovim poslom. Muro je jak i snažan kao međed. Može on sto godina da se grbi, neće mu biti ništa. Ali on, on je već sad dosta osipljivio, a i desno ga koljeno boli. Trga ga ta kostobolja po noći nekad žestoko. Tu je bolest navukao u studenoj magazini sinjor Maira. Ej, taj Mair! Taj Mair! Krv mu pije. Pušta ga onako znojavo da čuču u kraju kad se vrati s posla po svoj teškom mukom zarađeni marjaš, pušta ga da čeka po čitav sat i više. Bije studen iz kamenog zida i kamenog poda, a na njegovim nogama nema galoša kao u sinjor-Maira, a nema ni mangale pokraj koljena, nego studen mu se uvlači u kosti, a Mair mirno konta, piše račune, broji novac i puši cigaru za cigarom. Dolazilo mu je teško to čekanje. Koliko je on puta htio da se ispravi pa da kaže: – "Ej, jesam li čekao dosta, hoćete li da se smrznem ovdje za taj vaš marjaš?"

Htio je on tako da kaže, ali kako da to učini? Šta bi sinjor Mair uradio? Podigao bi oči sa svog teftera i samo rekao: – "Sikter! 12 Da mi niste izašli nikad pred oči. Napolje! Pasji sine!"

Tako bi rekao sinjor Mair, a o tom istog dana saznao i sinjor Salamon, i sinjor Lijačokan, i što bi bilo onda s njime? Mogao bi da se objesi o svoj hamalski konopac. To bi mogao!

Ali sad, sad ga više neće sinjor Mair tako vrijeđati, sad on više neće čučati i gutati sve gazdinske tabijate. 13Sad će oni da govore s njim drukčije. Zvaće ga da pazaruje kod njih zejtin, gas, kavu, šećer, so. Jest, zvaće ga i čašćavaće ga kavom, kao i bakalina Sadu što čašćavaju, kako je on to vidio na svoje rođene oči. Kavom i duvanom! Život, život će to biti!

I Saruča nije slabunjava kao pokojna Rifkula. Ako mu Bog da djece, a daće, neće ona umrijeti kao Rifkulina, pa kad odrastu, biće i od njih pomoći. A ko zna? Za sinjor-Elišaha pričaju da je imao na Bašćaršiji dućanče, gdje je prodavao bakaluk i stare fesove. A sad, magaza mu je velika, sva od tesana kamena, sa velikim zeleno obojenim gvozdenim vratima, sa prozorima na kojima su gusti željezni demiri, a krcata je robom: bale pamuka tu, topovi čohe, kadife i svile, nebrojena testeta fesova, šamija i svake druge najskuplje robe.

Bilo je prošlo podne kad se sastao s nosačem Murom. Čučali su obojica kraj praznih sanduka u maloj uljici blizu sinjor-Mairove magaze. Ručali su svaki svoj somun sa čevapčićima koje je Čiči u vrelom loju na Predimaretskom čošku pekao na tavi derući se vazdan: "Čevapčići! Vreli čevapčići!"

– Ajde, neka ti je srećno, Samuele, srećno – čestitao je Muro Samuelu zaruke i žvaćući pogolem zalogaj somuna nastavio je: – A je li istina da ćeš dobiti čitavih deset dukata?

– Jest! – potvrdio je Samuel.

– Baš deset?

– Deset!

– Valja tvoje. Pa šta ćeš da radiš s tim parama?

Nosač Samuel nije odmah odgovorio. Pomakao je mastan fes malo u stranu, počeo se po čupavoj glavi, otkinuo je zubima komad smotana somuna, pa pošto je zalogaj dobro prožvakao, rekao je:

– Pravo da ti kažem, ne znam ni sam šta ću da radim. Ali mislim da ću ih ostaviti u sanduk. Nek se nađu. Može se čovjek razboljeti. Zar nije tako?

Muro nije ništa odgovorio. U ćutanju dokrajčili su ručak. Pojeli su i pregršt šljiva. Muro je rukom otrao usta, brkove i bradu. Onda je zaklimao glavom, i polagano, savijajući cigaru, nastavio prekinuti razgovor.

– Ostavićeš ih u sanduk, kažeš?

– A šta bih drugo radio?

– Da je meni deset dukata, vidio bi šta se radi s tolikim parama. E, – uzdahnuo je Muro – ali pravo da ti kažem, dobio sam i ja sa svojom Bejom i više od deset dukata, pa ništa, ništa nisam uradio. Metnuo sam ih u sanduk. I sad ih nema. Bio sam budala. Ali sad, sad da su mi te pare! Sad bih ja znao šta bih radio s njima. Nosač Samuel gledao je u Mura.

– Hajde, da čujem, šta bi sad uradio da si na mom mjestu?

– Šta bih uradio? Ja znam šta bih uradio. Ali treba imati glavu, glavu, pa da znaš šta se s tolikim parama radi.

Nosač Samuel se nasmijao.

– Ne boj se. Neću ih ni ja ostaviti u sanduk. Neću! Imam i ja glavu! Imam! Znam ja što ću s njima. Vidjećeš!

– E, moj Samuele, i ja sam mislio da imam glavu i pameti u njoj. Ali je nisam imao.

– Vidjećeš! Skontao sam ja već sve – rekao je nosač Samuel ponosno, ustao i pošao na posao.

Tih dana nosač Samuel raspitivao je, onako u razgovoru, pošto je so u vrećama, gas u kantama, zejtin u tulumu a šećer u glavama.

Trgovac Binjo izmamio je nosaču Samuelu tajnu.

– Bakalsku radnju hoćete da otvorite? Dobro je to. Dobro – potapšao ga je Binjo po ramenu i stao da ga savjetuje. – Ali dobro da pazite, Samuele, gdje ćete uzeti dućan. Nije svejedno gdje ćete otvoriti bakalnicu. Ovdje u čaršiji je dobro, ali ovdje nema praznih dućana. Nego gledaj tamo po mahalama. Ima još lijepih mjesta. Gore na Banjskom brijegu, na Mejtašu, na Bjelavama. Tražite, ali dobro otvorite oči. Gledajte da nađete nešto kao što je našao Sado. Tako nešto. Samo nemojte gdje bilo. Ako šta nađete, javite mi pa da vam kažem valja li ili ne valja. Nađete li što dobro, otvoriću vam kredit. Deset dukata na deset u gotovu. Neka vam bude sa srećom!

"Nešto kao bakaln Sado! Kao bakaln Sado!" tutnjalo je za Samuelom.

Nosač Samuel prtio je sepete, obilazio je mahale i tražio. Gledao je desno, gledao je lijevo, ali prazna dućančeta nije bilo nigdje. U Tuzlinom sokaku našao je neku rupu. U njoj je nekad Judače držao nešto kao bakalnicu, ali posao mu nije išao. Pojeo je kapital, zadužio se i sad se muči. Svaki se dan bavi nekim drugim poslom. Danas prodaje po ulicama burek, sutra sapun, prekosutra limunove, pa opet mu ne može biti a da petkom ne ode da ište milostinju.

– Neće mene stići takva sudbina! Dobro ću ja otvoriti oči, dobro! – mislio je nosač Samuel. Sedam dana po zarukama nosač Samuel bio se snuždio. Zabrinjavalo ga je što nikako nije mogao da nađe zgodno mjesto za svoju bakalnicu i strahovao je da ga neće nikad ni naći. Oko podne prolazio je ispred ujakove travarnice. Kroz otvorena vrata opazio ga je Simon i zovnuo ga.

– Šta je? – začudio se Simon videći ga ovako tužna. Da nije imao kakvih riječi sa riđokosim Jakovom? Bili su to veće pozvani na sijelo kod Papuča. Da se nije šta dogodilo? Jakova je poznavao kao goropadna čovjeka. Taj Jakov, koji se stalno vukao po selima, natezao sa seljacima pazarujući od njih stoku, koji je spavao po hanovima sa kiridžijama, kočijašima i mesarima i koji se vječno svađao s čobanima, taj riđi Jakov postajao je iz godine u godinu sve suroviji. I kao dječak bio je žestok. Sad je bio i prijek i ljut. Ljut kao pašče, kako je o njemu govorio sam Papučo.

Mesar Jakov, kao i drugi mesari, nosio je bensilah 14, a za besnilahom zadjevena tri velika oštra noža. Zaudarao je na sirovo meso i loj. U kući su svi strepili pred njim, ali su mu odavali i starješinsku čast, jer je radio, zarađivao i izdržavao čitavu porodicu. Papučo je bio u radnji samo kad bi Jakov odlazio u selo. Ostajao bi i tada samo dok bi rasporedio ostatke mesa, loja i crijeva. Onda je zaključavao radnju i odlazio u kavanu i igrao čitave dane domina i karata.

Da nije bilo Jakova, Papučovi bi gladovali. Bio je vrlo sposoban trgovac. Kod njega je bilo najbolje meso i najbolji loj. Zato je imao i najbolje mušterije. Prema svakom je bio vrlo

osoran, čak i surov, ali dosta je bilo da koja mušterija upita kad će da se ženi, pa da se udobrovolji.

– Kad ću da se ženim? – ponavljao je svojim promuklim glasom, pa onda razvezao: – Sedam šestara treba mi da poudam pa onda da mislim na sebe. Sedam! Eto, kad ću da se ženim! Šta mislite, treba svaku nahraniti i svakoj po nešto za miraz ostaviti... – govorio je dugo i sjekirom odsijecao s masnih ovnujskih trupina najbolje komade mesa i bacao na kantar. Mušterije su odlazile zadovoljne, ali su ga grdile u sebi zbog njegove surovosti i žalile nesrećnu djevojku koja bude morala da pođe za njega.

Riđokosi Jakov imao je još jednu manu. Prije nekoliko godina bio se pobratimio s nekim Turkušom iz Anadolije, brkatim i zloglasnim rakijašem. S njime se često opijao i provodio vrlo opako. U pijanstvu svađao se s kim je stigao. I sa zaptijama turskim. Kad su u grad nailazili čočeci, svaku je večer odlazio da gleda njihovu igru. Često je ležao u zatvoru. (Kad je četiri godine kasnije Hadži Lojo podigao bunu, riđi Jakov pošao je s nožem u zubima da brani Bosnu od "pogana Švabe").

– Da se nisi svadio s Jakovom? – pitao je zabrinuto Simon, sjetivši se Jakovljeve grdnje o kojoj je sam u ljutnji pričao Samuelu.

– Zašto da se svadim? Nisam ga ni vidio! – rekao je nosač mirno iako ga je ovo pitanje lecnulo.

– Pa šta ti je?

– Nije mi ništa. Boli me malo stomak.

– Stomak? Stomak te danas boli? Danas kad smo na sijelu kod Papuča, gdje će biti i da se jede i da se pije? Odmah da svратиш kod Čuče i da popiješ čašicu gorke rakije. Danas te ne smije stomak da boli. Hajde, a večeras da dođeš po nas i ne zaboravi ponijeti fenjer.

Nosač Samuel lutao je ulicama i smišljao zašto ga je ujak pitao da se nije možda svadio s Jakovom. Nije mogao da dokuči. Ušao je Isakovu berbernicu. Tu je našao bakalina Sado. Sado je sjedio na stolici. Bio je umotan u šareni čaršav. Berberin Isak podrezivao mu je kosu. Odrezani čuperci bili su mu pali po čelu i licu, i nosač Samuel nikad ne bi ni prepoznao Sada da nije bio u razgovoru s berberinom Isakom.

Spočetka nije Samuel mogao nikako da uhvati o čemu razgovaraju. Onda je razumio kao da Sado napušta bakalnicu? Je li dobro čuo?

Nikako nije mogao da vjeruje svojim ušima. Tada je Sado rekao jasno:

– Zaradio sam tamo dosta. Ali sve je to ništa. Bez čaršije nema rada. Gore u mahali je sve sitno. Sitne mušterije, sitni poslovi. Sto dana, dvadeset groša. Bakalska radnja je bakalska radnja, a drugo je trgovina. Drugo! Zar nije tako? U trgovini treba čovjek da se ogleda.

Nosač Samuel nije se mogao uzdržati. Umiješao se u razgovor.

– Prtljate iz bakalnice?

– Zar se to zove prtljanje? Otvaram trgovinu. Trgovinu! Zna li šta znači kad se kaže trgovina, Samuele?

Nosač Samuel, kad je izišao iz berbernice, bio je sav izvan sebe. Gledao je svaki čas na sahat-kulu i jedva čekao da se smrači. Čim se bude našao kod Papučovih, povešće razgovor o svojim namjerama da otvori bakalnicu. Svi će se iznenaditi kad čuju o tome i svi će reći da je to vrlo pametna stvar. A kad im bude rekao da bakalni Sado ostavlja radnju i da seli u čaršiju, Jakov će ustati i kazaće: – "Samuele, odmah sutra zakaparišite dućan. Odmah sutra! Evo vam pare! Koliko vam treba? Govorite!"

Razmišljajući tako, svratio je u još jedan dućan, kupio svijeću i krenuo kući. Tu se najprije dobro umio, onda je obukao svoje prazničke odijelo, uzeo fenjer i pošao po ujaka.

Kod Papučovih mirisala je i avlija na pečeno meso. Simha je na kućnim vratima dočekivala goste. Udarala je u def i pjevala dobrodošlicu. U sobi su gorjele dvije lampe. Negdje su nabavili i nekakav dugački sto i iskitili ga cvijećem. Kad su svi stigli, počela je slava. Točila se rakija, iznosila jela. Raspoloženje je raslo. Na dnu stola sjedio je riđi Jakov. Lagano je i on ispijao čašice kao i ostali. Ali uskoro je počeo sve češće da pruža ruku s praznom čašom. Točiti prečesto čašu čovjeku kakav je bio riđi Jakov nije bilo pametno. Stoga su se žene već ranije dogovorile da budu škrte u tome i da se prave kao da ne vide kad on bude tražio da mu toče. I bilo je tako. Čim bi Jakov pružio čašu, neka bi od njih napravila kakvu šalu i svi bi prasnuli u smijeh. I sam se Jakov smijao. Bio je dobre volje. Ali sve to nije moglo da

potraje dugo. Jakova je ljutilo što mu ne ukazuju dovoljno pažnje: Mrštio je čelo, gutao pljuvačku, a najposlije je stao da škripi i zubima.

Ovo škriganje nije se, na žalost, čulo. U sobi je bilo vrlo bučno. Pjevalo se, govorilo u sav glas, pričalo, a i suđe je zvečalo. I klupe i stolice su škripale. Stari Papučo bio se toliko ugrijao da je namigivao na Esteru, koja se ljuljala amo-tamo i ludo tresla defom. Izdizala je svojim kreštavim glasom što je bolje mogla, a Hajmačo, njen muž, limar iz Limarske ulice, poznati veseljak, udešavao je glas sa ženinim, mahao rukama i, sav u nekom zanosu, zatvarao oči.

Saruča je sjedjela na svom mjestu. Gledala je preda se i bivala sve bljeđa. Sva je strepila da Jakov ne počini kakvu nepriliku.

Nosač Samuel, zaručnik, sjedio je svečano u svom subotnjem odijelu, slušao je razgovore, pjesmu, uzimao je sad komad kokošijeg mesa, sad komad pečene jagnjetine, jeo, mljackao jezikom i čekao zgodnu priliku da započne razgovor o svojoj bakalnici i jednako smišljao koliko da zatraži kad mu Jakov bude ponudio pare za kaparisanje dućana. Kolebao se. Osam cvancika ili čitavu bijelu medžediju? **15** Unoseći se u ove misli prestajao bi na mahove i da jede. Tada bi žene graknule:

– Što ne jedete, Samuele? – Dajte, natočite Samuelu rakije! Prikučite Samuelu sahan s kokošnjim mesom! Uzmite, Samuele, koji krastavac. Ništa ne jedete! Baš ništa!

Samuel bi se trgnuo i opet prihvatio jela.

Upravo je nosač Samuel bio uzeo mastan kokošji vrat i s njega čupkao meku kožu punu sala kad je riđi Jakov iznenada skočio sa svog sjedišta:

– Šta je? – počeo je da viče. – Jesam li ja živ ili nisam? Samo se brinete za njega. "Samuele, jedite! Samuele, pijte. Samuele, hoćete li ovo? Samuele, hoćete li ono?" A ja? Jesam li ja tu ili nisam? Na srijedu s tom rakijom. Hoću i ja da pijem i da se opijem! Rakiju ovamo!

Derao se strahovito. (Ovako je još samo Ahmet Anadolac znao da se dere). Bio je sav pomodrio u licu i drhtao je. Simha je brzo skočila s rakijskom bocom, ali već je riđokosi Jakov bio tresnuo pesnicom o sto. Udarac je bio tako silan da su čaše poskakale uvis kao uplašeni pilići. Zazvečalo je suđe. Jedna je viljuška poletjela prema Erdonji. Da se žena nije sagnula, udarila bi je u čelo.

S plitkog suda koji je stajao pred Samuelom iskočilo je kokošije krilo iz gustog zaprška i pljusnulo Samuela po obrazu, a odatle mu se skotrljalo niz novo odijelo.

Stara Erdonja, prestravljena dernjavom i onom viljuškom, gubila je svijest, nagingjala se sve više, dok se najзад nije stropoštala na pod.

Papučo je ukočio pogled u Jakova. Brada, uvinuta prema prsima, čisto mu se tresla. Vidjelo se da se i u njemu sprema bura. Dotada se Papučo nije nikada naljutio na svog sina. Ovoga puta nije mogao da se uzdrži. Dok su podizali Erdonju, i dok je Samuel otirao lice i odijelo krajem peškira, Papučo je ustao i, opruživši ruku prema vratima, stao da viče:

– Napolje, skote! Napolje!

Dugi zakovrčani solufi koji su mu visili sa sljepoočnica ljuljali su se kao splet uznemirenih pijavica.

Svi su se skamenili. Strah, da će riđi Jakov trgnuti nož iz bensilaha i početi jednog po jednog da kolje, bio ih je sve ukočio. Ali riđi Jakov rekao je mirno i poslušno:

– Idem, oče! Idem!

Bio je i pošao. Bio je i otvorio vrata, zakoračio, ali tada se odjednom okrenuo i počeo pribrano, tiho:

– Tjerate me kao psa. Ne smeta. I nisam drugo nego pas. I evo idem. Idem da vam ne smetam, a vi gospodo, jedite, pijte i veselite se dalje kako ste počeli. I ja ću se veseliti. Potražiću Ahmeta Anadolca i opiću se. I vi ćete se opiti. Ali ne zaboravite da niko od vas ne bi sjedio tu gdje sjedi da ja nisam tresnuo svojom kesom. Niko! Da ja nisam obećao deset dukata za svoju sestru Saruču, ni vi, Samuele, ne biste glodali danas kokošije vratove i trpali u stomak pečena jaja, pobiberena biberom, koji sinjor Mair nabavlja iz Indije.

Hajmačo je počeo da ga umiruje.

– Mir dok ja govorim! – dreknuo je riđokosi Jakov. Stupio je naprijed, metnuo ruku na držak velikog noža i nastavio sve odlučnijim glasom:

– Još ovo hoću da vam kažem: Ja, riđi Jakov, mogao bih lako da vam iz stomaka izvadim pečenje koje ste požderali i rakiju koju ste polokali. Mogao bih i nosaču Samuelu da kažem:

– Ako vam je po volji, uzmite Saruču ovako golu i bosu i bez učkura na gaćama, a mjesto

dukata dobićete matrak. To bi mu mogao da kažem. I nosač Samuel i njegov ujak Šimon ustali bi tada i otišli, jer ne uzimaju oni Saruču, nego mojih deset dukata. Jest, nosaču Samuele, ne trzajte se i ne gicajte nogama kao preklani jarac. Sve je tako kako ja kažem. Nego šta! Dva ste se mjeseca natezali zbog tih dukata. Večeras ni jednim pogledom niste udostojili Saruču. Dukati su vam u glavi. Dukati! A žene se vrte oko vas i nude vas: "Uzmite ovo, uzmite ono. Natočite Samuelu! Dajte mu mesa!" – Pu! Sram vas bilo!

Papučo se pomakao i htio je da drekne na sina, ali se riđi Jakov tada mašio rukom za bensilah i viknuo:

– Psst! Ne pometajte me, oče! Nikome ništa neću učiniti. Dao sam riječ. Hoću da je iskupim. Evo, ovde su dukati. Pet je u srebrnim medžedijama, a pet u napuljonima. – Izvadio je kesu i zazvečao s parama. – Evo vam ih, neka vam se duša smiri, sinjor Samuele. A ti Saruča, poskakuj za njim kao kuja. Ali znaj, kad bi moglo biti, on bi uzeo dukate, a tebe bi ostavio kod tvog i mog ludog Papuča...

Bacio je kesu nasred stola.

Svi su se trgli natrag, kao da je bacio bombu koja će prsnuti i raznijeti ih.

– Uzmite ih, sinjor Samuele, uzmite ih i živite. Eto vam dukata!

Niko se nije micao. Samo su se oči pokretale sad desno, sad lijevo.

Samuelu se osušilo grlo. Šta da radi! Šta da kaže? Da li da uzme pare? Ako ih uzme, sutra će se pričati po gradu kako mu je Jakov bacio dukate kao kad se psu baci komad debela mesa. I imao je pravo Jakov. On, Samuel, sanjao je samo o tim dukatima. O bakalnici! Bez tih dukata ne bi mu Saruča ni na um pala. Sve je tako! I evo, sad ti dukati leže pred njim, može ih uzeti, samo treba da, pruži ruku. Ali kako da pruži tu ruku? Kako? Svi gledaju šta će da radi. Svi se pitaju: hoće li ih uzeti? Hoće li?

– Samuele, – prekinuo je tada ćutanje ujak Šimon i rekao odlučno: – Uzmi novac, i da se zaruke slave dalje.

Samuel se spremao da ustane i da uzme kesu s dukatima, ali ga je odjednom obuzeo strah da će se, ako uzme novac, jedna od onih lampi na zidu utrnuti, i to ona što onako dobro svijetli. Sumrak će zavladati u sobi, svi će ćutati i niko se neće micati s mjesta. Simha će spustiti def na pod, a Saruča će se zagrcnuti od nekog užasnog plača, koji će strahovito da provali iz nje i domalo će joj srce pući.

Ustao je brzo i sav drščući rekao je:

– Simha, vratite mu kesu!

– Samuele! – opomenuo je ujak Šimon kratko i oštro svojim piskavim glasom.

Samuelu je bila udarila krv u glavu. Mračilo mu se pred očima. Ponovio je:

– Simha, vratite mu pare! Ne trebaju meni dukati!

– Ne govori gluposti! – siktao je Šimon. – Uzmi pare kad ti kažem!

– Neću da uzmem – odriješio se Samuelu odjednom jezik. Vikao je: – Neću da uzmem, ne trebaju mi takve pare. Ne uzimam ja Saruču zbog para. Živjeću ja i bez njih. Uzeću Saruču голу i bosu. Živjeću i bez njegovih dukata.

– Živjeće! Hahaha! Živjeće bez mojih dukata! – cerekao se riđi Jakov.

– Jest, živjeću, živjeću! – okrenuo se Samuel prema njemu. – Živjeću! – Pružio se po stolu, dohvatio kesu i tresnuo njome Jakova u prsa.

Kesa je snažno udarila Jakova po grudima i pala mu za bensilah.

– Eto vam ih! Živjeću i bez njih, jest, crveni pijetle! Crvena pijanduro!

– Hahaha! – cerekao se riđi Jakov.

Neko je dao znak. Simha je udarila u def, zatresla njegovim zvečkama, a Hajmačo je zapjevao. Estera je Jakova izgurala napolje.

Nosač Samuel pao je umoran na klupu. Bio je blijed i drhtao je. Poslije pjesme ustao je Papučo, skinuo sa sebe svoj dugački lanac sa srebrnim satom. Svojim rukama objesio ga je nosaču Samuelu o vrat i metnuo mu sat na pas. Nije rekao nijedne riječi. Dohvatio je zatim čašu i nazdravio:

– Gospodo, vi ste svjedoci. Bog uzima i Bog daje! Ono mi je rođeni sin, ali ovoga mi Bog šalje. Samuele! Le hajim!¹⁶

Samuel je prihvatio čašu, kucnuo se i rekao:

– Vjenčanje neka bude odmah druge nedjelje. Što je ruha spremljeno, spremljeno je. Meni ne treba više. Nosač Samuel će raditi i živjeti!

– Le hajim!

– Le hajim!

Stari Papučo i nosač Samuel ispili su čaše do dna, onda su se zagrlili i izljubili.

Saruča je spustila glavu na rame Mirjami, ženi Šimonovoj. Sva se tresla. Plakala je, vidjelo se, od neke duboke radosti. I Erdonja je trgla oblog koji su joj bili omotali oko čela. Mašuci njime kao kakvim barjakom, klikkala je: Besimantov! Besimantov! Srećno! Srećno!

Slava je potrajala do poslije pola noći. Kad su se vraćali kući, Šimon je uhvatio Samuela za rukav i vukući ga tako, grdio ga:

– Šta si uradio, magarče! Aj! Aj! Aj!

Nosač Samuel mahao je fenjerom i odvrćao mirno:

– Ništa nisam uradio. Ništa!

– Kako ništa! – kidao se od muke sitni čovječuljak Šimon. – Deset, deset dukata! Pet u srebru, pet u zlatu bacio si u vodu. Deset dukata, magarče jedan! Zar ti misliš da se čovjek deset puta ženi u životu? Je li, azno? **17** Je li, magarče? – Šimon je Samuela drmao držeći ga za mišicu. – I kome si ih vratio? Kome? Jednom Jakovu Kavezonu, jednom pijanduri! Jesi li vidio kako se dere? Govori!

– Pustite me! – trzao se nosač Samuel da se oslobodi ruke ujaka Simona.

– Čekaj, čekaj, pustiću te, ali najprije da te pitam, da čujem, znaš li šta će ovaj riđokosi đavo uraditi s tim parama? Još večeras što će uraditi? Znaš li? Polokaće ih, zajedno s Ahmetom Anadolcem, polokati i dati ih čočecima.

– Kome? – okrenuo se nosač Samuel.

– Čočecima!

– Čočecima? – ukočio se Samuel.

– Jest, čočecima!

Nosač Samuel bio je izdigao fenjer i ukočeno je gledao u Simona. Simonove sitne oči sjajile su se kao žiške.

– Šta me gledaš? Čočecima, igračicama će ih dati. – Jest! – šištao je ljutito mali travar. Samuel je tužno slegnuo ramenima, spustio ruke s fenjerom i nastavio put.

Sutradan, kasnije nego obično, spuštao se nosač Samuel u čaršiju. Bio je u svom starom odijelu, s konopcem prebačenim preko ramena, u masnom fesu. Koračao je tromo. Njegov težak korak tupo je odzvanjao u sokaku. Bio je neispavan. Boljela ga je i glava.

– Šta je to bilo sinoć? – dočekao ga je Muro. Nosač Samuel nije odgovorio ništa. Mirno je raspremao konopac.

– Čuo sam da ste odbili ono deset dukata miraza?

– Jesam! Odbio sam! – rekao je odlučno nosač Samuel i pogledao Mura u oči.

– E, vrlo dobro! Vrlo dobro! Zar niste ništa pametnije znali da uradite s njima!

– Nisam!

– Niste! Pa tako je. Ja sam vam rekao, treba imati glavu pa da čovjek zna šta će s parama da radi. Glavu!

Toga dana penjući se na Banjski brijeg, nosač Samuel dahtao je teško, otirao je znoj s čela, proklinjao tešku uzbrdicu, razrovanu kaldrmu, rupe u njoj, i s vremena na vrijeme onako pognut pod punim sepetima, mumljao preda se: "Čočecima ih je sigurno dao. Sigurno!" I nije mu bilo toliko žao što su mu ti dukati izmakli koliko to što ih je Jakov čočecima dao. Čočecima!

Nosač Samuel vidio je svega jednom u životu čočke. Vidio ih je kroz izbijenu fržotinu u tarabama u kavani na Bendbaši. Ali slušao je on o tim djevojkama, ženama i njihovim zavodljivim igrama.

Toga dana izašla mu je na oči debela Solunjanka Sadigdže, i on je nju gledao: stoji nasred sobe. Pred njom je prostrta mala serdžada. Na njoj su uokrug poredane srebrne medžedije, a u sredini žuti napuljoni. Stoji tako a na njoj nema košulje. Žute halke sjaje se na golim oblim mišicama, belenzuke joj na rukama zveče, a s prstiju sija blještavo kamenje. Dimije su joj svezane čak ispod udubljenog pupka, grudi je utegla u svileni jelek. Bje-lasa joj se koža, netremice gleda svojim velikim očima u pare, pa onda počinje da se pomiče. Poigrava joj pohotljiv osmijeh na namazanim usnama i nabakamljenim **18** obrazima, sklapaju se očni kapci sa dugim trepavicama, pomiču se tanke obrve, zabacuje se glava, a trbuh, isturen, miga amo-tamo, diže se i spušta dok se kukovi pokreću sad naprijed, sad natrag. I ruke se grčevito hvataju za prazan vazduh. Žuta velika ćilibarska zrna, nanizana na nisku

i obješena oko vrata poskakuju, udaraju po svilenim kapama na dojčkama. Iz pazuha joj vire tamnožute zakovrčane malje. Krupne kapi znoja puze niz bijelu kožu.

Gleda sve to Samuel i još čuje kako se na minderluku namjestio riđi Jakov, pa se cereka. Do njega sjedi Ahmet Anadolac, bulji u ženu, bale mu se otežu niz bradu, upiljio je oči u Sadigdžin pupak i rokće kao krme.

Kod Bijele česme Samuel je spustio sepet, izvukao je ruke ispod konopca, stresao se sav od nekog užasnog gađenja i pljunuo daleko od sebe.

– Pu!

Onda je skinuo fes i podmetnuo glavu pod česmu. Studen mlaz ove vode danas mu je godio više nego ikada. Činilo mu se da mu se glava steže i da mu damari dolaze na svoje mjesto.

– Oh! Oh! – kliktao je od zadovoljstva i sve življe trljao žuljevitim rukama glavu, koju mu je juče na kratko ošišao berberin Isak. Oh! Oh!

Iduće nedjelje bilo je vjenčanje.

Manje poznate riječi

1 Tia, tija, tja (pš. žargon) – tetka, strina, ujna.

2 Bakalnica, bakalska radnja – trg. radnja u kojoj se prodaju prehrambeni artikli. Bakalin – trgovac na malo namirnicama i kolonijalnom robom.

3 Tekne – drveno korito

4 Žurna, zurla – vrsta svirale sa veoma jakim piskavim zvukom.

5 Šiš-ćevap – vrsta jela (meso i povrće nabodeno na metalnu žicu pečeno na žaru).

* Prođoh pored tvoje bašte, ti stajaše na vratima. Pozdravih te, ti pobježe. Ne mogu da se snađem.

6 Hamal (hamalin) – nosač

7 Matrak, mandrak – batina, toljaka; dobićeš matrak – nećeš dobiti ništa!

8 Besimantov – srećan!

9 Plajvas – olovka

10 Čekmedža – drvena kasa; sandučić u kome se čuvaju stvari od vrijednosti

11 Minder – slamnjača ili šilte vunom napunjeno

12 Sikter – napolje! gubi se! marš!

13 Tabijat – ćud, narav, priroda

14 Bensilah – širok kožni opasač, pojas, koji sprijeda ima više pregradaka za papire, duhankesu, noževe itd.

15 Medžidija (medžedija) – turski novac, kovan od srebra.

16 Le hajim! – živjeli!

17 Azno, asno – magarac.

18 Nabakamljen – nacrvenjen

SARUČIN DUG

One iste večeri kad je nosač Samuel dohvatio dobačenu kesu s dukatima i, tresnuvši je natrag riđem Jakovu, Saručinom bratu, pravo u prsa, viknuo: "Ne trebaju meni vaši dukati! Evo vam ih! Uzimam Saruču bez para! Živjeću ja i bez njih!" – te iste večeri odlučeno je da vjenčanje bude u nedjelju.

– U drugu nedjelju! U drugu nedjelju – klicale su oduševljeno blizanice Leja i Beja. Skakale su od radosti i pljeskale rukama, ali sutradan, kad je trebalo započeti s pripremama za vjenčanje, nađoše se blizanice pred tolikim poslovima da nisu znale gdje bi prije počele. Dugo su se dogovarale, a u času kad je otac Papučo prelazio preko avlije spremajući se u grad, udariše one odjednom u kuknjavu:

– O teško nama! Teško nama! Kako ćemo posvršavati tolike poslove, a za jedva nekoliko dana? Kako, za boga miloga? – počеше one da se jadaju i spustiše sanduk koji su prenosile do bunara.

Ovaj njihov prepad kojim su htjele da nagnaju oca da im nađe kakvu radnicu, nije mnogo iznenadio Papuča, ali se ipak smeo.

Kao da se zakačio za oštru udicu, počeo je da se trza.

– A kako da nećete? Deset dana ima još do vjenčanja, 'ajde, stid vas bilo. Nadale ste toliku viku, a ni za što. Kakvi su vam to toliki poslovi, htio bih da znam!

Beja i Leja vrisnuše u jedan glas:

– Kako kakvi? Stotinu stvari ima da posvršavamo, stotinu!

– I hiljadu da ih imate, sve ćete ih vi lijepo posvršavati! Sve.

Otac Papučo pođe prema vratima. Pođoše i blizanice za njim.

– Zar mi same? Bez ičije pomoći?

– Jest, vi same, vi same! – dobaci otac Papučo odlučno i lupnuvši vratima ispade na sokak.

– O teško nama! Teško nama! – tukle su se blizanke u prsa i spremahu se, ljute i uvrijeđene, da sjednu na sanduk i da tu nasred avlije nastave s kuknjavom i da se ne miču odatle sve do sudnjeg dana.

Ali odjednom spaziše Saruču. Stajala je na kućnom pragu, buljila preda se kao da se izgubila sa ovog svijeta. Blizanice se trgoše brzo i kao da se nije ništa dogodilo prihvatit će za posao.

I radile su cijeli dan bez predaha. Idućih dana upregle su svoje dvije mlađe sestre, pa i sama Saruča pomagala im je kako je ona to već znala. Ipak, sve je to bilo ništa. Ogroman je posao bio pred njima a trebalo ga je posvršavati za deset dana.

– Nećemo nikad biti gotove. Nikad! – uzdisala je Leja.

– Pa i da se prekinemo radeći! Svejedno – dočekivala je Beja.

Četvrtog dana već su sasvim očajavale, ali baš toga dana izbiše dvije tetke. Po podne se kao po nekom dogovoru javiše i neke komšinke.

– Došle smo – govorile su žene skidajući šalove – da vam pomognemo. Znamo da imate pune ruke posla.

– I još kako! Ne znamo ni gdje nam je glava. Uđite i dobro nam došle! – dočekivale su ih blizanice, srećne i radosne. I domalo se izvi pjesma iz avlije i od tog dana u kući starog Papuča bilo je sve u živom pokretu. Kao pomamne jure sve te žene po kući i po avliji. Zavratile rukave, povezale marame oko glave i jedne iznose sanduke, daske i slamarice, a druge sapunjaju, peru i prostiru rublje. Jedne kreće kuću, druge ribaju drveninu.

Tja-Bulka i tja-Beja zavukle se u kuhinju i znoje se tu kraj pećurice i peći, i rade. Potiču vatru, sjeckaju meso, mijese hljebove, gotove jela, peku kolače i svaki čas proviruju u avliju i viču: "Gdje si, Bonaca? Nestalo nam je vode! Požuri. Donesi ćumura, drva!" – a Bonaca se odziva: "Eto me odmah!" – i brzo ostavlja metlu, uzima kante i trči na bunar, ide po ćumur i drva. Sad je ovdje, sad ondje. Tako i ostale žene i djevojke. Jure i trče po avliji, ulaze u kuću, izlaze, iznose neke stvari, a unose druge. Po cijeli dan ne miruju i sve su raspoložene i razdragane. Spremaju za vjenčanje, a vjenčanje je događaj kojem se sve one raduju. Od jutra do mraka izvija im se pjesma iz grla.

– U nedeju je Salučino vjenčanje! U nedeju – više mala Luna, Saručina polusestra i bosonoga, gologlava, raščupane kose trči amo-tamo između zaposlenih žena i svojih starijih sestara. – U nedeju! U nedeju! – plješće djevojčica i raduje se. Zna ona po svemu što se priča da će na dan vjenčanja biti veselo, a od onog časa kad je čula da će djevojke i žene cijelog toga dana posipati Saruču punim pregrštima crvenih i žutih, zelenih i plavih konfita **19**, samo što sanja kako će se gurati i jagmiti za njima, trpati ih u džepove, u usta, gdje već prije stigne.

Te su šećerleme zanijele i ostaloj djeci potpuno pamet. Jednako se zbijaju u hrpe i stalno što o njima čavrljaju. Govore kako su okrugle a glatke kao staklo, kako ih ima svih boja koje je bog dao, te sitnih kao što su zrele bobice na zovi, i krupnih kao najkrupnije višnje. Nabrajaju radnje u kojima se prodaju, opisuju kutije u kojima ih trgovci drže i stotinu drugih čuda. Kad se najposlije sita napričaju, počnu da se nadmeću ko će od njih više nagrabiti kad se stanu sa Saruče kotrljati na pod.

– Ja ću ih nakupiti dvadeset!

– Ih, dvadeset! Ja ću najmanje trideset!

– A ja, ja kad se pružim po zemlji pa prihvatim objema rukama, ja ću ih nakupiti sto i pedeset!

– A ja još više. Napuniću pun ovaj džep. Pun!

– A ja punu ovu vlecicu. Punu! – više mala Luna i s mukom podiže i pokazuje neku šarenu poderanu jastučnicu koju stalno vuče sa sobom. – Punu ovu vlecicu! Punu!

I otac se Papučo razmahao. Samo što vršlja po čaršiji, i sad zaviruje u jedan, sad u drugi dućan. I evo ga, sad se vraća kući, sad opet odlazi. Donosi i odnosi neke pletenke, krošnjice, zamotuljke, boce i zavežljaje. I sve je u nekoj velikoj žurbi, ali ipak neće nijednom propustiti da makar malo porazgovara s kojom od žena, makar onako na prolazu, na samom kućnom pragu ili u dnu avlije.

Ispričaće kakvu šaljivu pričicu, kakvu novost – i usput koju od žena komšinski popljeskati malo po ramenu, pa će onda uz grohotan kikot ostalih žena da kidne na sokak tresući se od smijeha i nekog ludog zadovoljstva.

Brzo su prolazili dani u tom živom poslu, a što se više približavao dan vjenčanja, svi su bivali raspoloženi i poneseniji: i žene, i djeca, i djevojke, i otac Papučo. Jedino Saruča što je obarala sve više glavu i što je bivala sve tužnija i zabrinutija.

Jadna djevojka, vična da je nesreće biju, i sad se bila ovila nekom zlom slutnjom i samo što je strepila da se što ne dogodi što bi moglo da omete njeno vjenčanje, tu njenu toliko snivanu sreću. Sve joj se činilo kao da je neka nevidljiva sjenka prati i stalno da joj govori: "Hoće, nešto će se zbiti i sve će propasti! Hoće, vidjećeš".

Najcrnje misli vrzle joj se po glavi. Strahovala je s jedne strane da će nosač Samuel – zbog onog događaja s dukatima – vratiti ocu Papuču stari sat s dugim srebrnim lancem i tako, bez duga razgovora, raskinuti zaruke. S druge strane bojala se da će riđi Jakov, njen brat, napraviti kakvu novu bruku, pa pokvariti sve kako je već napola i pokvario. Ili da će se možda neko od najbliže rodbine, njen otac Papučo ili Samuelov ujak, travar Simon, razboljeti pa će biti kao što je bilo kad se njena maćeha razboljela i umrla.

Sve su se crnje misli redale u njoj, jedna za drugom i morile joj dušu. Trzala se noću u snu kao kakav teški bolesnik i budila, ustravljena i oznojena, svaki čas. Od nespavanja, od tih briga i od tog neprestanog strahovanja došlo joj je lice sasvim tanko i blijedo, a modri kolutovi ispod očiju bivali su sve dublji i tamniji.

– Ma šta je to s tobom? Što si oborila tako glavu? – zasretavala je tja-Beja često djevojku, hvatala je za ramena i drmala, pa onako široka srca materinski ružila.

– Zaboga miloga, znaš li da nevjesta mora od radosti sva da sja? Da sja kao sunce! Jest, upravo kao sunce! Eh, da si ti vidjela, draga moja, kako sam ja bila radosna pred svoje vjenčanje! Jurila sam po avliji i po kući kao luda. Smijala se, pjevala i vrištala. I sve je vrištalo sa mnom.

Jest, moja Saruča, ništa se ne čudi. Sve su nevjeste takve. I treba takve da budu. Jednom se to događa u životu, jednom, draga moja! Nego daj, trgni se, razvedri to lijepo svoje čelo pa da ti zapjevam svatovsku pjesmu i da mi budeš kao što pjesma o nevjesti kaže. Ajde, Saručo, ajde, moja dobra djevojko, de, nasmij se, zaraduj se i slušaj, evo ovako će ti tja-Beja da pjeva na dan vjenčanja. Ovako! Slušaj.

Saginjala se tja-Beja, dohvatila kakav bilo sud, udarala u njega kao u def i izdizala: "O que relumbror de novia hermosa..." Pjevala je, ljuljala se i zanosila sama ovom pjesmom, ali Saruča je stajala i slušala, buljila u tja-Beju i jedva razvlačila usta u osmijeh. I taj je osmijeh bio tih i bolan.

I još na sam dan pred vjenčanje pokušala je tja-Beja da iz Saručinih očiju istjera tugu. Ali uzalud. Vraćajući se kući, cijelim je putem žena zabrinuto mahala glavom i strahovala što će to sa Saručom da bude. – "Jest, jest, nešto će biti s njom. Hoće. Jadnica ona! Tužan, tužan joj je pogled. Tužan i jadan."

I druge su žene strahovale.

Tmurni oblaci vukli su se nebom kad je osvanuo dan vjenčanja. Bilo je i magle. Blizanice se počele da brinu gdje će se toliki svijet zbiti ako za vrijeme vjenčanja udari kiša. Ali pred podne odjednom se razvedri. Ne bijaše vjetra, ali se oblaci cijepahu. Ukazivalo se posvuda najprije parče plavog neba, a domalo sjalo je sunce kao usred ljeta. Oživješe djeca i jurnuše sokacima. Svima se razgalilo u duši.

U kući oca Papuča razletjele se tetke. Trče u kuhinju, tu sa blizanicama spremaju čast. Podgrijavaju jela, izrezuju patišpanje, izručuju slatko u tanjure, tope šećer za baklave, pa opet ulijeću u sobu i pomažu Saruču u oblačenju, dotjeruju joj haljine i neprestano govore nad njom duge i tople blagoslove. Tja-Beja se ne miče od nje. Zakopčava joj i otkopčava jelek, namješta kapu, veže joj svilenu vrpču oko nje i sve navaljuje da se zaraduje, da razvedri lice.

– De se nasmij, Saruča, de!

Saruča sjedi, zagleda se čas u jedan, čas u drugi ćošak.

– O bože, bože, šta li će to da bude sa Saručom! – brine se jednako tja-Beja.

U avliji se već skupila gomila žena, djevojaka i djece. Pristižu i muški. Avlijska vrata širom su otvorena. Jedni ulaze, drugi izlaze. Na kraju sokaka čekaju na ham-Šaloma. S njim će izbiti i svi ostali.

Okolo dva sata po podne pođe poklik od usta do usta: "Idu!"

Žene se uskomešaše. Izvadiše brzo defove ispod svojih šalova, zatreštaše njima i pjesma se zaori avlijom.

Saruča se trgnu, ustade sa sanduka, ispruži glavu i osluhnu. Stajala je tako jedan trenutak, a onda se zanesu u stranu kao da će pasti. Brzo je prihvatiše žene i, držeći je u rukama, počеше da je dozivaju.

– Saruča! Saruča! Šta ti je? Saruča! Saruča nije otvarala očiju.

– Dajte sirćeta! – viknu neka žena uplašeno i stade da joj otkopčava jelek.

Tja-Beja je lomila ruke i huknala:

– Gotova je. Gotova! O teško nama!

Svi se smetoše. I bio bi nastao užasan metež i prenio se iz sobe u avliju da se uto starica tja-Hanuča ne dogura i da odlučno ne prihvati Saruču u svoje ruke.

– Ama za boga miloga, – umirivala je ova starica žene – nema šta da se snebivate. To je sve od radosti. Ništa joj neće biti. Ništa, sad ćete vidjeti.

Tja-Hanuča privi Saručinu glavu na grudi i u taj čas probi se iz Saručinih grudi prigušen, čudan jecaj.

– Samo se isplači, dijete moje! Ništa se ne boj! – tepala je starica tiho gladeći je rukom po čelu. – I ja sam tako plakala na dan svog vjenčanja. I koliko sam plakala! Sve je to od radosti! Od radosti!

Saruča se tresla u staričinom zagrljaju, grcala je i sve se jače privijala uz nju, a kad je zatim podigla glavu, kad je otrla suze iz očiju, iz njih je zablistala živa radost. Primakli su je prozoru. Saruča je sada sva treptala od milja: Jest, danas je dan njenog vjenčanja. Ništa se nije dogodilo da ga osujeti! Ništa. I žene su tu, i djevojke, i pjesme se ore i trešte defovi. Evo, i on je tu, on, Samuel, sinjor Samuel, i otac Papučo i ujak Simon. Svi, svi su tu.

Sve ih je ona čula i sve ih raspoznala po glasu, po kretnjama. I riđi Jakov, njen brat, tu. Evo, sad se upravo okrenuo i gleda nju. O kako mu je pogled vedar i radostan. Kako se osmjehuje. O bože, kako se svi radosno osmjehuju!

Avlija je bila zaista sva u svečanom raspoloženju. Svu gomilu tih ljudi, žena i djevojaka bila je zahvatila neka neobična radost i razdraganost, i sve se kupalo u punom sjaju divnog jesenjeg dana.

Saruča je gledala, slušala, opijala se svirkom, pjesmom i poklicima, a odnekud, kao iz kakvog živog vrela, točila se radost u njeno srce. Obrazi joj se preliše rumenilom, zaigra joj srce i neka toplina zastruja njome.

Evo, to je moja sreća! Došla je, došla! Ništa je nije omelo, ništa! – klicalo je sve u njoj, duša, i ona se okretala, tražila nekog uz koga bi se mogla priviti i kazati mu tiho, šapnuti, kao što duša duši govori: Jest, došla je, došla je. Metnite ruku na moje srce i slušajte! Slušajte kako sam srećna!

Tražila je očima, gledala po gomili i tada opazi kako joj se osmjehuje tja-Beja. Htjela je da pođe k njoj, ali u taj čas joj se za haljine prikačiše nečije sitne ručice. Pogleda i opazi malu Lunu. Brzo se sagnu, uze djevojčicu u naručaj, zakopa svoje lice djetetu pod vrat, i sve riječ po riječ počе da kazuje svoju najdražu molitvu: "O, Gospode bože, neka je blagosloveno ime tvoje, neka je blagosloveno na vijeke vjekova! Amen!"

Istu molitvu šaptala je i tja-Beja gledajući kako Saruča grli dijete.

Pola sata kasnije završavao je ham-Salom obred vjenčanja. Svečano se ljuljao starac, izdizao čašu i sav u zanosu zatvorenih očiju pjevao posljednju pjesmu. Kad je dovršio i taj psalam, otvori širom oči, upravi ih prema nebu, kao na posljednju molitvu bez riječi, a zatim prinese vino ustima, gucnu malo i onda kratkim pokretom svoje mršave staračke ruke, baci čašu u budžak. Staklo se sasu u parčad.

– Besimantov! Srećno! – reče starac, a za njim se zaori sa svih strana: – Srećno! Srećno! U času se sve pokrenu. Nasta urnebes. Zatreptaše snažno defovi, posuše šarene šećerleme, a djeca jurnuše kao pomamna da ih kupe.

Saručine oči bile su pune suza. Jezik joj se zaplitaio, grlo stezalo. Zaokružiš je žene pa je maze, grle i tepaju: – Kerida Saruča, srećna bila, srećna! – Ona zahvaljuje, saginje se, dohvata im ruke, prinosi ustima, ljubi ih i sve pomišlja da ljubi ruke svoje mrtve majke. O, da joj je sad majka živa pa da vidi sve ovo! Da vidi, pa da ode u kakvu odaju i da se tamo zaključa s njom, da joj se baci oko vrata i da joj kaže: "Majko, majko, srećna sam sad, srećna! Jest, majko, mnogo sam propatila, mnogo, ali sve ću ja to zaboraviti. Sve! I nikad više neću biti ni tužna, ni zabrinuta. Od danas počinje moj novi život, bolji, ljepši i biću odsada druga Saruča, vedra i raspoložena. Zagrlj me majko, zagrlj, sreća je moja došla. Najzad je došla. A dugo, dugo sam je čekala, jest, draga majko, dugo!" Gozba je bila bučna. Redale su se zdravice, orile pjesme, praskale šale, ispreplitali se živahni razgovori.

Saruča se osmjehivala, slušala, gledala i gledajući tako sve joj se priviđala neka velika osvođena kapija okićena zelenim vijencima, mirisnim cvijećem, i ta kapija dolazi sve bliže – i na njoj se otvaraju, uz pjesmu i svirku, velika krila, a ona, Saruča, ulazi u veliku bašču punu mirisnog cvijeća i zelenila, punu sunca i sjenovitog hlada.

Zanesena tim zamamnim priviđanjima, jedva je Saruča opazila kako joj tja-Beja maše maramicom i poziva da poigraju. Ustade lagano, kako to priliči mladoj, pokloni se prema tja-Beji, podiže desnu ruku, mahnu maramicom i poigra.

Svi upriješe oči u nju i zapljeskaše rukama. Ori se pjesma, udaraju defovi, a Saruča se ljulja, okreće, naginje se i povija sad na jednu, sad na drugu stranu, i sve lako, bez napora, kao da se jedva nogama dohvata poda. U ruci joj leprša svilena maramica kao živ leptir.

Tog dana bile su Saručine oči lijepe i sjajne.

Sutradan je osvanula u kući nosača Samuela. Bilo joj je neobično, ali nije imala vremena da se odaje razmišljanjima. Sve novi doživljaji nosili su je iz jednog dana u drugi i prve joj nedjelje prodoše kao u snu.

Posjećivale su je žene i gotovo svaki dan bilo je u njezinom sobičku živo i veselo. Razgovor ispremiješan vedrim smijehom nije prestajao. Rijetko je kad koja žena mogla da ugrabi priliku i da kaže: "Stanite sad, da čujemo Saruču. Neka nam ispriča kako joj je i kako se osjeća sad kao udata žena."

Saruča se topila od dragosti kad god bi je ovako upitala koja žena. Crvenila se od nekog stida, obarala glavu, ali se ipak spremala da kaže kako je srećna, zadovoljna, kako joj je dobro, ali nikad nije stizala.

– Ajte molim vas, – upadala bi uvijek koja druga žena – šta treba da nam kazuje. Pogledajte joj u oči pa vam je dosta. A nije ni čudo. Kako da joj ne bude dobro. Istom udata! E, kad se sjetim onih mojih dana! Ej, ej... Zar nije tako?

– Ajte, kao da se i sad ne provodite! – zagraktale bi druge žene obješenjački, i sobičak se ponovo punio smijehom i razgovorom.

Nosač Samuel vraćao se s posla čim bi pao prvi mrak.

Išao je žurno i dolazio kući raspoložen i nikad praznih ruku.

– Gledaj, Saruča – javljao se još s vrata. – Gledaj!

– O kako su krupne! – Čudila se Saruča i pružala ruke za jabukama kao kakvo srećno dijete.

I tako prođe šest nedjelja.

Istom krajem drugog mjeseca urjeđaše žene da dolaze Saruči, i njen sobičak poče lagano da se smiriva. Svakim je danom bilo sve manje buke u njemu, dok se najposlije sasvim ne smiri.

Sad nastaje tih i miran, onaj pravi život – kazala je Saruča u sebi kad se prvi put našla tako sama u kući. Dosta je bilo one vreve. Sad ću da uredim i najmanju stvarčicu u kući, da bi nam bilo lijepo u njoj, kako njemu mom sinjor-Samuelu, tako i meni.

Čim bi smirila svagdanje poslove, otvarala bi oba sanduka, uzimala zavežljaje, razvezivala ih, prebiralala i vadila poderane haljine i redale sve po minderu, po podu, spremala konac, igle i makaze, pa onda sjedala da strpljivo sve do prvog mraka izrezuje i prišiva zakrpe. U nosača Samuela, kako dugo nije bilo domaćice u kući, bilo se nakupilo mnogo prnja, i Saruča se odlučila da sve to što prije uredi, opere, iskrpi i složi.

Radovala se tom poslu kao nečem što će uvećati njenu sreću i u njenu kuću unositi sve više radosti.

U tom poslu zateče je i zima.

Saruča je tada bila najsrećnija. Dok je vatra pucketala u peći, a napolju padao gust snijeg, ona je sjedjela kraj prozora i šila. U sobičku je bilo tiho. Samo su se katkad čuli koraci kad bi gore komšinica Anula prelazila iz kuhinje u sobu.

A bilo je dana kad bi se cijela kuća i avlija toliko utajili da je Saruča, sjedeći za svojim krpama, mogla čuti otkucaje svog rođenog srca. I ona ih je čula, a često satima slušala kako otkucavaju tiho, lagano, u sve jednakim razmacima, i na njih nizala svoje misli. Sjećala se svih radosnih događaja od vjenčanja pa sve do današnjeg dana i radovala se danima što dolazahu. Zanosila se kako će za idući subotnji praznik prirediti ovo i ono (sve neke sitnice) i kako će valjano obaviti prvi put u svojoj kući veliko spremanje za blagdan Pesah u rano proljeće.

Snivala je kako će sobičak i kuhinja sjati od čistoće i urednosti na taj praznik, i kako će ona obući svoju novu haljinu pa ići u posjetu ocu Papuču, ženi travara Simona, rođicama i drugim tetkama.

Redale su se misli, sve vedre, lijepo i nizale u sjajnu nisku, kao biser do bisera. Jednog dana, gotovo iznenada, iskrсну jedna čudna i teška misao te se kao veliko i crno strašilo ispriječi ispred Saruča i presiječe joj dah. Nasta još veći tajac u sobi, ali se ne čuše više mirni i toliko sređeni otkucaji Saručina srca. Bijaše ih posve nestalo jedan čas – jednu vječnost – a kad se opet javiše, ne bijahu to više otkucaji mirni i odmjereni, nego čas krupni, teški i ispreturani, koji su teško zatresli Saručine grudi – čas opet sitni i toliko brzi da su se gotovo sustizali. Saruču zabolje od toga u grudima, kao da su je igle probadale. Uhvati se za srce. Bijaše sva problijedjela i gotovo se ukočila. Krpež joj pade s krila, a pogled joj se pribi za neku malu zgužvanu krpnu na podu.

Dugo je zurila u nju, a kad se pokrenu da je dohvati, promuća tiho kao da nekom nešto objašnjava: "Pa, jest... jest... ono deset dukata treba dati sinjor-Samuelu, treba – svejedno što ih je on onako ljutito odbio da primi. Bilo je ugovoreno. I treba, treba mu ih dati. Jest, treba... treba... Dužni su mu ih. Dužni. Ali ko, ko će mu ih dati? Ko? Riđi Jakov? On i ne misli da smo ih ostali dužni. Ne misli ni otac Papučo, jer njemu se čini da je dosta što je dao sat sa srebrnim lancem. Ali ja znam da to nije dosta. Nije. Dabome da nije. Dukate mu valja dati. Dukate!"

Saruča se s mukom podiže sa svog sjedišta te poče da hoda po sobi. Išla je od jednog ćoška u drugi. Kao da je tražila da s nekim o tom porazgovori, okretala se amo-tamo. Najzad se zaustavi i polako se opet spusti kraj svog krpeža pa sva žalosna, kao da priznaje neki teški grijeh, uzdahnu: – "Ah, bože, bože, – pa ja mu ih moram dati. Ja, niko drugi već ja. Ali kako? Kako? Odakle?"

Ova čudna i teška misao nije od tog časa napuštala Saruču. Uzalud je pokušavala da je odbaci kao ludu i besmislenu, ona joj se nametala sve iznova. I nije prošlo mnogo dana, te se Saruča čisto plašila da nosaču Samuelu, svom mužu, pogleda u oči. Bojala se da će u njima naći prijekor što mu već ne vraća taj dug. Jer on čeka da mu vrati ono deset dukata, jer ona je dužnik, ona i niko drugi!

Bila je sva nesrećna i tukla se u prsa. Kako će jadnica da vrati tolike pare? Deset, deset dukata! Odakle da ih uzme? A mora ih vratiti, jer treba da razvedri čelo sinjor-Samuela, treba da vrati mir u svoje srce, sreću u svoju dušu, sreću koju je jedva našla, a koju će, evo, da izgubi opet, a ovaj put sigurno zauvijek.

– O Gospode bože! – vapila je, a srce joj se grčilo.

Nosač Samuel bio je u to vrijeme zaista nešto nabrao čelo. Trla ga je neka briga. Iz dana u dan bivao je sve zamišljeniji, ćutljiviji.

Saruča ga je, ulazeći iz kuhinje u sobu, često nalazila kako sjedi na minderu i bulji preda se i sve nešto razmišlja. Nekad joj se činilo kao da nešto gundā. Vratila bi se tada brzo u kuhinju, zaustavljala dah, prislanjala uho na vrata i slušala. Dugo ne bi čula ništa, nego samo kako joj u uhu nešto zvoni, šumi i buči, ali domalo njoj se pričinjalo kao da iz tog bučanja razabire kako sinjor-Samuel nekoga psuje. Jest, psuje – psuje njenog brata, riđog Jakova. Psuje ga, naziva ga crvenom pijanduricom, propalicom, a onda, okrećući se na drugu stranu, počinje da grdi njenog oca Papuča i nju. Grdi ih teškim, strašnim riječima: – "Šta je? – izdire se na njih – koliko ću ja još čekati da mi vratite ono deset dukata? Jest, ono deset dukata! Nego što vi mislite! Dužni ste mi to, dužni i još kako! Objesili ste mi sat sa srebrnim lancem oko vrata i mislite da je to dosta. Ali nije to dosta. Dukate ja tražim, dukate! Ko je uzeo ženu bez para? Ko? Ako mi ih nećete vi da vratite sinjor Papučo, onda

ih mora vratiti Saruča. Ona! Ona! I čekaću još koji dan, ali više neću. Četvrti je ovo mjesec kako čekam. Četvrti! I dosta je tog čekanja."

Uvjerenoj da sve ovo govori Samuel, Saruča se ledilo srce. Ali je svejedno sve jače pritiskivala uho na sobna vrata, ne bi li razabrala još koju njegovu riječ. Istom kad bi se umorila, vratila bi se u sobu, sjedala negdje u ćošak i strpljivo čekala kad će je sinjor-Samuel početi grditi.

Ali se sinjor-Samuel nije micao. Mirno je sjedio, ćutao i gledao preda se. Saruča se čudila što ćuti, razmišljala mnogo o tome i zaključila da se on sve nada da će mu ona sutra ili prekosutra sigurno prići i predati dukate.

– Odakle, odakle da ih uzmem i da mu ih dam? – vapila je Saruča i stalno se mučila, kontala i smišljala kako da smogne te pare. Dugo je trebalo, ali ona je najposlije smislila šta treba da čini i proživljavala je sve to do u najmanje sitnice: eto, ići će da radi po bogatim kućama, da trese ćilime, da riba podove, da pere rublje i suđe, da pomaže u teškim i grubim poslovima i sve što bude zarađivala, slagat će paru na paru. Posla će se naći. Treba samo da ode do koje bogate sinjore i da se ponudi. A radiće ona kao rob. Bogate sinjore biće njome zadovoljne i plaćat će je dobro, a oni će brzo skupiti svih deset dukata i doći će dan ... dan ...

Sjedeći na hrpi prnja i prišivajući zakrpu na zakrpu, snivala je Saruča samo o tom svom radu po bogatim kućama i o zaradi koja se brzo pretvara u žute zlatne dukate. Snivala je kako je najprije našla posla kod sinjora-Behare, a onda kod sinjora-Beje i još kod nekih drugih bogatih žena. Sve joj one daju posla, jedne petkom, druge ponedjeljkom, treće drugim danima i svake večeri ona zavezuje po nekoliko sitnih parica u kraj svoje marame, veže ih čvrsto u ćvor, a ćvor biva sve veći i čim naraste do veličine šake, ide ona krišom do sarafa Salamona, otvara vrata na magazii, prilazi tezgi, razvezuje ćvor, istresa pare na tezgii i traži za njih dukat. Stoji Salamon, navlači naočare, prebrojava sitnež, slaže kamarice, pa onda polagano otvara gvozdenu škrinju, vadi ih nje neku tešku kutiju, otključava je, uzima sjajan nov dukat i brižljivo ga daje njoj, Saručii, a ona ga brzo zavezuje u drugu bijelu maramu i sva treptii.

To je prvi dukat. Saručii je nestajalo daha.

– O Gospode bože, blagosloveno da je tvoje ime! – šaptala je sjedeći kraj dronjaka i sve dublje tonula u te svoje zamamne snove. I maštala je dalje: prolazi jedna nedjelja, druga, treća, i ona zavezuje u bijelu maramu opet jedan dukat. I tako sve redom, jedan po jedan. Tako je najzad i deseti u njenoj ruci. Čvrsto je stiskala šaku i žurno se vraća kući; kod kuće vadi iz sanduka bijelu maramu, razvezuje ćvor, reda dukate na dlanu i čeka. Čeka da njen Samuel uđe u kuću. Čim uđe, stupićće pred njega, pružićće mu dukate i kazaće: – "Evo vam ono deset dukata što smo vam ostali dužni, sinjor-Samuele! Uzmite ih i oprostite što ste tako dugo čekali, oprostite!" Sinjor-Samuel će raskolačiti oči, uzeće dukate, gledaće u njih, a usta će mu se razvlačiti u osmijeh, kakav ona još nije nikad vidjela u njega, pa će uzbuđeno, dobroćudno i zadovoljno reći: "Ne smeta, ne smeta ništa što sam čekaoo, ništa, moja Saruča! Ništa se ja ne ljutim. Ništa!" Premetaće dukate iz ruke u ruku i nastaviće: "Ajde, ajde moja Saruča, ajde da sad lijepo večeramo, daj šta je bog dao da slatko pojedemo pa da legnemo. Ajde, draga Saruča, ajde kerida mia!"

I oni će sjesti, večeraće, a za večerom će se sinjor-Samuel raspričati, i u svoje pričanje sve će uplitati tople i slatke riječi: "...znaš, Saruča mia, gledaj, kerida mia!..." a njeno će srce treptati od radosti i biće opet srećna kao što je bila ona prva dva mjeseca poslije vjenčanja...

Sanjala je tako Saruča i sva se gubila u tim varljivim snovima. Spuštala je krpež u krilo, zagledala se u vršak svoje igle, a oči joj blistale od sreće. Ali kad bi se preнула iz tih sanja, našla bi da je sve to samo nedostižan san, i tada bi se šćućurila na sjedištu i sva se skljojkala u se. Doduše, što se tiče posla i zarade, to joj nimalo nije izgledalo ni toliko teško, a još manje neprovedivo. I nije ona zbog toga bivala malodušna. Bio je to drugi razlog. Trebalo je da ide da radi, a da njen sinjor-Samuel ništa o tome ne zna, jer kad bi znao da ona radi i zarađuje, morala bi mu svake večeri da predaje zaradu, i tada ne bi mogla da slaže paru na paru, ne bi mogla da sakupi svih deset dukata na jednu gomilicu pa da ga, dajući mu sve odjednom, obraduje onako kako je to ona u svojim snovima zamišljala. I ne samo to što ga ne bi mogla toliko obradovati, nego, dajući mu zaradu na parće, ne bi se znalo da

mu dug vraća i nikad se radost ne bi više vratila u njeno srce. Nikad! A tu radost, tu radost treba da vrati. Da vrati po svaku cijenu.

Bila je očajna. "O Gospode, šta da radim? Šta?" – vapila je i kao što je uvijek činila kad se obraćala bogu, metala je ruke na prsa i zatvarala oči.

Dani su joj prolazili sporo. Išla je svojim polusestrama, tetkama i komšinkama da malo razvedri dušu, ali ni kod njih nije mogla ni za trenutak da se oslobodi svoje brige. Najteže joj je bilo kad je pomišljala da će i Pesah, taj praznik oslobođenja, proljeća i radosti, dočekati u toj muci.

Dva-tri puta sanjala je da je njen brat donio dukate. Od radosti svaki se put probudila a onda proplakala kad je vidjela da je to bio samo varljiv san.

Gledajući i dalje kriomice (kako je to bila sad navikla) nosača Samuela, nalazila je da on iz dana u dan sve više mršti čelo. Našla je i da se od nekog vremena zaustavlja u avliji, kad se uveče vraća kući, i da se tu dugo i sipljivo iskašljava, i vjerovala je da to čini namjerno, kao da joj time hoće da kaže: "Slušaj, slušaj, ženo, kako kašljem, a kašljem jer se mučim kao niko na svijetu. A da mi vratite ono deset dukata, imao bih odakle da kupim hljeba i sira za ručak i za večeru, i ne bih se morao svaki dan da mučim po ovoj studeni i lapavici, i da se povijam pod teškim teretima i još težini vrećama."

Saruči se grdilo srce.

Jedne večeri, dok se ovako iskašljavao, javila se odozgo sa basamaka komšinka Anula. – "Hoćete li da vam snesem malo meda, sinjor-Samuele?" – pitala je žena.

– "Hvala vam, ne treba!" – rekao je nosač Samuel i brzo ušao u kuću.

Saruča je taj razgovor slušala i čak je vidjela kako je Samuel čudno odmahnuo rukom, a sutradan joj se navratila ista Anula i rekla da kupi deset drama 20 meda, pet drama karanfila i da to sve pomiješa, uzavri i da daje Samuelu svako jutro po kašiku. – Vidiš, vidiš da ti je sinjor-Samuel bolestan, snužden i zabrinut. A kažem ti, za deset dana prestaće mu kašalj i čovjek će se razvedriti! – uvjerala je Anula i tjerala Saruču da odmah ide po droge.

Saruča je duboko uzdahnula. Sjela je na minder i odlučivala se. Odlučivala se dugo. Onda se odjednom brzo diže, uze šal, umota se i ispade na ulicu. Vratila se zadihana, ali nije kupila meda ni karanfila. Bila je kod oca Papuča i molila da joj kupi ribe.

– Šta će ti riba? Nije praznik! – čudio se otac Papučo. Saruča nije popuštala. Otac Papučo počeo se iza uha i kao da se nečeg prisjetio, promuca: – A, tako – tako... pa dobro, dobro, kćeri, spremiću ti dvije tri sapače! Ajde ti kući i ne brini se.

I spremio je. Saruča je pripremila lijepu večeru, umila se, počesljala, uredila. Obukla se čak kao da je subota ili praznik.

Kad se nosač Samuel pojavio na avlijskim vratima, Saruča je izišla pred njega, uzela mu zavežljaj iz ruke, skinula mu brižno s ramena mokru vreću i ušla za njim sva u silnom uzbuđenju u kuću.

Još na vratima namirisao je nosač Samuel ribu.

– Odakle riba? – upitao je i obradovao se.

– Spremio otac Papučo – odgovorila je ona vedro, a kad udoše u sobu, ona ga ponudi da sjedne, da se odmori, donese malu bočicu, natoči čašicu rakije i stojeći nasred sobe nastavi: – Slušajte, sinjor-Samuele, hoću da vam nešto kažem... – Saručin je glas podrhtavao, ali je bio pun neke vedrine i osjećalo se po tom glasu, po toj njegovoj vedrini, da će nešto reći što će čovjeka ugodno da iznenadi.

Samuel je pogleda i sad istom opazi kako se obukla, umila i uredila. Sav se smete. Nešto se toplo razli njegovim prozeblim tijelom. Vidjelo se da je naslućivao šta će mu Saruča kazati i kao da je već odavno i čekao da to ona kaže. Iskapi čašicu, ustade, blago se osmjehnu i polako promuca: – Pa ajde, da čujem, šta mi to imaš da kažeš. Ajde, govori! Saruča mia!

Naćulio je uši i po običaju prišao peći da ugrije ostudenjele ruke.

Saruči udariše plamenovi u obraze.

– Odlučila sam, – reče ona radosno – odlučila sam, sinjor-Samuele, da idem da tražim posla po bogatim kućama; da tresem ćilime, da perem rublje. Hoću i ja da radim i da zarađujem. Hoću i ja da donesem kući koju paru. Hoću da vam olakšam, da se ne mučite više ovako. Znam ja da su vam moji ostali dužni ono deset dukata, pa hoću da vam ih ovako vratim. Hoću...

Saruča je htjela sve lijepo da mu obrazloži. Htjela je već ovim razgovorom da izravna jedan dio tog nesrećnog duga i da tako odagna tešku moru koja je tištala jednakom težinom njeno i njegovo srce. Htjela je da razvedri svoju i njegovu dušu i da vrati radost u svoju kuću. Sve je to htjela, ali nije stigla. Njene riječi kao da su ujele nosača Samuela za srce. Naglo se okrenu i ošinu Saruču dugim, ostrim pogledom.

Saruči zapeše riječi u grlu. Šta li je to, zaboga miloga, rekla te se sinjor-Samuel toliko naljutio? Šta? Naprezala se da se sjeti, a tada je opet trže glas nosača Samuela:

– Kakvi dukati? Šta buncaš, ženo? – govorio je nosač Samuel odsječno i teško. – Kakav dug? – Niko meni nije ništa dužan. Jesi li čula? Niko! I ne treba da ide i da radi za mene. Niko! Radim ja i zarađujem. I zarađujem dosta. I donijeću ja u kuću sve što nam treba. Sve! Ti o tome ne vodi brige. Ja sam domaćin. Ja! – Hodao je nosač Samuel, ispravio se, a onda se najednom okrenu i nastavi sve riječ po riječ: – Jest, ja ću donijeti u kuću sve što nam treba. Ja! Ti se ne brini. Ti se brini za kuću i da mi rodiš sina! S i n a! Ništa ja drugo ne tražim od tebe. Ništa! Jesi li me razumjela?! Sobičak je odzvanjao.

– Sina?

– Sina!

Saruča se uhvati za glavu a kroz nju joj, kao svjetlica prođe misao: "Jest, ovo je već četvrti – peti mjesec, a moja je utroba još uvijek bez blagoslova. O Gospode bože!"

Nosač Samuel je skinuo mokre cipele, bacio ih za peć i sjeo.

– Donesi da večeramo – rekao je, otvorio molitvenik i počeo da se ljulja.

Večerali su ranije nego obično. Nosač Samuel žvakao je dugo svaki zalogaj i klimao glavom.

Jela je i Saruča, ali jedva je gutala zalogaje. Ostajali su joj negdje pod grlom i davili je.

Te večeri nije se više čula nijedna riječ u kući nosača Samuela. On je legao odmah po večeri, a Saruča je pokupila suđe, otišla u kuhinju i sjela na sanduk.

Sjedjela je, držala ruke u krilu i buljila preda se. U glavi joj je bučalo. Hiljade misli preturale su se jedna preko druge. Bila je sva skršena. Da izađe u avliju na studen, pa da se protrlja snijegom po čelu i po sljepočnicama, činilo joj se da bi joj od toga odlahnulo. Dva puta je pokušavala da se digne, ali nije mogla. Nije imala snage ni ruke da pomakne s krila.

Gledala je nepomično u jedan prazan lonac. Tada se poče lampa da gasi. Podrhtavao je plamičak, izduživao se i najposlije se otkinuo i utrnuo. U kuhinji zavlada mrak, a stravična tišina ispuni taman beskraj.

Saruča se pomaknu: "Jest, to, to je moj dug" – uzdahnu bolno pa se malo pomalo ispravi. Opruzi ruke i stade da napipava sobna vrata. Tapkala je prstima, klimala tužno glavom i govorila: – To, to je moj dug, i maloprije je sinjor-Samuel mislio da ću mu najaviti tu radost. "Ajde, da čujem, ajde govori!" – mucao je od uzbuđenja i treptao od sreće. A ja? Šta sam mu ja, grešnica, rekla? Šta? O Gospode bože!

Sasvim potištena, klonula i puna neke nemoći, otvorila je vrata i ušla u sobu. Dopuzala je na koljenima do svog ležaja i legla.

Ležala je, ali nije mogla da zaspi. Te noći rodila se u Saručinoj duši nova briga: – "Gospode, hoćeš li mi blagosloviti utrobu? Gospode, budi mi milostiv!" – govorilo je nešto u njoj, ali njene usne nisu se micale – toliko je bila umorna, umorna kao mnogi koji se bore za maličak sreće u životu, a sreća im izmiče sve dalje.

Manje poznate riječi

19 Konfiti, konfeti – bomboni

20 Dram, mjera za težinu 1/400 oka, oka – 1280 gr.

SIMHA PRIČA O RADOSTIMA

Bio je petak. Na upaučen prozor male obućarske radnje u Limarskoj ulici pale su – prvi put te godine – dvije, tri zrake ranog proljetnog sunca.

U radnji, za malim niskim stolom, sjedio je na svom pojastučenom sandučetu udovac Rafael Mačoro. Onako pognut i sav predan poslu, nije ni primijetio kako je sunce ušlo u njegovu radnju.

Ne bi on to opazio ni kojeg drugog dana. Uvijek se tako unosio u svoj posao. Danas pogotovo. Danas je radio sa još većim marom nego obično. Prišivao je zakrpu na cipelu svog susjeda limara Santa, a toga Santa (radnje su im bile gotovo jedna uz drugu, dijelio

ih je samo uzan prostor kojim se išlo u neku staru zapuštenu baštu), toga Santa poštovao je Rafael mnogo. Odlazio mu je često na razgovor i vrlo rado ćaskao s njim.

Bilo mu je vrlo drago kad je od njega dobivao kakav posao. Uzimao ga je u ruke s naročitim zadovoljstvom. Tako je bilo i tog dana.

Bijaše se sav zanio. Vješto i pažljivo ubadao je šilom, pravio rupe i kroz njih provlačio dugu oštru iglu pa svom snagom pritezao uvošten, jak kanap.

Nizao je šavove, sitne i česte, i svaki čas prihvatao za čekić, kuckao njime po rubu duguljaste zakrpe i, s vremena na vrijeme, prinosio cipelu gotovo do samog nosa pa gledao. Trudio se koliko god je mogao da mu posao ispadne što bolje. Htio je da zadovolji Santa i da ga Santo, kad vidi kako mu je majstorski popravio cipele, potapše po ramenu i da mu kaže: – Dobro ste ovo uradili, sinjor-Rafaele, dobro. Dajte sjednite sad malo pa da zajedno popijemo kavu, popušimo cigaru i, što je još važnije i korisnije, da malo ispravimo svoja pogrbljena leđa. Mi smo robovi posla. Kuckamo od jutra do mraka i mučimo se. A mora se. Valja zaraditi za ručak i za večeru, a lim je skup i koža je skupa. Sjedite, sinjor-Rafaele! Baš ste ih dobro popravili, zakrpe ste prišili upravo majstorski. Rafael se unaprijed radovao ovoj pohvali. Već su mu sada sjale oči.

Od ovakvih sitnih i malih radosti živio je ovaj obućar, ovaj tužni udovac, ovaj čovjek koga je sudbina gazila na svoj način, bijedan i udaran sa svih strana, preplašen i povučen u se, pun snova i nekih želja, a uvijek bijedan kao da se bijeda hvatala njega gotovo samo i jedino stoga što nije imala nikog drugog za koga bi se zakačila.

Kad je dovršio zakrpu i zadovoljno spustio cipelu pokraj sebe, odlučivao je jedan trenutak da li da prihvati drugu (na njoj je bilo, osim da se udari zakrpa, još i drugih popravaka) ili da najprije pomete radnju. Bacio je pogled da vidi je li se voda, kojom je ranije bio poškropio pod, dobro upila. Tom prilikom opazio je svijetle mrlje po podu i sunčane zrake što su prodirale kroz mala stakla na prozorčetu.

Neobično se obradova tom živom svjetlu. Evo, i u njegovu je radnju ušlo sunce! Prosipaše mu se nešto toplo po srcu, pa je netremice zurio u te svijetle mrlje. Kad je ugledao kako se u njima puši tanka para što se izvijala iz mokrih dasaka, ispravi se, dohvati kutiju i zapali.

S naročitim uživanjem pušio je ovu cigaru i, kao da je bio dokon, promatrao je mirno kako titraju i svjetlucaju sitne čestice prašine u rukavima sunca koji se bijahu razapelili između stakala na prozoru i mrlja na podu. Gledao je i kako ulazi dim u njih, kako se osvijetli i kako odjednom promijeni boju te se plavkast i srebrn ukaže očima kao nešto što je duhnulo novim, vedrijim životom.

Dok je tako promatrao ovu igru sunčanog svjetla, budila su se u njemu neka sjećanja iz davnih dana njegove mladosti. Bijahu to sve sitni doživljaji, za njega i lijepi i svijetli. Navirali su mu u svijest sad pojedinačno, sad u čitavom roju, poput sjajnih i čarobnih varnica.

Domalo se iz njih izdvajao sve jače jedan jedini i prikazivao mu se sve jasnije u svim svojim pojedinostima.

Kroz dim svoje cigare, koji se, uhvaćen u sunčane zrake, čudno komešao u njima, gledao je Rafael tu šarenu, živu sliku kako se pred njim odvija:

Veće je... Petak... Mala avlija... Kaldrma pometena i oprana... Svi su poslovi dovršeni, sve je spremno za doček svete subote... Otac otišao u hram. On, Rafael, stoji još u sobi... Umiven je, u čistoj košulji, u subotnjem odijelu... Majka dolijeva zejtin u kandilo i namješta žiške u njemu... Iz kuhinje udara miris subotnjeg jela koje na tihoj vatri krca... Sobičak, a s njim i ćiler, i kuhinja i avlija, sve odiše nekom urednošću i ljepotom... Kao da je svaka stvarčica umivena... Po podu, po zidovima, svuda sjajne mrlje od sunca... a sunce tamo u daljini, rumeno i mirno, sprema se da zađe za brda... On gleda, okreće se, i (svejedno što je i njemu vrijeme da požuri u hram) nikako da se otkine s mjesta... Samo se ogleda... A kud god pogleda, svuda je lijepo... Kao da su ove sunčane mrlje unijele u kuću i u dušu neku još neviđenu ljepotu... U tom času iz avlije se javila njegova sestra. Djevojka se oglasila iznenadnim krikom radosti i zanosa. – Mámo, gledaj! Kaćuni! – Pune joj ruke plavih cvjetova... Sjaje joj se oči... Rumene joj se obrazi... Nabubrile crvene usne: – Kaćuni, kaćuni, mámo!... – Treperi vazduh od tog poklika ... I začas, eno, stoje njih troje, zajedno u avliji, na opranoj kaldrmi... i sve troje nadvilo glave nad te cvjetove u pupu i cvatu, nad

ta čuda prvog proljeća... Ruke im u pokretu, jedne da daju, druge da prime. – Gledaj, Rafaele, kaćuni! Gledaj, mámo, ja sam ih brala, ja! – čuje se poklik njegove sestre...

Mirno puši Rafael svoju cigaru i sav zanesen doživljava taj svijetao trenutak iz svoje mladosti i hvata se za srce. – Vežu ga mnoge uspomene za taj čas, pa srce kuca kao da je danas prvi put počelo da udara.

Uzbuđen ovako, ustao je sa sandučeta, koraknuo, otvorio je vrata, podupro ih nekom starom cipelom i čučnuo pred samim pragom.

Sad je udarao u njega čitav mlaz sunčanih zraka. Jedva je mogao da gleda. Ukazaše mu se i suze u očima. Malo zatim osjeti svu blagu toplinu kojom ga ogrija ovo proljećno sunce. Strujala je njime kao da se negdje u njemu javiše neki topli izvori, pa se točili po njemu zajedno s njegovom krvlju. Uzdahnuo je duboko te se, ovako razdragan, zadovoljan i ponesen nekom srećom, ispravi, koraknu i stade na sam prag pa promoli glavu. Polako je iskretaše u stranu pa je onda izdiže i zagleda se u krajičak čista i vedra neba.

Stajao je tako jedan čas sav u suncu, nepomičan i zanesen. U njegovoj crnoj, gustoj bradi ukazaše se mnoge razasute crvene dlake. Blještale su toliko da se činilo da su staklene ili svilene.

Saraf Danijel nije nikad petkom išao kući na ručak. Toga dana bilo je veliko spremanje u njegovom domu. Spremalo se za doček subote – toga svetog dana mira i počinka.

Svakog petka, ranom zorom, umotane u svoje duge šalove, zastale bi pred njegovom kapijom dvije žene i lakim udaranjem o vrata javljale svoj dolazak. Gotovo u isti čas, kao da ih je davno iščekivala, sišla bi njegova služavka Simha niz basamake, pretrčala dvorište i otvarala vrata.

– Dobro vam jutro! U pravi čas ste stigle! Upravo je sinjora Đulka ispekla kavu, a i mali su hljebovi upravo izvađeni iz peći! Hodite! – veselo bi Simha pozdravljala žene i onako bosonoga, zasukanih rukava i kose umotane u maramu kao pomamna opet istrčala gore. Bulka, žena Danijelova, bila je starinska domaćica i velika čistunka. Spremanje za subotu bijaše za nju jedan od najvažnijih događaja u životu. Jedva je čekala petak. Iako dosta krupna i teška, a blijeda u licu, petkom je i ona bila sva u pokretu i sva bi se zarumenjela kao da se podmlađivala u ovom velikom poslu.

Rena (jedna od ovih dviju žena), koja je kod nje pomagala u ovom prebsubotnjem spremanju već više od deset godina, kad god bi se govorilo o suboti, nije mogla a da ne kaže: "Ko hoće da osjeti šta je subota, neka ode sinjora Bulki. Kod nje cijela kuća, od avlije do tavana, odiše praznikovanjem i subotnjim mirom. A kazaću vam zašto. Cijela se kuća sprema polako, bez žurbe, bez jurnjave, pa svaka stvar dođe u svoje vrijeme na svoje mjesto. Opere se što se ima oprati, očisti, izmete, uredi, namjesti, pa još mnogo prije mraka kud god pogledate, sve je spremljeno i svaki je posao dovršen. Kad sinjora Bulka spusti zavjese pa zapali kandilo, osjeća se po svemu da je ušao pravi subotnji mir u kuću i da nastava u njoj. Možete da ga nađete gdje god hoćete: i u avliji, na basamacima, u kuhinji, u sobama, na tavanu, svuda."

Tako priča ova Rena. Ali ne ulazi subota baš tako lako u tu kuću. Cijelog dana rade ove dvije žene, a s njima i sinjora Bulka i služavka Simha. Rade one od ranog jutra, doduše rade bez žurbe, ali i bez predaha. Toga se dana i ručava onako s nogu, jedino što se kava pije sjedeći i u mirnom razgovoru. Sinjora Bulka je široke ruke. Daruje ona ove žene kako treba, ali ih i bodri: Ko s voljom radi, dva put više uradi.

Služavku joj nije trebalo nikad ni nagoniti ni bodriti na rad. Uvijek je bila radina i uvijek je iznalazila neki posao. Ali ovih dana – u ovo rano proljeće – radila je takvim marom kakav se ni kod nje nikad dosad nije zapazio.

Bulka je mahala glavom: "Neka se vrne na dobro!" – govorila je u sebi.

Trinaest je godina Simha kod nje. Sve vrijeme otkako je ostala siročić. A kad je neko čeljade toliko vremena u kući i uvijek pred očima, nije teško ni zapaziti ni naslutiti šta se događa u njemu.

Tih dana u svakom Simhinom pokretu mogao se osjetiti dah novog života. Sve se više ukazivao u njenim očima sjaj vatre koja se razbuktava u njoj.

Petkom je Simha radila kao pomamna. Sad je bila na tavanu, sad u kuhinji, sad u dvorištu. I uvijek kad je prolazila pokraj žena, uštinula bi koju za mišicu. Žene bi mazno ujkale, a

katkad bi je od dragosti pljesnule rukom po ramenu, po plećima, gdje bi prije stigle. Eto ti, đavole pomamni! – popratile bi taj udarac, a Simha bi se slatko i vrpoljno smijala. Kad sinjora Bulka ne bi bila u blizini, prasnula bi u grohotan smijeh pa se sva tresla i previjala u pasu kao kakva razigrana djevojčica.

Simha je unosila život u cijelu kuću toga dana. Kad bi sve tri zajedno prale podove u sobama, najprije bi se čuo samo živ razgovor, domalo smijeh pa kikot. Onda bi se brzo javila i pjesma, sprva tiho, zatim sve bučnije, da se najposlije razlegne po cijeloj kući i ponese kroz otvorene prozore daleko po susjedstvu. U susjedstvu zastajale bi žene u poslu i slušale.

Bile su to čudne arije (biralu ih je Simha po svom raspoloženju), arije rođene negdje daleko, pune melankolične čežnje, pune nekih beskrajnih ravnica, večernjih tišina i dalekih zvijezda – a riječi su pričale o djevojci koja čeka svog dragog i o dragom koji je negdje daleko, na moru, na putu, u boju ili tamnici.

Pred podne je Simha bila sva u živom nemiru. I kad je razgovarala sa ženama, ona je jednako ćulila uši da ne bi prečula kad je sinjora Bulka zovne da ponese ručak njenom sinjor-Danijelu.

Skočila bi usred posla, otrčala, za čas se uredila, obukla, bacila šal na se i sva zajapurena odlazila u čaršiju sa zavežljajem u ruci.

Ovog ranog proljeća Simha je počela da prolazi Limarskom ulicom. Nije joj tuda bio najkraći put do sinjor Danijelove magaze. Ali u Limarskoj ulici kuckao je čekićem sin limara Santa, Lijačo, kuckao i mamio. I ona je išla za tim glasom.

Mnogi su čekići treštali u Limarskoj ulici, a pod njihovim udarcima zvečao je lim i parao uši. Buka je u Limarskoj ulici bila u svako doba dana velika. Pred podne je bila najveća.

Simhi je godila ta buka. Osjećala se sva sretna u njoj. Njeno srce moglo je da trepti i bije koliko je htjelo u toj buci. Niko to nije mogao čuti. I njeno je srce udaralo ludo. Tuklo je tako snažno i tako jako da se i sama pobojava da joj ne iskoči iz njedara. Ali Simha je bila i pametna djevojka. Išla je ona lagano, njen korak je bio miran i siguran i budno je djevojka pazila da joj zavežljaj ne ispadne iz ruke.

Iza limenih peći u maloj limarskoj radnji, sav garav čekao je mladi Lijačo, sin limara Santa. Izmijenili bi poglede u jednom kratkom času – a djevojka, da se bolje zadovolji, kad je stizala na čošak, okretala bi se i pogledala još jednom natrag u ulicu.

Tako se, njih dvoje, gledalo i onog petka kad je Rafael Mačor bio prenio svoje pojastučeno sanduče do pred sama otvorena vrata, onog petka kad je taj tužni obučar s krajičkom vedra neba u očima dovršavao Santinu drugu cipelu. I dogodilo se da se toga petka nisu sreli samo njihovi radosni pogledi nego se sreo i Rafaelov sanjarski pogled sa Simhinim.

Simha je prošla sasvim blizu ispred njegovih vrata i Rafael je mogao da vidi kako su joj oči pune radosti. I ne samo to. On je vidio kako se djevojka divno osmjehuje. Vidio je i kako je taj osmijeh topao i drag. Ali – sve je to došlo suviše nenadno. Kad se sjetio da se podigne i pogleda za njom, bilo je sve kasno. Djevojka je već bila zamakla za čošak i ušla u drugu ulicu.

San ili java?

Rafael je okretao glavu desno i lijevo i htio da se snađe. Da to nije bilo kakvo priviđenje? Ne, nije! On je trezven i jednostavan čovjek. Jest, danas ga je sunce proželo nekim čudnim, vedrim osjećanjima, ali svejedno, ovo sa tom djevojkom nije bila nikakva varka, nikakav san. Blistale su oči tako divno kako mogu samo žive da blistaju. Ni u svojim snovima ne bi on takve oči mogao da zamisli! Pa šta može to da bude? Je li se to nagoviješta njegova sreća danas? Počelo je s ovim zrakama sunca. Nastavlja li se to s ovim očima?

Navirale su mu misli i pitanja. Zašto je djevojka gledala u njega? Zašto se tako osmjehivala? Možda joj je neko šta rekao o njemu? Ko? Ko li je to mogao da govori njoj o njemu? O Gospode bože!

Mirovao je čekić u njegovoj ruci. Misli su tkale neko paučinasto svileno tkivo. I sve se to sjalo u suncu, blistalo kao što su blistale oči u djevojke.

– Šta to kontate, Rafael? – prenuo ga je neki prolaznik iz tog sna.

Rafael je brzo, kao uhvaćen na nekom nepriličnom poslu, prihvatio za cipelu i stao živo da prikiva drvene čavle, ali za čas je opet pao u ova draga i uzbuđljiva razmišljanja: Sigurno

će opet naići ovuda! Treba da se pribere i mirno, bez ikakvog uzbuđenja, da gleda ne bi li kako shvatio šta je to s tom djevojkom. Možda je ona bogzna koliko puta već prošla ispred njegovih pritvorenih vrata – a danas, danas ih je, evo, najzad našla širom otvorena. Sunce, ove dvije-tri zrake, ove svijetle mrlje po podu, one su ih otvorile. Čudni su putovi božji! Čudni! Ili je to možda kakva luda ili luckasta djevojka? Ne... Ne... to nije. To nije nikako! Zdrava je... vidio je on... Drukčije su oči u bonika ... Drukčije.

Jevreji su petkom rano zatvarali radnje. Trebalo je otići kući i spremati se za subotu i na vrijeme, još prije mraka, stići u hram na molitvu.

Tog je petka Rafael Mačoro poslije svih drugih Jevreja zatvorio svoju radnju. Čekao je siromah neće li naići opet ona djevojka. Čekao je, vrtio se u radnji, izgledao, ali uzalud. Djevojke ne bi ni otkuda da opet prođe Limarskom ulicom.

Mala Streja, Rafaelova kći, bila se zabrinula za oca. – Zakasnićeš, oče, u hram! Požuri! – rekla je kad je najposlije stigao. Rafael se navrat-nanos umio i presvukao.

Subota mu je bila duga. Nikad mu se nije ni jedan dan oduljio tako. U nedjelju je bio prvi koji je otvorio radnju u Limarskoj ulici, iako se i sam nadao da će djevojka – ako prođe – istom oko podne naići ovuda. Cijelo je vrijeme osluškivao korake, gledao i toliko se napinjao da se od tog iščekivanja teško umorio. I sve je bilo uzalud. Tako su prošla još dva dana. U srijedu je bio nešto mirniji. Čuo je ko je ta djevojka i kako se zove. Doznao je da djevojka petkom nosi ručak svome gazdi sinjor Danijelu. Sve je on to dokučio a da niko nije mogao ni naslutiti da se za nju raspituje. Udesio je on to sve oprezno i vješto. Nije pitao ni limara Santa, niti koga drugog susjeda iz Limaraske ulice. Ne bi to bilo mudro. Ne. Rafael je važno i zadovoljno trljao ruke i jedva čekao petak.

I Simha je isto tako nestrpljivo iščekivala taj dan.

I ponovilo se ovog drugog petka sve kao i prošlog. Sve je bilo isto, samo što se Rafael toga petka bio namjestio da je mogao pogledati za njom a da to niko ne mogne da opazi.

Ovog petka vidio je Rafael kako se Simha, kad je stigla na čošak, okrenula, okrenula i slatko nasmijala. Vidio je dobro. Njemu, njemu se osmjehnula. Nikome drugome.

– Gospode bože! – a kome, kome bi se drugom mogla i osmjehnuti! – rekao je gotovo glasno. Bio je sav zanesen. Mrak mu je padao na oči od tog zanosa.

I dok je sinjor Danijel, taj gazda, taj ugledni saraf, taj visoki i krupni čovjek, u crvenom dubokom fesu sa svilenom kičankom na njemu, dok je taj gazda važno, kao što je važno brojao dukate i sufurine, driješio zavežljaj u kome je bilo brižno zamotano suđe sa još toplim jelima i sjedao za tezu da umače zalogaje bijela hljeba u masne zaprške – dotle se obučar Rafael Mačoro, ovaj tužni udovac, onako zarastao u gustu bradu, u zamašćenom fesu, pogrbljen, upalih, ali sjajnih očiju, bio zagledao u komadić prljava voska. Zurio je u tu stvarčicu, ali je nije vidio. Mjesto nje vidio je nasmijanuu djevojku, djevojku Simhu. Kao da je stajala tu pokraj njega, do njegova stola i kao da je bila u razgovoru, u nekom pričanju s njim, i kao da se spremala da sjedne i da lako, natenane, nastavi svoje zamamno pričanje.

Simhi je bilo blizu trideset godina. Bila je osrednjeg rasta, zdepasta, kratka vrata. Tvrda kovrčava kosa, crna i sjajna, bila joj je počešljana na razdjeljak i spletena u dvije kratke, čvrste pletenice koje su joj padale na pleća. Imala je male oči, tamne i sjajne. Nos joj je bio tupast, s nešto naprijed okrenutim nozdrvama. Ali se od svega na njenom licu najviše isticahu krupne nabrekle usne i obrazi osuti malim crvenkastim suhim bubuljicama. Obla ramena i pune mišice, a pogotovo isturena prsa mogla su se jasno nazrijeti i pod širokim haljinama. Čak i pod šalom. Hod joj je bio čvrst a korak kratak. Žuljave i grube ruke odavale su svu njenu snagu i radinost.

Rafael je Simhu viđao samo pod šalom, ali on je nju osjetio tačno onakvu kakva je zaista bila.

– Zdrava je, zdrava kao malo ko u ovom gradu! – ponavljao je on zadovoljno u sebi. A ne smeta ništa što nije lijepa. Dosta je što je debeljkasta i obla.

Onog dana kad je utvrdio da joj je blizu trideset godina, njegova se radost podvostručila. Sve se, evo, našlo u ove djevojke, sabrano i zbijeno, kao što je i ona sama! Snivao je o novom životu, o radostima, cupkao bradu, kontao i zanosio se.

U tom zanosu i snatrenju prolazile su nedjelje a s njima i petci. Stvar je sve više sazrijevala, dok najzad nije bila i sazrela. Rafaelu se u njegovom zanosu bar činilo tako. On je bio već odavno podrezao bradu a svakog petka, na dva sata pred podne, odlazio je do kalupčije Leza da mu se nakalupi fes (i to nije bio više njegov zamašćeni fes, nego, onaj novi, subotnji). I hodao je drugačije. Isturao je prsa, a hod mu je bio živ. Bio je već i malo nasmijan. Iz očiju mu je bila neka vedrina.

– Gledajte, Rafael nam je opet živnuo! – govorili su ljudi. A Rafael ne samo da je bio malo živnuo, nego je Rafael bio pun neke unutarnje sreće i provodio je najradosnije dane koje je do tada imao u svom tužnom životu.

Ponesen ovim svojim željama (te su se želje bile duboko ukorijenile u njegovu dušu), sanjao je divne snove.

Oženiće se, uzeće ovu Simhu i sreća će najzad s njom ući u njegovu kuću. Sreća, koja nije dosada nikad ni zavirila, a kamoli koraknula u nju.

Tih je dana ponirao sav u one duge godine koje je proživio s pokojnom Lunom, tom od rođenja bolešljivom ženom. Svu bijedu tog života, počevši od dana kada ga je otac po svojoj volji zaručio s njom, pa sve do njene smrti, sve te godine, pune njenih patnji i njegova stradanja pored nje, proživljavao je do najmanjih sitnica. Kopkao je po tim godinama, dugim i u beskraj otegnutim, čeprkao je i tražio sve one najgorče što je bilo u njima pa se onda, odjednom, izvijao iz tog jada i čemera u ovaj novi život, koji je sebi dočaravao i koji se rađao na oblinama, na zdravlju, na snazi i na čvrstim nogama sinjor Danijelove služavke Simhe.

Vrhunac svoje sreće gledao je u jednom ljetnom danu: Eto, zatvorio je svoju radnju i pošao kući. Usput je kupio krušaka i veliku dinju. Čim je ušao u sokak, spazio je odmah s čoška kako na avlijskim vratima sjedi Simha i njegova kćerka Streja. Streja je sada sva preporođena. Vratila se djevojčici, ili bolje rečeno, sad se prvi put u njenim očima ukazala ona divna djetinja veselost i razdraganost. Kikoće i trese se od smijeha, kao da je neko škakli po slabinama, već na samu neku smiješnu ili čudnu riječ, na neko malo veselo kazivanje. Trči naokolo kao omamljena radostima kojima ne može da nađe uzroke i baca se raširenih ruku Simhi, maćehi svojoj, na prsa pa je grli i zagrcava se od zadovoljstva, razdraganosti i dječjeg nestašluka.

– Sinjor padre! – otac! – čuje on kako Simha kazuje djevojčici, a Streja podiže glavu, kao bunovna, pa kad ga spazi – leti mu u susret u ludom trku, gotovo da se prostre po neravnoj kaldrmi. I sva se ustremila da ga poljubi u ruku i da ga pogleda živahnim i sjajnim očima i da tim pogledom kaže sve ono što nikad riječima ne može kazati. I odmah zatim da se oglasi pitanjem: jesu li kruške, oče, što nosiš u marami? – jer ona je od sveg voća tog ljeta najviše voljela kruške.

A kad će spaziti dinju u njegovim rukama, zaboraviće i na kruške i neće mirovati dok je ne uzme u svoje ruke da je, sva sretna i ponosna, ponese sama makar i to dvadeset koraka do kuće... Simha je već ušla u kuću, jer ne priliči ženi da ga na avlijskim vratima dočeka. U kući, u malom sobičku i još manjoj kuhinji, odiše sve urednošću i čistoćom i ori se Strejino čavrljanje. Plješće djevojčica rukama, skaćući oko dinje, mljacka jezikom (ona je zagrizla u krušku i slatki su joj sokovi procurili niz bradu).

A Simha, pošto je iz dječijih ruku primila i pomirisala dinju, brzo je našla tendžeru, otišla na bunar, natočila vode i stavila dinju da se hladi.

Večera je slatka: komad hljeba i malo travničkog sira, nekoliko krušaka i dobra kriška dinje. Ko večerava tako? Carevi! Paše! Još će i kavu popiti napolju u avliji. Tamo je Simha namjestila neki sanduk, prostrla je po njem komad zakrpljene, čiste ponjave. Tu će sjesti, popušiti cigaru, posrkati fildžan-dva kave i slušati kako se Streja sprema da legne, kao i uvijek, na minder, dok će Simha prostirati slamaricu, šareni čaršav i jorgan, koji je sad zakrpljen, rastresti zgrudvanu vunu u jastuku i stavljati ga na uzglavlje. Eno je, klekla je nasred sobe, čas pjevuši, čas mazno opominje Streju nek spava, jer sutra treba rano ustajati. Kad smiri djevojčicu, izići će i ona u avliju, ali neće sjesti, nego će onako, na nogama, prestajati malo. Porazgovaraće, posavjetovaće se s njim o ovom i onom pa onda poći na počinak...

Tako je on zamišljao svoju sreću. Bio je sav izbezumljen od nekog milja i radovanja.

Rafael Mačoro nije odavno prošao ulicom u kojoj se nalazila mala Kučina radnja. On se uklanjao tome čovjeku kad god ga je sretao.

Taj Kučo, koji se mnogo bavio provodadžijskim poslovima (donosili su mu koju paru ili kakav poklon), taj je Kučo, čim je prošla godina od Lunine smrti, bio navalio na Rafaela da ga oženi. Dolazio mu je svake nedjelje i salijetao ga na sve moguće i nemoguće načine.

Rafael je htio da se oženi – on je čak to i jedva čekao – ali kako da se oženi kad mu Kučo nudi samo neke udovice sa troje ili četvoro djece, sve neke žene uvele, oronule i smlavljene pod teškim teretom života. Uzalud ih je Kučo hvalio, uzalud im je iznalazio kojekakve vrline i krepkosti. Nije pomagalo ni što je onako prikriveno iznosio i opisivao njihovu ženstvenost, njihove čari i ljepote. Badava što ga je potezao sa svih strana, Rafael se nije dao nagovoriti. Bolje je da ovako životari sa svojom malom Strejom, pa makar se i patio, nego da se veže sa ženom nezdravom i oronulom. Bio je uvjeren da je svaka mršava žena bolesna, da svaka nosi u sebi neku boljku, bilo to u stomaku, ili u crijevima ili negdje duboko u svojoj utrobi.

Svaku je takvu ženu zamišljao kako se previja u nekim teškim grčevima, kako jauče od bolova ili kako iscrpljena i iznurena leži zavezane glave, sva u dubokom očaju.

Proveo je on mnoge godine sa svojom pokojnom ženom Lunom, koja je bila tako mršava i bolesna, propatio je mnoge muke s njom i dosta mu je toga. Sad je on sanjao o zdravoj i punačkoj, nasmijanoj i vedroj ženi, i nikakvi naponi toga Kuča, inače vještog i iskusnog provodadžije, nisu mogli da ga pokolebaju a kamoli da ga obrlate.

– Nađite mi zdravu ženu i bez djece pa ću da se ženim – govorio je Rafael Kuči.

Kučo ga se najposlije okanio i ostavio. – Neka živi kao "mondžo" 21 – neka čeka dok kakva kraljica pošalje prosce po njega – gundžao je Kučo u sebi.

Ali, evo, sad je došlo vrijeme da Rafael potraži Kuča. Zapravo, on je očekivao da će se Kučo javiti sam. Pomalo se čak čudio kako to da ga nema. Ta valjda je Kučo saznao za ovo što se događa u Limarskoj ulici. Pa zašto ne dolazi? Sad bi se brzo sporazumjeli. Ova je čak i djevojka, a zdrava, punačka...

Rafael je bio čovjek strpljive prirode i bio je već nekako navikao da čeka na svoju sreću pa je i mirno i strpljivo čekao. Ali ipak, stvar se otezala i suviše dugo. Njegov je nemir bivao sve jači. Zanoseci se novim životom sa ovom Simhom, zdravom i vrijednom ženom, počeo je da pati od nesаницe, od teških snova. Vrzla mu se ona stalno po pameti i on je volio da jednako misli na nju. Ali sad, sad mu je već bilo dosta i tih praznih snova, vrijeme je bilo da se život živi, a život sa Simhom izgledao mu je tako zamaman i tako lijep! I pjesma će se čuti u njegovom sobičku, u njegovoj kuhinji, u njegovoj avliji! I radost će ući u sve te budžake njegove kuće pa i same njegove radnje! Simha će sa sobom unijeti u kuću i komad ovog proljeća i komad ovog ljeta zajedno sa njegovim suncem, njegovim toplim vjetrovima, njegovim beharom, šarenim cvijećem i prvim voćem i bostanom. Njene će ruke da rastjeruju svu tugu i bijedu koja se sad krije u njegovoj kući. Okrećiće zidove, opraće podove, oblijepiće pećuricu, zakrpiće rublje i zakićena strukom rute dočekivaće ga svake večeri, sjajnih očiju, izlaziće pred njega do nasred sobe, turajući Streju preda se, da ga dijete njegovo poljubi u ruku

I malu će Streju voljeti ta Simha. I dijete će osjetiti kako su mazne ruke kada miluju dušom i srcem, pa će joj se djevojčica bacati oko vrata i šaptati kako je voli i kako je srećna.

Rafael se najzad odluči da se uvrati Kuči u radnju. Ući će, pozdraviće se s Kućom i kazaće mu: tako i tako. Ima već dva mjeseca kako Limarskom ulicom prolazi ova Simha. Gledamo se, a prilika smo jedno drugom, pa eto, sinjor Kučo, govorite s kim treba da se govori, svršite ovu stvar.

Kad se približio Kućinoj radnji na desetak koraka, obuzeo ga je stid pa je prošao pokraj radnje a da nije ni pogledao u nju.

I još nekoliko puta prošao je tako a da se nijednom nije usudio da uđe. Međutim, Kučo ga je zapazio. Primijetio je i sve promjene na njemu.

– Hm! Hm! – klimao je Kučo glavom premećući u rukama neki ženski crveni kišobran koji je trebalo zakrpati. – Zaista, živnuo je naš Rafael, živnuo. Trebaće da mu se navrati. I to što prije. Mogla bi me preteći tja-Steruča.

Kučo nije oklijevao dugo. Već se sutradan pojavio u otvorenim vratima Rafaelove obučarske radnje.

– Dobar dan, sinjor-Rafaele – pozdravio je i onako preko naočara pogledao je u obučara da bi vidio kakav će utisak ovog puta učiniti njegov dolazak.

Rafael, čim je ugledao Kuča, pretrnuo je i zbunio se. Jedva se pribrao. Ponudio je Kuču da sjedne i stao da se dobroćudno smješka.

Sve je dobro i u redu! – rekao je u sebi stari provodadžija i zakoračio u radnju.

– Nisam došao na dug razgovor – počeo je Kučo vješto. – Svratio sam samo da vas nešto upitam. Dajte, recite mi, šta mislite, zašto sam vam došao?

Rafael se pravio nevješt. Spustio je čekići i šilo na sto i gledao je mirno u Kuča. Oči su mu bile sjajne.

– Odakle da znam? Ajde, da čujem od vas, sinjor-Kučo. Dajte, sjednite!

– Došao sam da se raspitam koliko vam je godina.

Rafaelu je kao munja proletjela misao kroz glavu: Evo, razgovarali su o meni i o Simhi i neko je (Rafael je mislio na sinjor-Danijela), neko je rekao da sam ostario i da nisam Simhin par.

Ova ga je misao bila malo uznemirila. Gledao je već kako se svi njegovi snovi ruše u bezdan – ali, znajući da između njega i Simhe nema velike razlike u godinama, brzo se osokoli i sabra sve svoje snage da bi spasao svoju sreću. Trebalo je da im dokaže da u tome ne može da bude, niti da ima nikakve smetnje. Nije on star, nipošto star – slobodno neka mu pogledaju u lice. Bradu je, eto, skinuo, a vidjeće oni, on će i još bolje da izgleda, samo neka počne život – život sa Simhom!

Sve je ovo razmislio Rafael u jednom kratkom trenutku pa je uspio da rastjera prvobitni strah a na njegovo mjesto da isturi osmijeh, nenametljiv, ali siguran.

– Šta mislite vi, sinjor Kučo, koliko računate vi da mi ima?

Kučo je buljio u svoje cipele, onda se zagleda u tavanicu, zatim je skinuo naočare i tarući maramom stakla rekao je:

– Računam da vam ima pedeset.

– Pedeset! – nasmijao se Rafael. Još bi mu milije bilo da je Kučo rekao: pedeset i pet. Neka, neka oni samo tako misle! Njemu je mnogo manje. I on će im to dokazati. U jednoj molitvenoj knjizi, na unutrašnjoj strani korica, zabilježen je dan njegova rođenja. Rodio se na sam Tišabeav 22 te i te godine. Piše to u knjizi i sve je to ispisano lijepim i čitljivim pismenima, a pisano je osmog dana po njegovom rođenju. Može to svako da vidi i da se uvjeri.

Siguran da će u pitanju svojih godina iznijeti pobjedu, Rafael se zadovoljno smješkao.

– Manje, sinjor-Kučo, mnogo manje! – rekao je.

– Šta kažete? – pravio se Kučo kao da nije čuo.

– Manje, mnogo manje! – ponavljao je Rafael.

– Četrdesetpet?

– Još manje.

– Ma, ne može to biti – odbijao je Kučo.

– Može, pokazaću vam knjigu u kojoj je to zabilježeno. Na Tišabeav navršavam četrdesetu.

– Četrdesetu?

– Jest, četrdesetu!

– Čudno! – rekao je Kučo. – Doduše, sad izgledate mlađi, a dok ste nosili bradu, izgledalo je kao da vam ima i preko pedeset.

Rafael se glasno smijao i mahao rukama s puno nekog samopouzdanja i vjere u sebe.

– A kako vam ide posao, sinjor-Rafaele?

– Dobro, hvala Bogu – dočekao je Rafael brzo i, kao da je htio i to nečim da potkrijepi, pružio je Kuči crnu duhansku kutiju do vrha nabijenu žutim duhanom.

Kučo je lagano savijao cigaru.

– Raduje me sve ovo što čujem – govorio je svečano i u dužim stankama. – A vidim sad... da, da... zaista dobro izgledate. Zdravi ste. Sve je u redu. Sve.

Kučo je pripalio, odbio dva-tri dima, pogladio bradu i naglo ustao.

– Moram u radnju. Imam da popravim neke kišobrane. Mušterije mi ne daju mira. Navaljuju da im svršim posao kao da će, eto, sutra padati kiša. Ostajte zbogom, sinjor- Rafael!
– Zbogom pošli, sinjor-Kučo! – otpozdravio je Rafael a u sebi je pomislio: Žuri se Kučo da sve ovo javi sinjor-Danijelu.

Sav razdragan i uvjeren da Kučo odavde ide ravno do sarafa Danijela, Rafael se spremio da prihvati svojski posao.

Uto se Kučo na samom pragu okrenu i reče važno:

– Bila bi jedna dobra prilika za vas.

Rafaela kao da probode nešto kroz srce. Ovaj mu se uvod nije nikako svidio. Očekivao je da će Kučo kad bude govorio o Simhi sasvim drukčije početi razgovor. Neće biti tog njemu tako odvratnog uvoda: "Ima jedna dobra prilika" – nego će kazati: "Vi, kako sam čuo, hoćete Simhu. Ja sam govorio sa sinjor-Danijelom i došao sam da vas pitam koliko tražite miraza. Mnogo ne tražite – jer ona je sama zlata vrijedna. Eto, čuli ste šta sam imao da vam kažem, a sad govorite vi!"

Tako je udovac Rafael očekivao da će Kučo kazati i bio je spremio i svoj odgovor. Odgovor je bio kratak: "Neka donese šta joj dadne sinjor-Danijel – meni će biti dosta".

Tako je on zamišljao da će se odvijati razgovor između njega i Kuča.

A šta je sad opet ovo? Kučo govori kao što je prije govorio. "Ima prilika..." O kome to govori Kučo?

– Šta je, šta mrštite odmah čelo? – pita Kučo. – Udovica Rena je dobra prilika. I nema mnogo djece. Svega troje. Četvrto joj je umrlo zimus. Ima i svoju kuću. A žena je u najboljim godinama. Uostalom, poznate je dobro, vaša je mušterija, često se uvraća u vašu radnju i vi se rado zadržavate u razgovoru s njom.

– Rena je dobra prilika, ali nije za mene – suho je rekao Rafael.

– Ne znam, zašto ne bi bila za vas?

– Ima mnogo djece. Eto zašto.

– Pa djeca su blagoslov božiji. To vi znate bolje od mene. I dobra su Renina djeca.

– Neka su joj živa i zdrava! – Rafael je uzeo da vošti kanap.

– Razmislite, sinjor-Rafaele. O svakoj stvari treba razmisliti. Ne treba odbijati sreću kad zakuca na vrata.

– Nema šta da se razmišlja. Sve sam ja već davno razmislio – rekao je Rafael odlučno i pomalo srdito.

– Ne ljutite se, sinjor Rafaele. Ja vam želim samo dobro. Rena bi, po mom mišljenju, bila vrlo dobra prilika za vas. Ali ništa, ako niste sporazumni, čekaćemo. Naći će se druga prilika. Samo vrijeme, vrijeme prolazi. Koliko ste već udovac? Četvrta godina, koliko ja znam. Četvrta.

Rafael nije odgovorio ništa. Kučo je lagano izišao iz radnje.

Rafael je ustao, pritvorio vrata za njim i opet se vratio na svoje sanduče. Bio je ogorčen i sav utučen. Nije prošlo ni nekoliko dana, došla je stara tja-Steruča. Dugo je starica provirivala na malo prozorče dok je razabrala da je Rafael u radnji i da je sam.

– Dobar dan, sinjor-Rafaele – počela je starica. – Pozdravite me dobrodošlicom, jer vam nosim sreću. Lani sam bila kod vas, ali niste bili zadovoljni. Danas, nadam se, nećemo se vući mnogo amo-tamo. Vi ste već sami prešli pola puta. Sve ja znam.

Starica je žmirkala i mahala značajno glavom.

Rafaela je nešto zagolicalo u grlu. Prvi mu se put poslije razgovora s Kučom opet ukazala Simha, opet čvrsto povezana s njegovim životom.

Staričine riječi: "Sami ste prešli pola puta" jasno su mu govorile da se radi o njoj.

Gledao je u staricu, zagledavao se čas u njena tanka usta, a čas u njene oči čiji su kapci bili po rubovima upaljeni i gotovo bez trepavica. Nestrpljivo je tražio da sagleda u njima šta će mu u idućem trenutku kazati. Htio je svojim prodornim pogledom da izvuče iz nje ono glavno što ima da se kaže, da se preskoče sve nepotrebne riječi i sve navike i ceremonije uobičajene prilikom ovih ponuda.

Starica, od glave do pete umotana u dugački, tanki šal višnjeve boje sa izbljedjelim šarama unaokolo, bila je oznojena i teško je disala. Mahala je rukama da se rashladi, a onda je s

glave polako i oprezno smicala šal i smještala ga vješto u naborima na ramena pa je polako primakla stolicu i nastavila.

– Ostavite, Rafaele, tu smrdljivu cipelu i slušajte dobro što ću vam kazati.

Rafael je kao kakvo poslušno dijete spustio cipelu pokraj sebe i buljio je u nju.

– Čudni su putevi božji. Dobro je što me lani niste poslušali. Doduše, i Rahela je bila prilika za vas. Bili biste i s njom sretni. Ja znam šta radim. Ne bavim se ja ovim poslom da bi me darovali, da bi me o svadbama čašćavali. Meni je stalo da dvoje ljudi povežem kako bi lakše živjeli. Život je težak. Eto, sinjor Rafaele, vi se patite, pati se i vaša mala Streja s vama. Vama treba žena, kućanica, domaćica da vam gleda malu Streju, jer Streja je još dijete. A treba vam i da imate s kim da porazgovarate i koju dobru riječ i da se raspoložite. Nije vam sto godina! A napatili ste se pokraj bolesne Lune dosta. Svi to dobro znamo. I, evo, došlo je vaše vrijeme. Vi znate o kome ja govorim. Vi nju hoćete. Vama se ona sviđa. Znam ja. Sve ja znam.

Starica je razvukla u smijeh svoja tanka usta. U njima su se ukazala dva-tri zuba, žuta i klimava.

– Sve ja znam. A sad slušajte da čujete ono što je glavno.

Rafael je primakao svoje sanduče i, sav ustreptao, čekao kad će starica da spomene Simhu – pa da se nemir slegne u njemu, da odahne od ove napetosti u kojoj je živio posljednjih nedjelja.

– Dajte, dajte da čujem – govorio je uzbuđeno i nemirno.

– Ima ljudi – počela je tja-Saruča žmirkajući i obilazeći vrškom jezika svoje tanke usne. – Ima dobrih i rđavih ljudi. Rđavih više nego dobrih. Doduše, ne vjerujem, ali možda vam je ipak kogod rekao da ono nije njezina kućica. Ali ja vam kažem da svako laže ko vam tako govori. Kućica je njena i nema nikakvog duga na njoj. I ovo da znate: padavicu joj je imalo ono dijete što je zimus umrlo, a ovo troje, koje joj je ostalo...

– Udovica Rena! – istisnu Rafael kroz zube i podiže se na noge. Iz očiju mu je sijevao bijes.

– Ona, ona! Čekala sam da je sami spomenete – zaradovala se starica. – Čula sam kako je poštujete i kako s njom razgovarate kad vam dođe kao mušterija. Sjednite da vam kažem i ovo...

– Šta da mi kažete? Šta? – upao je Rafael ljutito starici u riječ.

Starica je otvorenih usta gledala u njega i vidjela je kako se Rafaelovo lice mršti i kako tamni.

– Šta vam je, sinjor-Rafaele? – upitala je sva u strahu da Rafaela ne spopadne djetinja.

Obučar je gurnuo nogom sanduče, vratio ga na staro mjesto, pa sjeo i prihvatio za posao.

– Šta vam je zaboga?

– Ništa – odvratio je suho, nakašljao se i pljunuo u jedan budžak.

– Zar vam nije Rena po volji?

– Nije.

– Zaboga miloga, šta joj fali? Nemojte da odbijete tu priliku. Zivjećete kao paša.

– Neću da živim kao paša!

– Ma kako nećete? – snebivala se starica ne toliko zbog odgovora koliko zbog Rafaelova uzbuđenja.

– Neću!

– Ama razmislite. Četiri ste godine udovac. Hoćete li da ostanete ovako čitavog svog života?

– Mala vam se Streja pati...

– Neka se pati! Neću i gotovo! – Rafael je bacio cipelu u ćošak i dohvatio drugu.

Tja-Steruča je brzo navukla šal na glavu i mumljajući nešto u sebi izašla je na ulicu.

Rafaelu je drhtala ruka. Nije mogao ni šilom ni čekićem da radi. Bio je srdit i sav u nekom unutarnjem pokretu. Prvi put se u njemu javio neki bunt, neki krik, neka želja da zaprijeti stisnutom pesnicom. Gotovo nije sebe mogao da prepozna. Šta, šta hoće od mene? Zar da ga opet vežu sa ženom s kojom će voditi bijedan život? Nju su mu našli, tu udovicu Renu, to suhonjavo, izduženo stvorenje sa gušom pod vratom! Dvije-tri ga godine motaju, ganjaju i salijeću, a eto koga mu nalaze! Uvijek neke udovice sa četvoro-petoro djece! I da su zdrave, nego sve neka izmoždena, ispijena stvorenja. Da dirindži za njih, za njihovu djecu, da se pati i povija šiju dok se ne savije u klupko i prevali na zemlju! Da se nije borio i odbranio, još bi ga prije dvije godine svezali s onom udovicom Lejom i danas bi njeno šestoro djece vrištalo u njegovoj kući. Hljeba im ne bi mogao dosta da zaradi! A njegova

bi Streja davno bila sjenka od djeteta. Čupala bi je ta dječurlija za kosu, razbijala joj svaki dan glavu, a zalogaje joj otimala iz usta!

I još mu govore o nekoj njegovoj sreći. Pu! – sram ih bilo! Rena! Rena da mu donese sreću! Pljunuo je još jedanput, odgurnuo stolić, ustao i izišao.

Otišao je na česmu i tu se umio. Dobro se pljuskaao vodom po čelu i očima. Kao da je htio da otjera neku muku iz glave.

Na povratku u radnju gegao se polako i zagledavao u limarske radnje. Mislio je ako niko, a ono će ga limar Santo pozvati na razgovor. Bio je željan jedne dobre riječi.

Limar Santo nije ga ni primijetio. Bio je zabavljen poslom. Zajedno sa sinom Lijačom prikivao je noge na veliku četverouglastu limenu peć.

U ponedjeljak je Rafael svratio limaru Santu, tom svom prvom susjedu. Odlučio je da povede s njim razgovor o Simhi i da ga zamoli da mu udesi tu stvar. Sve je i onako gotovo. Samo treba da se progovori sa sinjor-Danijelom.

Rafael se najprije dugo odlučivao da sam ode do Danijela i do njegove žene sinjora Bulke. Mislio je da će to biti najbolje. Otići će, kazaće zašto je došao. Govoriće otvoreno i stvar će se svršiti brzo i u najboljem redu.

Bio je smislio sve šta će reći sinjor-Danijelu. Svaku je riječ bio pripremio. Dane i noći spremio se i bio je odredio da završi riječima: – Eto, stoga hoću da se oženim Simhom, a što se tiče miraza – šta god joj date – meni je pravo.

Sam se sebi čudio kako su mu na pamet dolazile tolike riječi i tako pametne misli. Pametne i odrješite. Predstavljao je sebi kako ulazi u magazu, kako nalazi sinjor-Danijela za stolom, samog i bez posla. Sjedi, pušta brojanice od sedefastih bobaka kroz prste i ljulja se. Čim se pojavljuje na vrata, sinjor Danijel se pomiče na svom mjestu, ne ustaje doduše, ali ga pazdravlja s puno pažnje, daje mu rukom znak da sjedne, pruža mu kutiju s duhanom i poručuje kavu. I poslije uobičajenih pozdrava i pitanja za zdravlje i kako poslovi, razgovor se sam od sebe okreće na stvar. Sinjor Danijel hvali svoju služavku, žali mnogo što će otići iz njegove kuće, ali kako je on, Rafael, čovjek od karaktera, pošten i radin – drago mu je što će joj biti dobro kod njega, a i njemu, Rafaelu, će biti lijepo. Zdrava je to djevojka, radina, raspoložena, vrijedna.

Tako je obučar zamišljao svoj razgovor sa sinjor Danijelom i uvijek kad bi došao do ovog mjesta, stao bi... Obuzimao ga je neki zanos i sav je bio kao u nekom bunilu.

Na ulici, kad bi se sjetio svih tih svojih maštanja, postidio bi se pred samim sobom i čudio se kako je mogao da dolazi na takve misli.

Kad je morao da prođe ulicom u kojoj je bila sinjor-Danijelova magaza – strepio bi da se ne sretne s njim. Bojao se da mu sinjor Danijel iz očiju ne pročita sva ova njegova luda i nemoguća maštanja.

Sinjor Danijel bi se snebivao. I s pravom. Te se stvari ne svršavaju tako. Gdje se to vidjelo! Skretao je brzo u prvu uličicu, gledao preda se i hitro ulazio u svoju radnju.

Odlučio je da govori s limarom Santom.

I tako je tog ponedjeljka, onako usred posla, odjednom odložio nož kojim je rezao kožu za džonove, otrao je znojavo čelo, skinuo kožnu kecelju i uputio se njemu.

Bio je danas sasvim odlučan. Svaka mu je kretnja bila živa. Znao je da je limar Santo sam, da mu je sin Lijačo otišao na Bjelave da namješta neke oluke i trebalo je danas da iskoristi ovu priliku.

Ušao je i pozdravio. Santo je bio dobre volje. Naručio je kavu. Razgovarali su o poslu, o nekom trgovcu koji je nabavio vrlo rđav lim, o nekim novostima u gradu, dok najposlije nije Rafaelu uspjelo da u razgovor zgodno uplete svoju stvar.

– Dobra je ova djevojka Simha – rekao je i spustio fildžan preda se.

– Koja Simha? – upitao je Santo onako široko a pomalo kao da je i iznenađen, kao da prvi put čuje to ime. U sebi je, međutim, pomislio: Tako, to je moj Lijačo odabrao Rafaela da progovori koju dobru riječ o Simhi. Ne popušta mladić nikako.

– Pa znate koju ja mislim. Vidjeli ste kako prolazi ovuda ... petkom ...

Limar Santo gledao je u Rafaela i dobroćudno se smješkao. Obučar je stidljivo oborio oči.

– E, moj sinjor-Rafaele! Mnogo, mnogo sam ja razmišljao o toj stvari. Jeste, dobra je to djevojka, imate pravo. Ali ta djevojka ima jednu falinku.

Rafael se, iznenađen, pokrenu, podiže glavu i pogleda limara u oči.

– Falinku kažete da ima?

– Falinku! Falinku, moj sinjor-Rafaele – potvrdi Santo s nekim tužnim prizvukom u glasu i dodade. – Zato se dosad nije ni udala. Zar vi to niste znali?

Rafael je bio poražen. "Zato se dosad nije ni udala!" Pa to, zaboga, mora da bude neka teška falinka. Na kakvu manu nije on sve ovo vrijeme uopšte nijednom pomislio. Mislio je, nije se djevojka udala, jer se nije našla prilika. Ništa više. A kakva će to biti falinka? Noga joj ni jedna ne fali. Ni noga, ni ruka. Nije sigurno gluha, a nije ni nijema, ni ćorava. To zna sigurno. Šta bi moglo drugo da bude? Šta? – Odjednom mu prođe kroz glavu da će to sigurno biti neka tajnovita bolest, nešto što se tiče ženskih stvari. Svašta mu je padalo na pamet. I dođe mu teško. Srce mu se steglo. Eto, kakve je on sreće! I ova Simha, ova djevojka o kojoj je toliko sanjao i mislio da mu nosi radost i sreću, eto, ta, na oko tako zdrava djevojka, i ona ima neku tešku boljku, neku tešku manu, ružnu, užasnu... i mjesto sreće nosi bijedu... Zaboga, je li to moguće!

– Molim vas, kakvu to falinku ima ta Simha, ako se smije i može kazati? – upita glasom očajnika.

– Pa znate vi to! Nije to nikakva tajna. Djevojka muca.

– Muca?

– I majka joj je mucala. To joj je u familiji.

Rafael odahnu. To je, dakle, ta njena falinka! Oko njega se opet sve kao obasja suncem. Muca! Dođe mu ta riječ draga. Pa šta je to? Ništa! O Gospode, hvala ti i slava!

Rafael se pomače, namjesti se na svom sjedištu i osjeti kako mu se snage vraćaju. Kratko je trajala ova muka kroz koju je prošao – ali je bila teška. Sad mu se vraćala vedrina u oči, a njegova radost, njegova toliko snivana sreća, koja je u jednom času bila iščezla s vidika – javila se, evo, opet. Pruži ruke kao da je njima hoće da privuče sebi i odgovori brzo i uvjerljivo.

– Znam ja to, sinjor-Santo. Imate vi pravo. Ona muca, ali sasvim malo, vrlo malo.

Rafael je lagao. On je sad prvi put čuo da Simha muca. Ali kako za njega ta mana nije značila ništa, htio je da se što prije pređe preko toga i da se ide dalje na stvar.

– Nije to, molim vas, vrijedno ni da se spominje – dodao je i dohvatio fildžan.

Santo, koji se i s Lijačom svojim više natezao zbog toga Simhinog mucanja negoli zbog njenih poodmaklih godina, nije popuštao.

– Nemojte tako, sinjor-Rafaele! Ja znam, vi mene poštujete, poštujete i moju familiju, a volite i moga Lijača, sve ja to znam, ali vi griješite. Vi zaboravljate da su naši stari rekli: Biraj, da bi bio izabran!

– Tako je. Ali ovdje se ne radi o nekoj teškoj falinki. Kažem vam, Simha muca, ali vrlo malo. Govorio sam s njom toliko puta – lagao je uporno Rafael.

– Ne znam šta da kažem. Ja nisam govorio s djevojkom, ali meni su rekli da muca mnogo.

– Nije istina kad vam kažem. Muca vrlo malo i zaista, ja u tome ne nalazim ništa. To meni ništa ne smeta. Inače je vrijedna, dobra i vrlo valjana djevojka, a to je glavno.

– Dobro, dobro, sinjor-Rafaele – počeo je Santo promijenjenim glasom i malo pomirljivije.

– Vi ste pametan čovjek, vi ste došli k meni, i vjerujem, vi ne govorite, recimo, kao što govori onaj moj zanesenjaka Lijačo, vi ste stvar razmislili dobro i mirno. Vi ste trezven čovjek.

– Sve sam dobro razmislio i dolazim kao svom dobrom susjedu i prijatelju i molim vas idite sinjor-Danijelu i govorite s njim.

– Dobro, sinjor-Rafaele, kad vi kažete, otići ću do Danijela, hoću, i razgovaraću s njim, razgovaraću i sa djevojkom... hoću, sinjor-Rafaele.

Mušterija je prekinula dalji razgovor i Rafael se vratio u svoju radnju. Bio je opijen blaženstvom sreće – sreće koju čovjek osjeća tako duboko samo u snovima.

Nastali su teški dani iščekivanja. Rafael je stezao srce i nestrpljivo čekao. Tražio je da se što češće sretne s limarom Šahom, a kad god bi se s njim sreo, toliko bi se uzбудio da mu je krv udarala u glavu i mrak padao na oči. Šta je s pregovorima? Jesu li već gotovi? Da možda nisu zapeli za što? Da se nije što ispriječilo?

Sporo su prolazili dani, a limar Santo jednako je ćutao kao zaliven, nije spominjao nijednom jedinom riječi ni Danijela, ni Simhu. Samo mu je pozdrav bivao iz dana u dan sve srdačniji, a iz očiju mu je zračilo sve veće zadovoljstvo i sve vedrije raspoloženje.

Rafaelu se činilo da se između limara Santa i njega tka neka prisna veza, da se rađa neko duboko prijateljstvo i to mu je davalo snage i bodrilo ga. Sad mu je već bilo svejedno što je Santo ćutao. On je iz njegovih očiju ćitao cijela duga kazivanja. I bio je potpuno uvjeren da se stvar dobro razvija i da će se dobro okonćati. Doduše, malo se sporo i polako sve to odmotava, ali najzad, ne smeta to ništa. Ćak je s jedne strane i bolje. Nije dobro kad se ovakve stvari svršavaju naprećac. Tako se tješio Rafael.

Najzad jednog jutra – kad se Rafael najmanje nadao – progovorio je limar Santo:

– Radujte se sa mnom, sinjor-Rafaele, stvar se odvija dobro. Vrlo dobro! Radujte se, možda danas da se završi.

Cijelog tog dana Rafael je bio razdragan do krajnjih granica. Da ga nije bilo stid, počeo bi da pjeva kao što Lijaćo pjeva glasno, da se sve ori.

Tog dana po podne banuo je najedanput Kućo. Ušao je u radnju brzo i odmah s vrata rekao da je došao da mu ovaj put ponudi – djevojku.

– Djevojku? – Rafael je digao glavu. – Koju djevojku?

– Simhu, sinjor Rafaele! Simha znaći radost, veselje!

– Simhu? – Rafael se zabezeknuo. Je li to limar Santo prenio na Kuća da pregovara sa sinjor-Danijelom? Zašto li je to učinio? Ali ne, to ne može biti! Ne može biti već stoga jer bi mu u tom slućaju Kućo to spomenuo. – Ali, ćekaj! Može biti da mu Santo nije ništa rekao o njihovom razgovoru...

U Rafaelovoj glavi sudarale su se i presijecale misli.

– Koju Simhu? – upitao je gledajući gotovo lućaćki u Kuću.

– Simhu trgovca Elijezera Parda – odgovorio je svećano Kućo i važno zabacio glavu. – E, šta kažete sad? – nastavio je s nekim naroćitim zadovoljstvom. – Je li familija ili nije? Šta me tako gledate. Ćudite se! Ali ništa ne treba da se ćudite. Recite samo koliko traćite miraza i stvar je danas gotova. Elijezer Pardo vas poštuje mnogo. Poštuje vas kao valjana, dobra i poštena ćovjeka.

– Poštuje?

– Poštuje.

– Vidim – rekao je Rafael suho. U izrazu njegova lica ukazivao se sve jaće dubok prezir.

– Ali prvo treba da govorimo. Poštuje vas, i ima i zašto. I mi vas svi poštujemo.

– I vi, i vi me poštujete. Znam ja to dobro. Vidim.

– Ja mislim da sam vam to svakom prilikom pokazao.

– Jest, uvijek ste mi to pokazali. Uvijek ste mi nudili rućne žene kao što je udovica Rena. Vi me mnogo, mnogo poštujete! Imate pravo.

Rafaelov glas je podrhtavao od uzbuđenja.

– Sve su te žene bile vrijedne poštovanja – odgovorio je Kućo. – Ali ostavimo ih danas na miru. Danas nećemo da govorimo o njima. Danas sam došao sa drugom ponudom.

– Nudite mi grbavu djevojku.

– Jest, Elijezerova Simha je grbava. To je taćno. Ali to je boćja volja. Da li se ćovjek smije da srdi što je boćja volja htjela tako sa Elijezerovom Simhom, to ćete vi bolje znati od mene. Vi ste poboćan ćovjek. Zar nije tako, sinjor Rafaele?

Sabranost, a naroćito mir kojim je Kućo govorio izazivali su Rafaela Maćora toliko te je gotovo htio da odgovori rućnom psovkom. Ali pomisao da limar Santo možda baš u ovom ćasu razgovara o njemu sa sinjor-Danijelom i da ga hvali kao poboćna i razborita ćovjeka, odvaćala ga je od toga i polako mu vraćala mir. Savladao se, ali ipak nije mogao sasvim da savlada svoje ogorćenje i da mu ne kaće nekoliko oštrih, pa i uvredljivih rijeći. S tim ćovjekom, koji je naoko izgledao tako miran, tako bezazlen i dobronamjeran, a koji je u svojoj duši, po Rafaelovom mišljenju, bio potpuno lukav i prevejan i u ćijim se očima iza okruglih, debelih stakala na naoćarima krila gola zloba i lać, s tim ćovjekom trebalo je, to je nagonski osjećao, da jednom zauvijek raskine sve veze i da mu, danas, kad mu se prućila ovakva prilika, otvoreno i bez ikakvih obzira kaće svoje mišljenje. Treba danas da obraćuna s tim Kućom, s tim ćovjekom koji je htio da mu po svaku cijenu o vrat sveće tećku nesreću, da ga potpuno i zauvijek upropasti – iako mu nikad nije ništa na ćao učinio – niti njemu, niti ikome drugome. U Rafaelu je sve kipjelo.

– Imate pravo, – rekao je upinjući se da govori mirno i sabrano kao što je govorio Kučo – zaista, ja znam kad se čovjek smije da srđi i kada ne smije. Znam i ne treba niko ni da pokušava da me uči. Imajte to na umu, sinjor-Kučo! Da, imajte to na umu! – Misleći da je rekao nešto mudro i pametno a i ne znajući kako bi dalje nastavio – Rafael se sagnuo, prihvatio je cipelu sa stola, iglu i šilo i počeo da radi.

Kuču to nije pometalo. Pokušavao je na sve moguće načine da ga udobrovolji. Glasom kojim govori rabi na propovijedi u hramu izlagao je kako svaki čovjek ima mana, ali pored tih mana da ima i vrlina. Nabrajao je sve što je znao o trgovcu Elijezeru Pardu i njegovoj kćeri Simhi, izdizao u zvijezde i Parda i njegovu Simhu.

Rafael je radio, ali je i slušao. Čak je pažljivo pratio svaku Kučinu riječ. Kad god ga je Kučo upitao da li nije sve tako kako mu izlaže – Rafael je klimao glavom i govorio: – Jest, tako je. Tako.

Najzad, kad je Kučo izredao sve vrline grbave Simhe i pozvao Rafaela da kaže svoju posljednju riječ, misleći da je za to sazreo trenutak, Rafael je pognuo glavu i rekao mirno i sabrano:

– Slušajte, sinjor-Kučo, vi imate odraslog sina. Pa, eto vam dobre prilike! Familija je dobra da ne može biti bolja! I miraz je velik, a to što je grbava, to joj je bog dao. To ne smeta ništa. Dajte, sinjor-Kučo, uzmite je sebi za snahu! Bićete srećni i vi i vaš sin!

Rafael je govorio i gledao u Kuču s osmijehom iz kog je zračila neka divlja, neobična radost. Kučo se dignuo i otišao.

Rafael je bio zadovoljan. Činilo mu se da ovako zadovoljan nije nikad bio. Ostavio je cipelu i alatke, zapalio je cigaru i sjeo na prag svoje radnje.

Odbijao je dimove, otpozdravljao prolaznicima, a jednim okom škiljio je u radnju limara Santa. Iako nije mogao nešta da razabere, ipak je osjećao da Santa nema u radnji. Santo je kod sinjor-Danijela! Santo je tamo! – treptao je Rafael.

Ljudi kao što je Rafael žive stalno u nekim slutnjama. Često su te slutnje začudno i tačne. Nije prošlo dugo, izbio je Santo.

– Dobar večer! – rekao je sav zadihan – uđimo u vašu radnju i pritvorimo vrata, sinjor-Rafaele! Stvar je svršena... Dolazim od sinjor-Danijela ... Bio sam mu i kod kuće!

Rafael je jedva doteturao do svog pojastučenog sandučeta. U sebi je šaptao molitvu i molio Gospoda da mu dade snage da podnese ovu radost.

I limar Santo, isto tako uzbuđen, spustio se na stolicu i teško dišući nastavio:

– Slušajte, sinjor-Rafaele! Rafaelu je stala da poigrava vilica.

– Danas sam govorio i sa sinjor-Danijelom, i sa sinjorom Bulkom. A govorio sam i sa Simhom. – Limar Santo metnuo je Rafaelu ruku na rame. – Znate, djevojka ne muca. To je zlato od djevojke.

Rafael Mačoro gledao je u limara Santa, ali ga gotovo nije vidio. Oči su mu bile pune suza. Htio je nešto da kaže, ali se zagrcavao od nekog milja.

– Ne muca, kažem vam. Ili da kažem pravo: muca, ali tako malo da možete slobodno kazati da nikako ne muca. I još ovo da vam kažem: zadovoljan sam, potpuno sam zadovoljan. I kako da ne budem zadovoljan. To je zlato, zlato od djevojke. Dobra je kao dobar dan i radina, a ima nečeg vedrog u njoj. Sinjora Bulka mi kaže da je čista, vrijedna i brižna, da je uvijek raspoložena, da uvijek pjeva.

A zdravlje, zdravlje joj vrijedi para, moj sinjor-Rafaele! Prosto, kad je gledate, vidite kako puca od jedrine i snage. Rafael se držao za koljena. Svi su mu mišići podrhtavali. Lice mu se bilo zažarilo.

– Sinjor Danijel nema riječi da je dovoljno nahvali. Zao mu je što će ostati bez nje, ali – djevojka treba da se uda. Dosta je čekala – kaže. Neka joj je srećno kad joj se pružila tako dobra prilika. I rekao mi je da će dati opremu i miraz – gotovo kao što bi dao da mu je rođena kći. Ne žali za nju sve učiniti.

Rafaela je probijao krupni znoj.

– I šta da vam duljim, sinjor-Rafaele. Pružio sam ruku Danijelu i zagrlili smo se. Simha me je poljubila u ruku. I, eto, sinjor-Rafaele, neka im je srećno. Vole se. Ima već pola godine kako lude jedno za drugim. Znate i sami. Vidjeli ste. Doduše, ja sam opominjao svoga Lijača i govorio mu da muca i da je starija od njega toliko i toliko! Ali njemu svejedno. Zaintačio: Nju ili nikoju drugu!

Rafael je, onako mokrih, sjajnih očiju luđački buljio u limara Santu. Polako mu je padala neka teška i gusta koprena s očiju. Kao da je sve ovo vrijeme živio u nekom bunilu, a sad mu se svijest stala da vraća; kao da je tapkao po mraku, a sad progledao. Ali ipak – nešto se kočilo u njemu. Lijačo nema još ni dvadest godina.

Limar Santo nastavljao je u svom oduševljenju:

– Pa vidjeli ste sami, sinjor-Rafaele. Ona luda kao i on. Kad god je petkom prolazila, gledala je u Lijača kao zanesenjak. I na ćošak kad bi stizala, okretala bi se i pogledala. A onaj moj, uvijek je ostavljao posao pa virio ili na prozor ili na vrata. Ljutio sam se što ih nije stid, što se ponašaju kao da ih niko ne vidi. Kao da su sami u Limarskoj ulici. Ali šta ćete! I mi smo bili mladi.

Limar Santo odmahnuo je rukom i ustao.

– Čestitajte mi, sinjor-Rafaele, hodite da se zagrlimo pa da idem, treba mi danas ranije kući. I znajte, da mi niste neki dan tako pametno govorili, ne znam da li bi se nakanio da odem do Danijela. Vi ste me pokrenuli i hvala vam.

Limar je stisnuo Rafaelu ruku, zagrlio ga, a onda dugačkim koracima zakoračio na ulicu. Spuštala se večer.

U Limarskoj ulici naglo se stišavala buka. Prestajali su čekići da trešte a lim da zveči, a domalo je njome zavladao mrtva tišina. Sablasno su odzvanjali u njoj koraci kakva rijetka prolaznika. U sve kutiće Limarske ulice uvlačio se mrak.

Sve su radnje bile već davno zatvorene. Jedino je obučarska radnja Rafaela Mačora bila otvorena. U njoj, na pojastučenom sandučetu, sjedio je Rafael. Ruke su mu ležale u krilu. Buljio je u vrata svoje radnje. U jednoj dasci na tim vratima bio je frž sa čudesnom šarom unaokolo. Rafaelov pogled bio je upravljen u tu šaru, ali nije vidio ni šare ni frža. On je zurio negdje u daljinu, iza ovih šara na drvetu, iza ovih vrata. Tamo mu se, negdje daleko, ukazivala pokojna žena, bolesna Luna. Sirota žena, sjedjela je u krevetu. Preko njenih nogu bio je prebačen jorgan, onaj zamašćeni, stari, iznošeni jorgan. Gledala je odatle u njega, gledala ga svojim tužnim i napaćenim očima. Gledala ga je dugo. Tada su se pomakle njene tanke, blijede usne i on je mogao da čuje kako je šaptala: "Rafaele! Rafaele!" U glasu tog šapata, svejedno što je bio tih i jedva se čuo, Rafael je osjetio da se na njega oglasila duša koja ga mnogo žali.

Manje poznate riječi

21 Mondo – uškopljenik

22 Tišabeav – jevrejski Vidovdan, godišnjica razaranja Jerusalemskog hrama i propasti jevrejske države.

SOLOMUNOVO SLOVO

Bila je velika slava kad je sinjora Cipura, žena trgovca Maira, rodila sina. Osmog dana, kada je dijete obrezano i kad je po svom djedu, čuvenom trgovcu Davidu, dobilo ime, ova je slava dosegla vrhunac. Iz svakog kutka Mairova doma virila je radost. Po cijeloj kući širili su se iz kuhinje mirisi dobrih i masnih jela. Ti su mirisi i običnim danima bili neodoljivi, ali ovih dana navirala je od njih voda na usta i najvećim sladokuscima.

O svečanom ručku tri su žene udarale u def i dočekivale goste. Iako je bilo podne, na stolu su gorjele dvije debele svijeće. Na počasnom mjestu sjedio je rabi. Ručak je počeo blagoslovom, a onda su zaredala jela kojima nije bilo kraja. Bilo je svega. Bilo je i dobrog pića. Bilo je zelene rakije i stare žute prepečenice. Bilo je i vina. I crnog i bijelog. Patišpanje i biskviti bili su toga dana najobičnije poslastice. Niko nije mario za njih. Svako je pružao ruku za marcipanom od pečanih badema. Komadi su bili izrezani u obliku zvijezda i svaki je bio presvučen šećernom glazurom i nadjeven konfitima raznih boja. Slatko je služeno od deset vrsti. Bilo ga je od višanja i od kajsija, od zelenih mladih oraha i od lubeničine kore. Ženama je servirana voda sa sokom od malina i slatkim od ružica. Čaše su bile od skupog kristala, a srebrne kašike imale su duge išarane drške.

Sve je toga dana sjalo i pjevalo. Sve se radovalo. Pa i drago kamenje na mindušama, na broševima i na prstenju, i ono je bliještalo jače nego obično. Kao da se i ono pomamilo o toj velikoj slavi.

Sinjora Cipura, porodilja, majka Davidova, ležala je kao kakva kraljica u krevetu. Krevet je bio sve do tavanice obavljen najskupljim čipkama. Po njima su bile zlatnom žicom izvezene čudne arabeske. Sinjora Cipura bila je divna. Imala je sjajne oči, crne i krupne, samo su joj obrazi bili nešto blijedi.

Sinjur Mair, malen i okrugao, sjedio je za stolom. Bio je sav u živom pokretu. Nudio je goste da jedu i piju, a i sam je žvakao punih usta i praznio čaše jednu za drugom. S vremena na vrijeme pripaljivao je svoju debelu crnu cigaru i pušio. Bio je od nekog silnog raspoloženja raskopčao prsluk, ali lanac od teških i gusto nanizanih zlatnih karika, koji se pružao od jednog džepa do drugog, držao mu je kao neraskidljiva veza raskopčan prsluk u pristojnim granicama.

Pjevalo se i nazdravljalo. U svakoj nazdravici svako je rekao:

"Neka živi princ David, sin sinjora Maira" – i svi su na te riječi pljeskali svaki put kao ljudi i vikali "Živio!"

Slava je tako tekla sve do kasno u noć.

Mali David je počeo da raste. Gotovo svaki dan dolazile su tetke da vide svog malog princa i svaki dan su kliktale: "Kako se divno razvija! Blagoslovio ga bog!"

Tako su govorile Davidove tetke, ali mali David slabo je napredovao.

I kad mu je bilo šest mjeseci njegove su noge bile tanke kao šibe.

Sinjora Rena, sestra sinjore Cipure, Davidove majke, bila je krupna i ugojena žena. Bila je i odrešita i umješna.

Jednog dana kad su tetke bile razvile dijete i kad su se zagledale u njegove noge, u njegove ruke, u pupak i rebra, rekla je sinjora Rena:

– Slušajte, drage moje, ovo dijete, ovaj naš David ne raste. Niti raste, niti napreduje kako treba. Mršav je mnogo, a lice mu je staračko. Treba nešto činiti. Ja ne mogu više da ga gledam ovako. Čini mi se da ga nestaje. Ah, srce moje slatko! Omršavio si toliko, sav si kao očerupano pile.

Uzela je dijete onako u razvijenom povelju i osula ga poljupcima: "Zlato tetkino, ne da tebe tvoja tetka: Učiniće ona sve da mi bujaš i rasteš!" – tepala je djetetu.

Sinjora Cipura plakala je u svileni rubac.

– Nema što da plačeš. Dijete će se oporaviti, ali valja nešto učiniti. Moraš bolje da jedeš, da jedeš i da piješ. Izgleda da nemaš dosta mlijeka – završila je sinjora Rena i spustila dijete u bešiku.

Zaista, mali David izgledao je kao da se rodio juče, a ne prije šest mjeseci. Uzalud mu je sinjora Cipura davala od svog mlijeka koliko je mogla. Uzalud su ga tetke pitale kravljim mlijekom. Sve to nije ništa pomagalo. Nije pomagalo ni neko piće koje je svaki dan o ručku i večeri pila sinjora Cipura. Ni piće, ni masne kokošje čorbe. Sve je to bilo uzalud. Crv je ostajao crv.

Šta da se radi?

Tetke su se zagledavale. Slale su svaki čas po staru tja-Hanuču.

– Dajte, pogledajte nam malog Davida, dobra naša tja-Hanuča! Kažite nam šta mu je, zašto je tako mršav? – molile su žene.

Tja-Hanuča je prevrtala dijete sad na trbuh, sad na leđa, pipala ga po suhim bedrima, po stomaku. Starica je skupljala svoje izborano čelo, sklapala oči, skidala naočare, zagledavala se u tavanicu i savjetovala sad ovo, sad ono.

Tetke su radile sve što je tja-Hanuča naređivala. Kuvale su kamilicu, varile metvicu i sjemenje od ljubičica. Prskale su ga medenom vodom i šaptale neke stihove. Sama tja-Hanuča gasila mu je tri puta ugljevlje nad glavom, ali ništa.

Najposlije rekla je tja-Hanuča:

– Slušajte, kćeri moje, ovdje je sad sve jasno i nema šta da se više razmišlja. Ja vidim, sinjora Cipura nema dovoljno mlijeka. I ne samo to da vidim, nego vidim da je njeno mlijeko, i koliko ga ima, vodnjikavo i slano. A vidim da se djetetu od kravljeg mlijeka nadima samo trbuh i da mesa ni sala neće primiti na se od njega. Nego, čujte i poslušajte što vam stara tja-Hanuča kaže: Nađite djetetu dojilju! Zovite Saruču! Jest, nju zovite! Saruču, ženu nosača Samuela Mačora. Neka mu ona da jednu sisu, samo jednu pa ćete vidjeti. Za mjesec će mali David narasti kao za ovo šest! Vjerujte mi. Eno, samo da vidite njenog Rafaela, nema mu ni tri mjeseca, a ima ga za dva Davida!

Tetkama se ukaza radost u očima. Poslale su odmah po Saruču.

Kad je žena stigla, uvele su je u sobu i posadile na kadifenu stolicu. Iznijele su joj pun tanjurić slatka, počastile su je kavom i najzad su joj objasnile zašto su je pozvale. Tetka Bena dodala je na kraju: "Učinićete dobro djelo. Vjerujte, draga Saruča. Dobro djelo, kažem vam, bog će vas blagosloviti!"

Saruča je raskopčala haljinu na grudima.

– Neka je blagosloveno ime našeg Gospoda – rekla je i pružila ruke. – Dajte mi dijete da ga podojim.

Mali David prihvatio je odmah sisu. Tetke su istezale vratove i gledale kako dijete doji. U njihovim menđušama bliještali su dragi kamenovi.

Dugo je mali David doji. Kad se nadojio, zaspao je. Tada su na prstima prišle tetke, skinule su ga sa Saručine sise i spustile u bešiku.

Saruča je bila počela da zakopčava haljinu. Sinjora Rena, Cipurina sestra, podigla je ruku i dala je znak Saruči da pričeka. Uzela je bočicu crnila, malo drvce i pristupila Saruči. Vješto i brzo našarala je na Saručinoj desnoj sisi malo Solomonovo slovo.

Saruča je gledala u sinjoru Renu.

– Šta je to? – čudila se žena nosača Samuela.

– Ništa, draga Saruča. Ništa. To je Solomonovo slovo. To je da bog blagoslovi sisu i da se zna da je ovo Davidova sisa. A sad hodite sa mnom u kuhinju! Hodite!

Saruča je ubacila sisu u njedra i poslala. U kuhinji su Saruči dali malo brašna, malo kave i malo šećera. Dali su joj i bočicu zejtina i pregršt pirniča.

– Uzmite, Saruča! Uzmite i dolazićete svaki dan pet puta. Pet ili šest da dojite malog Davida.

Saruča je uvukla zavežljaj pod svoj stari šal i vratila se kući.

– Gledajte, Samuele – rekla je Saruča svome mužu, nosaču Samuelu, i ispričala mu sve šta je bilo.

Nosač Samuel gledao je u brašno, gledao je u bočicu zejtina i radovao se: – "O Gospode, – dizao je oči k nebu, – neka je blagosloveno ime tvoje! Dok prezdravim, dok mognem opet da prtim vreće i da ih nosim na svojim leđima, ovi će nas darovi spašavati". – Prišao je bešici u kojoj je ležao mali Rafael, kleknuo je kraj nje i počeo da ljulja dijete.

Saruča je brzo pozvala susjetku Streju. Pokazala je i njoj darove i ispekla kavu.

– Ah, ah, kakva kava! – čudila se susjetka Streja.

Srkali su iz debelih fildžana i pričali o velikom Mairovom bogatstvu, o briljantima i dukatima sinjore Cipure i sinjore Rene i kličkali:

– Ah, ah, kakva kava, kakva kava!

– Još da je i dobra cigara, čovjek bi mislio da je paša, ništa manje nego paša! – dodavao je nosač Samuel.

– Biće i cigara kad moj sinjor-Avram dođe, ne brinite! – rekla je komšinka Streja.

Prolazili su dani puni blagoslova. Mali David, sin Mairov, sisao je na Saručinoj desnoj sisi, Rafael je mljackao na lijevoj. S večeri skupljale su se susjetke u Saručinoj kuhinji i razmotavale darove.

– Blago vama, – govorile su žene – blago vama, Saruča! Bog vas je blagoslovio. Zimu ćete lako preturiti. A, evo, zima je pred vratima. Spremiće vam i drva, imaćete svega! Svega!

Saruča je hvalila Gospoda, boga Avramova, Isakova i Jakovljeva.

Prošao je tako jedan mjesec.

Onda se dogodilo ovo: Nosač Samuel bio je napola prezdravio. Digao se, hodao i izlazio u čaršiju. Prolazio je ulicama. Zavirivao je kao obično u neke magaze u kojima se nadao da će naći posla. Ali posla za njega nije bilo. Bio je još slab i niko mu nije povjeravao da nosi vreće i teške sanduke.

– Zaboga, vi još niste za posla! Ajte kući, oporavite se najprije! – savjetovali su ga trgovci. Jednog dana kunjao je nosač Samuel u kavani kod Čuča. Bilo je po ručku. U kavanu je ušao nosač Muro. Pošao je ravno Samuelu i prodrmao ga:

– Ustajte, Samuele! Zove vas sinjor Mair. Samuel je rukama trljao oči.

– Šta? Sinjor Mair me zove? – pitao je nosač Samuel, onako bunovan i sav zbunjen.

– Jest, on vas zove. Požurite! – rekao je nosač Muro.

Kroz Samuelovu glavu, onako još sanjivu, prošla je misao. – "O, Gospode, to me sigurno zove da i meni dade štogod posla, da i ja nešto zaradim".

– A zašto me zove, zašto? – upiljio je nosač Samuel svoj radoznali pogled u nosača Muro.

– Šta je znam, zašto vas zove! Sigurno vas ne zove da mu brojite dukate. Idite, pa ćete vidjeti.

Nosač Samuel izletio je na ulicu i požurio. Kad je bio blizu Maireove magaze, uvukao je glavu u ramena i snishodljivo ušao.

U dnu magaze za stolom sjedio je sinjor Mair. Pred njim su bile knjige, fakture i računi.

– Zapovijedajte, sinjor-Maire! Rekoše mi da ste me zvali.

Trgovac Mair zatakao je za uho picaljku. S prsta mu je bljesnuo zeleni dragi kamen. Od ovog bljeska zasjale su i Samuelove oči i čovjek se sjetio da su baš prošle večeri, srčuci kavu, razgovarali o tom zelenom kamenu.

– Izvolite, sinjor-Maire, šta ćemo da prenosimo? Vreće brašna ili vreće kave? – Nosač Samuel počeo je da raspreda konopac. – Zapovijedajte, sinjor-Maire!

Trgovac Mair šmrknuo je najprije malo burmuta, a onda je rekao oštro:

– Ostavite, još ste slabi za takve poslove. Uostalom, nisam vas ni zvao da mi prenosite vreće brašna, ni barile zajtina. Zvao sam vas da vam kažem da ne šalžete sutra svoju ženu mojoj kući. Ni sutra, ni prekositra. Ni u subotu, ni u nedjelju. Razumijete li?

– Ni sutra, ni prekositra? Ni u subotu, ni u nedjelju? – ponavljao je mucajući nosač Samuel. Bio je blijed kao mrtvac.

– Jest, ni u subotu, ni u nedjelju – potvrdio je trgovac Mair još jedanput.

– Za ime božje, zašto to? – pitao je nosač Samuel. Tada je trgovac Mair ustao i raširio ruke.

– Vi pitate: zašto? Zašto? A recite vi meni ovo. – Dobro čujte što ću vas pitati! – Trgovac Mair unio se sav nosaču Samuelu u lice. – Recite vi meni: Jesmo li kod vas kupili pola mlijeka ili nismo? Recite! Jesmo ili nismo?

– Tako je, sinjor-Maire, tako je! Kupili ste pola mlijeka od nas. Pola mlijeka. Jeste. Kupili ste. Odnosno, kako da kažem... niste kupili...

– Kako nismo?

– Pa da... da ... tako je ... kupili ste!

– Kupili smo. Dabome da smo kupili. I označili smo desnu sisu Solomunovim slovom. Je li tako? I pošteno plaćamo za to.

– Tako je! Označili smo je, označili. Da... da... vidio sam... Pokazala mi je Saruča... Označili smo, da je bog blagoslovi... označili, da se zna da je to Davidova sisa... Jesmo... Ali ja vam se kunem, sinjor-Maire, kunem vam se da je od toga dana moj sin Rafael nije više uzeo u usta. Kunem vam se čim hoćete. Vjerujte mi, sinjor-Maire! Tako mi bog pomogao! Nije je uzeo. Nije! Bog mi je sam svjedok. Bog.

– Znam ja da je nije uzeo. Nije je ni smio uzeti. To je naša sisa. Ali znate li vi šta radi taj vaš sin Rafael? Znate li šta radi?

Nosač Samuel stajao je i mislio, ali nije mogao da smisli šta bi to njegov sin mogao da radi.

– Šta radi, sinjor-Maire? Šta radi? Kažite mi! Šta može da radi taj crv? Šta? – vapio je nosač Samuel.

– Ne znate šta radi, šta radi taj, kako vi kažete, crv? Ajde, da vam ja kažem. Da vam ja kažem šta radi! O d v l a č i sve Saručino mlijeko u svoju sisu. Eto, šta radi! Odvlači i lijepo ga ispije.

– Odvlači? Kako, za boga miloga? Zar može i to da bude? Kako? – nosač Samuel stajao je sav zabezeknut.

– Kako? Kako? Šta ja znam kako! Ali odvlači! Desna sisa je uvijek prazna. Nema nikad u njoj mlijeka. Suha je uvijek. Suha kao suha smokva. Stoga ćemo potražiti drugu ženu da ga doji. Dabome, drugu. Drugu dojilju i gotovo!

– Ali, sinjor-Maire, molim vas, a moja Saruča?

– Šta, "sinjor-Maire!" i šta "molim vas"? Šta "vaša Saruča"!...

Trgovac Mair hodao je po magazi.

– Zar vaš sin da zakida tako moga sina? – siktao je. – Gdje se to vidjelo? I ko je on, recite vi meni. Ko je on, taj vaš Rafael, da tako što čini? Ko? I ja, ja da to trpim? Ne, Samuele! Uzećemo drugu ženu da ga doji. Drugu! Jest, drugu!

– Ali, sinjor-Maire, ne srdite se na mog sina Rafaela, ja vas molim. Djetetu je istom tri mjeseca. Ono ne zna šta radi. Ono sisa, doji...

– Sisa! Doji! Recite: vuče kao vuk! Tako recite! Kao vuk! – Trgovac Mair je uzeo pisaljku iza uha i bacio je ljutito na sto. – Tako recite. Da, da! Kao vuk! Nikako drukčije nego kao vuk.

– Pa jest, jest... vuče on, vuče ... imate pravo! Malo je proždrljiv, vidio sam i ja – počeo je nosač Samuel da umiruje trgovca Maira.

– Šta? Malo, kažete! – planuo je opet trgovac Mair. – Vrlo dobro! Ne ostavlja mom sinu Davidu ništa, a vama je to malo. Vrlo dobro, vrlo dobro, Samuele. To je vama malo!

– Nije to malo, nije, razumije se da nije! – napreže se Samuel da udobrovolji trgovca Maira, muca, znoji se. – Jest, proždrljiv je on mnogo, znam ja. Mnogo sinjor-Maire, mnogo, ali... ali udesićemo mi da ne odvlači tuđe mlijeko u svoju sisu. Udesićemo mi to, dabome! Dabome!

– Udesićete? Kako ćete to udesiti? Dajte da čujem. Kako?

– Kako? – Pa... pa... – mučio se nosač Samuel našavši se u neprilici – pa pitaćemo tja-Hanuču, pitaćemo je odmah sutra. Tja-Hanuča je pametna žena. Ona zna takve stvari. Ona će nam kazati šta da radimo. Nju ćemo pitati. Nju, sinjor-Maire.

– Nema tu šta da pitamo! – odmahnuo je rukom sinjor-Mair. – I šta treba meni da koga pitam? Meni treba dojilja koja će mom malom Davidu dati obje sise. Objе ili ništa. Razumijete li? To meni treba, i ništa više...

– Pa dabome! Objе! Objе! Moja Saruča daće vašem Davidu obje sise. Objе! Neka je čist račun. Objе, sinjor-Maire, obje! To će biti najbolje!

Trgovac Mair i nosač Samuel ćutali su jedan tren. Oba su bila iznenađena ovakvom brзом odlukom.

Muha je zazujala u paučini u jednom ćošku magaze. Zujanje je bilo oštro, ali nije trajalo dugo. Tada je sinjor Mair prekinuo ćutanje.

– Dakle, obje će biti naše? – upitao je mirno i zadovoljno.

– Objе, obje! To se razumije, sinjor-Maire!

– Onda dobro. A mi ćemo vam za Rafaela slati kravlje mlijeko. Svaki dan po litar. Je li tako pravo?

– Tako je pravo, sinjor-Maire. Sasvim pravo. Dabome, sasvim pravo!

– U redu, Samuele. Idite sad kući, a sutra dođite, gledaću da i vama dam posla. Daću vam da prenosite brašno i kavu. One male vreće, pa prenosite koliko možete. Ne treba da se odviše kidate. Kad ozdravite, zara-dićete više. – Trgovac Mair je sjeo.

Nosač Samuel poklonio se i rekao:

– Zbogom, sinjor-Maire, zbogom! Neka vam bog plati vašu dobrotu. Neka vam bog plati! Bog!

Trgovac Mair raskopčao je prsluk, zapalio debelu cigaru pa nastavio da pregledava račune, fakture i kambijale.

Nosač Samuel lutao je ulicama. Mislio je i mislio.

Pred mrak krenuo je kući. Bio je zabrinut. Šta li će kazati njegova žena Saruča? Ljutiće se. Dabome da će se ljutiti. Ali šta da se radi? Šta? Ovako se nekako životari. A bez toga?

Kad je ušao u sobu, sjeo je na minder. Iskašljao se i počeo da priča. Saruča je sjedjela na podu i krpila čarape. Nogom je ljuljala bešiku.

– Znaš li šta ima nova?

– Da čujem!

– Zvao me sinjor-Mair danas po podne.

– Vidiš! – dočekala je Saruča vedro. – Rekla sam ti da će te zvati i da će ti dati posla.

– Rekla si! Ali nije me zvao zbog posla. Saruča je gledala u Samuela, Samuel je gledao u Saruču.

– Ako te nije zvao zbog posla, zašto te je onda zvao?

– Od sutra ćeš obje sise da daješ Davidu.

– Šta? – Saruča je spustila pletivo kraj bešike.

– Od sutra ćeš obje sise da daješ Davidu.

– Objе sise da dajem Davidu? Objе? – pitala je sva zaprepašćena.

– Objе! Objе!

– Pa jesi li ti lud, Samuele?

– Nisam!

– Kako da nisi! – vikala je Saruča. – Gdje se to vidjelo, kod živa djeteta da dajem obje sise?

– Objе sise da daješ, obje! I ne treba da vičeš toliko. – Zagalamio je sad i nosač Samuel. Dijete se probudilo.

– Zaboga, kako da ne vičem? Zar Davidu da dajem obje sise, a svom djetetu ništa? – Saruča se sagnula, podigla je rasplakano dijete iz bešike i sjela na zelen sanduk da ga nadoji. Raskopčala je haljinu. – O, bože, bože! Je li došao smak svijeta! Onome sve, a mom Rafaelu ništa. Da mi rođeno dijete skapa od gladi! O, bože dragi! Bože dragi! Šta je skrivilo ovo jadno dijete da se tako kaštiguje? Šta je skrivilo? Šta?

– Ko mu je rekao da odvlači sve mlijeko u svoju sisu. Ko mu je rekao da tako šta radi??

– Zaboga miloga, šta buncaš koješta! Šta radi? Šta?

– Odvlači sve mlijeko u svoju sisu! Eto šta radi!

– Kako "odvlači"? Jesi li ti, Samuele, zaista poludio? Znaš li ti šta govoriš?

– Odvlači, odvlači! I još kako odvlači! Eto gledaj! Desna ti je sisa suha kao smokva. Gledaj!

– Šta ima da gledam? Suha je, dabome da je suha! Malo prije sam došla od Mairovih. Svu je sisu ispraznio David.

– David! David! Lako je reći "David!" Ali treba govoriti pravo. Pravo treba govoriti! Dabome! Ima bog! Eto, gledaj, gledaj kako odvlači sve u svoju. Gledaj! Pola je sise strpao u usta. Pola! I vuče, vuče kao vuk! Kao pravi vuk!

– Neka vuče! Neka mi je živ i zdrav. Neka vuče koliko hoće. Što i David ne vuče? Niko mu ne brani. Jest, nek vuče i on svoju!

– "Neka vuče i on svoju!" Govoriš vrlo pametno.

– Dabome da govorim.

– Ali nije svako naučio da otima. – Samuel je naglašavao svaku riječ.

– Ko je naučio da otima? Zar naš Rafael otima? Zar ovaj crv, koji pije svoje rođeno mlijeko, otima?

– Otima! Dabome da otima!

Saruča je podigla kraj svoje kecelje, pokrila je lice i stala da plače.

– Onaj otima, a ne moj Rafael! Onaj! – govorila je Saruča kroz plač.

Nosač Samuel je ustao sa mindera. Polako je vadio mali molitvenik iz džepa.

– Vi žene ne znate ništa drugo nego da plačete. A šta tu ima da se plače, ne znam. Je li ko rekao da će naš Rafael skapati od gladi? Nije! Dabome da nije. Njemu će dolaziti litar mlijeka svaki dan. Razumiješ li? Čitav litar najboljeg kravljeg mlijeka! A ja ću prenositi brašno iz Mairove magaze. Brašno i vreće kave. A ti ćeš kao i dosad donositi zavežljaje i u zavežljajima...

– Ja ne dam obje sise, ne dam! – prekinula je Saruča nosača Samuela. Ustala je da i tako pokaže svoju odlučnost. Malom Rafaelu ispala je sisa iz usta. Nosač Samuel pogledao je u ženu, a onda je mirno rekao:

– Ne daš, je li?

– Ne dam! Razumije se da ne dam!

– Dobro, ne daš! Ne daš... Vrlo dobro! – Samuel je hodao po sobi, onda je stao, okrenuo se ženi, upro pogled u nju pa upitao: – A hoćeš li da uzmu drugu ženu? Drugu dojilju? Hoćeš li to? Ajde da čujem!

Saruča se zatresla. Činilo joj se kao da ju je neko udario šakom u glavu.

– Šta? Drugu ženu hoće da uzmu? – upitala je gotovo bez glasa.

– Jest, drugu ženu, drugu! – rekao je Samuel gorke.

– Tako dakle! Hoće drugu ženu da uzmu – govorila je Saruča tiho kao da je razgovarala sama sa sobom. – I sad treba obje sise da dam! Objе ili ništa! Objе ili ništa! Tako dakle! Tako!... – Uzdahnula je tako i spustila se na minder.

– Objе ili nijednu – rekao je mirno Samuel i otvorio molitvenik. – Ali kako god ti hoćeš! Možemo da ne damo nijednu! Možemo, moja Saruča! Zašto ne bismo mogli? Nećemo skapati od gladi! Bog je velik! – nosač Samuel pružio je ruke uvis. U njima je čvrsto držao malu molitvenu knjižicu. – Jest, Saruča, bog je velik! Kako nam je poslao ovo, poslaće nam i drugo. Možemo da ne damo ni jedne sise. Možemo! Kako god ti hoćeš,

– Jest, bog je velik! Bog je velik! Znam... znam – ponavljala je Saruča. Ali... – Mahnula je rukom.

Nosač Samuel počeo je večernju molitvu.

Saruča je opet metnula dijete na sisu. Gladila ga je po kosi, milovala ga po obrazima i tiho mu tepala: – Doji, doji, srce majčino! Doji i nadoj se. Nadoj se, sine! Vuci, vuci i ako možeš, izvuci sve! Sve, sine, sve! Neka se obje sasuše, neka obje dođu kao suhe smokve! Jest, sine, kao suhe smokve! Objje! Objje!

Nosač Samuel molio je molitvu. Bio je okrenut zidu. Ljuljao se pobožno i šapatom čitao molitvu. Čitao je brzo, ali kad je došao do mjesta gdje je stajalo napisano: "On nas je oslobodio iz ruku silnih! On je gospodar naš, koji nas je izbavio iz ruku svih moćnih nametnika! On je koji nas je odbranio od dušmana naših...!" – Samuel je odjednom usporio čitanje, podigao glas i gledajući u tavanicu, izdižući malu molitvenu knjigu uvis, izgovarao je svaku riječ kao da kazuje neke svoje vedre nade ili neke teške prijetnje.

Večernja molitva je duga. Nosač Samuel iskretao je glavu i preko molitvene knjige gledao izvrnutim okom u ženu i malog Rafaela. Mali Rafael žmirkao je očima i predano sisao. Duboko je uvlačio sisnu bradavicu u usta. Mlijeko mu je u jakom mlazu šikalo u usta i nešto mu se od mlijeka slijevalo niz djetinju bradu.

– Vuk! Pravi vuk! Napeo se pa doji kao da baš hoće sve da izvuče. Sve! – Samuela je prolazila neka neobična, gotovo radosna jeza. – Neka mi je živ i zdrav! Neka vuče koliko hoće! Njegovo je mlijeko... njegovo... – govorio je u sebi, pa se opet izdizao na prste i nastavljao molitvu: "Pogledaj nas, pogledaj bijedu našu i spasi nas, Gospode..."

Tužna je bila ta večer u kući nosača Samuela i njegove žene Saruče. Te večeri rđavo je spavao nosač Samuel, a još rđavije spavala je Saruča.

Sutradan rano ujutro, zakucao je mljekar Salih na vrata.

– Uranila, Samuilovice! Kako si? Kako si spavala? – srdačno je pozdravljao mljekar Salih Saruču kad je odmandalila vrata.

– Dobro, dobro sam spavala. A kako su tvoji kod kuće? Kako je Muliya? Kako su djeca?

– Dobro su, dobro su svi i zdravi, hvala bogu. A znaš li ti za ovo? – Salih je pokazao na đugum mlijeka.

– Eto, poručili su mi od gazda Mairovih da vam od danas svaki dan nosim po litar mlijeka... Neka im bog plati! Dobar je čovjek taj gazda Mair. Sevapija. Nego, de-der, Samuilovice, u što ćeš da ti nalijem. Jutros je pohladno, ko da će snijeg.

Saruča se vratila u kuću po sud.

– Ko je to? – upitao je nosač Samuel Saruču, a kad mu je rekla za mlijeko, on isturi glavu prema njoj.

– Pa šta? Ti ćeš zar pristati? – Saruča je slegla ramenima.

– Objje da daješ?

– Objje.

– Ne, Saruča! Ni jedne neću da daješ! Ni jedne! Skontao sam ja sve noćas. Čuješ li, Saruča, nijedne!

– Umiri se, Samuele! – govorila je Saruča tihim, gotovo klonulim glasom. – Znaš, nisam ja spavala svu noć...

– Nisam ni ja!

– ...pa sam sve razmislila i odlučila sam tako. Objje ću da dajem Davidu, objje.

– Kako, zaboga?

– Tako. Treba da živimo. Ti si još slab i još kašlješ.

– A Rafael? Pa to je grijeh!

– Ne brini za Rafaela! A bog, bog će mi oprostiti.

Samuel je buljio u ženu i čudio se. Saruča je uzela sud i izišla.

Mljekar Salih bio je iz kante nalio pun litrenjak i nestrpljivo čekao. Čim je Saruča stigla, izlio je mlijeko u njen sud i otišao.

Saruča je objema rukama držala sud i polako, oprezno prolazila je preko avlije. Mlijeko je bilo još toplo. Bijeli, mutni mjehurići plivali su po površini.

Toga dana našarala je sinjora Rena na lijevoj Saručinoj sisi isto Solomonovo slovo kao što je prije mjesec dana našarala na desnoj, a uveče...

Uveče sjedjeli su u Saručinom sobičku: susjetka Streja, brijač Avram, njen muž, nosač Samuel, i Saruča. Sjedjeli su i pili kavu. Srkali su zadovoljno mirisnu vruću tečnost i raspoloženo razgovarali.

Streja je dojila malog Rafaela, a Saruča je u krilu držala njenog Benjamina.

Najednom je nosač Samuel prekinuo razgovor.

– Pazite, dobra susjetko, – rekao je uzbuđeno, – pazite, Rafael je moj pravi vuk! Gledajte, posisaće sve mlijeko, neće ostati ništa za malog Benjka. Nevaljalac jedan! – Nosač Samuel bio se sav raznježio. Oči su mu bile pune suza. Prišao je Streji, čučnuo kraj nje i gledao u dijete.

– Proždrljivac je to! Proždrljivac. Vuče, a sve se smješka. Posmatrajte ga samo. Kao da tim smješkom hoće da kaže: – "Meni je dobro. Vrlo dobro!" – Magarac jedan! Pu! – Blagoslovio ga bog!... He, he!... Dosta je... Šta vučeš toliko? Ostavi već jednom! Nije to tvoje – tepao je djetetu i ustreptao od milja i razdraganosti stao ga je jednim prstom škakljati po obrazu.

– Neka, nemojte ga pometati, sinjor-Samuele! – rekla je Streja. Žena je mislila da se Samuel zaista boji da njegov Rafael ne podoji sve mlijeko te hoće, tepajući ovako djetetu, da ga spriječi u tome. – Pustite vi njega neka samo vuče koliko hoće. Nemajte vi brige, biće i za njega i za Benjaminu dosta. Ne živimo mi u strahu od života kao bogataši. Neka naša djeca doje i sišu koliko hoće, neka dijele mlijeko kako znaju i umiju, sinjor-Samuele! – Djeca svoje, a mi ćemo dijeliti svoje: i kravlje mlijeko i sve što dobijemo od Mairovih, – dočekala je Saruča, pa okrenuvši se brijaču Avramu dodade: – ali kavu, sinjor-Avrame, kavu nećemo dijeliti. Pićemo je zajedno, ili kod nas ili kod vas, kako se trefi, tako smo se dogovorile, ja i draga Streja.

– U redu, dobra susjetko! Vrlo je dobro tako. Hoćemo, kavu ćemo piti zajedno. A neka nam se sinjor Samuel oporavi, pa ćemo koji put popiti i čašicu rakije. Naći će se i koje pečeno jaje za meze. Zar nije tako, sinjor-Samuele? Eto, ako se nećete ljutiti, ja ću sutra uzeti malo prepečenice. Decu ili dvije. Za nas dosta. A vi ćete drugi put... kad se sasvim oporavite... kad mognete da prtite pune vreće na leđa. Šta velite? Lijepo ćemo provesti zimu. Zar nije tako, sinjor-Samuele?

– Tako je, tako sinjor-Avrame!

Žene su izmijenile poglede. Njihovi pogledi bili su srdačni.

U maloj limenoj peći gorjela je vatra. Drva su pucketala. Kroz prozore na vratima pećnice padale su na pod svijetle plamene mrlje i živo igrale po njemu. Katkada bi na njih izletjela i po koja sjajna varnica.

U sobi je bilo ugodno toplo. Napolju je padao snijeg, prvi te godine.

KAKO JE RAFAEL POSTAJAO ČOVJEK

Limarska ulica (tako je on zvao tu malu usku ulicu s nekoliko limarskih radnji) privlačila ga je već godinama. Bila je srijeda, dobro se sjeća, kad je prvi put zakoračio u nju. Silna buka koja ga je dočekala odmah na čošku gotovo ga je svega zbunila. Držao je prste u ušima i mrštio lice, ali kad je vidio kako limari udaraju drvenim čekićima po limu, kako ga vješto savijaju, režu, zavrću i zakivaju i kako odjednom u svojim crnim rukama obrću gotove džezve, lijevke, lampice i kofe, sav se zanio. Spustio je ruke i zaredao opet od radnje do radnje. Zavrivao je, buljio i treptao od radosti.

Od toga dana stalno je dolazio ovamo i nije prošlo ni nedjelja, mali je Rafael poznavao svaki kutak u toj ulici. Znao je sve radnje, sve majstore i šegrte, znao je da limar Haim pravi oluke, kante i velike lonce, limar Šimšon peći, šporete i sulunare, a majstor Mače kandila, ibrike, džezve – sve od žutog lima koji se sjaji kao zlato. Silna buka u Limarskoj ulici zanosila ga je sada kao najljepša pjesma. Često bi zatvarao oči, naslanjao se na zid pa slušao. Pričinjalo mu se da raspoznaje svaki pojedini udarac, da po zveketu razlikuje šta koji limar radi. Kad bi čuo kakav još nepoznati zvek, poletio bi odmah da vidi kakvu to stvar Šimšon ili Mače danas izrađuje.

Dok su se druga djeca ganjala po bjelavskim ulicama, mali se Rafael zanosio svakom sitnicom koju je zapažao ovdje u Limarskoj ulici i sve što se u njoj događalo sve ga je to ispunjavalo nekom neobičnom radošću. Zavolio je tu ulicu kao nešto rođeno, svoje. Ali njegovu radost mutila je jedna radnja – radnja obučara Binjoke. Stisnuta između dvije limarske radnje, s pritvorenim vratima, s malim upaučenim prozorčecom, izgledala mu je kao da je odnekuda pobjegla i da se tu zavukla da je niko ne nađe. Kad je prvi put pogledao kroz malo okno na prozorčetu (staklo je bilo razbijeno), jedva je u polumraku razabrao stvari u dugoj uskoj prostoriji. I sve te stvari u njoj bile su jadne: mala okrugla peć sa

svojim napola odvaljenim vratima i ulupljenim sulunarima jedva se, kao kakav teški bolesnik, držala na tankim iskrivljenim nogama. Na podu su bile razbacane stare cipele, otpaci kože, oljupine od jabuka, prevaljena korita, a u ćošku su stajale neke kante u kojima se kiselila koža, donovi i stari opanci.

Na malom sandučetu sjedio je obućar Binjoka. Pognut, presavijen, u kožnoj kecelji kuckao je čekićem i zakivao cveke u cipelu. Pred njim je bio nizak stolić, a na njemu: kutijice sa cvekama, klincima, drvenim čivijicama, razna kliješta, čekići, šila, noževi, rasuta klupka kanapa, komadići prljavog voska, kofe sa ćirišom iz kojih su virili uprljani drveni dršci, komadi svijeća, otpaci kože, drveni kalupi i druge alatke. Sve je bilo u neredu, razbacano, ispreturano i uprašeno. Binjoka nije podizao glave. Udarci njegovog čekića bili su tupi. Tupi i bez života. Cijela je radnja bila puna neke tuge. Na razbijeno staklo udarao je zadah kože, trulih cipela i smrdljivog ćiriša. Tako je mali Rafael vidio prvi put tu radnju. I uvijek je ta radnja bila ista. Binjoka je uvijek sjedio na istom mjestu, jednako presavijen, svejedno da li je kuckao čekićem ili je rezao kožu il' voštao kanap. Rijetko je kad ispravljao glavu. A kad bi je koji put ispravio – Rafael bi uvijek ugledao jedno te isto lice, jedne te iste oči. Nikad osmijeha u njima, nikad nekog živog pokreta. Siromah Binjoka! Od jutra do mraka sjedi tu u polumraku, u toj smrdljivoj zapari, ćuti i kucka. Da nema ovog veselog udaranja čekićima, ove divne limarske buke koja prodire i u njegovu radnju, Binjoka bi se sigurno skamenio ili zaspao – zauvijek zaspao.

Tako je mali Rafael osjećao Binjokovu obućarsku radnju i stalno je zadavao sebi riječ da nikad više neće stati pred njen upaućeni prozor i pogledati u taj jad i bijedu. Ali ga je nešto vukle k njoj. Pa, evo i sad, kad je već pošao u školu, gotovo svake večeri, na povratku kući, svraćao je pred njen upaućeni prozor i zagledavao se u radnju. Jednog se dana, zureći tako kroz okno, bio sasvim zanio gledajući u nakrivljenu policu, punu prljavih crvotoćnih kalupa. U tom ćasu otvoriše se odjednom vrata na radnji i sinjor Binjoka promoli glavu. Rafael ga, onako zanesen, nije odmah opazio, a kad se Binjoka zakašljao, dječak je sav pretrnuo kao da ga je obućar uhvatio na kakvog zlu djelu.

– Ne boj se, – rekao je Binjoka mirno – hodi bliže da te bolje vidim. Nisi li ti Rafael, sin nosaća Samuela! Je li?

Rafael je možda klimnuo glavom, možda i nije, ali je svakako začuđeno buljio u sinjor-Binjoku.

– Ti si dobar dječak – dobar i valjan, a tvog oca poznajem ja dobro – rekao je Binjoka i dao Rafaelu dva novćića da kupi šećerlema. Rafael nije kupio ništa, a te je večeri gotovo ustrćao na Bjelave. Sve se okretao kao da ga neko goni, i sve je grćevitije stiskao pod pazuhom školske knjige. Stigao je kući sav usplahiran.

– Što ti je? – pitala ga je majka.

– Ništa. Gladan sam, pa sam trćao.

Kad mu je majka dala komad hljeba, sjeo je na minder, otvorio knjigu i žvaćući, na mahove ćak i halapljivo, buljio je u nju, ali nije ćitao.

Rafael je naslućivao da će se nešto strašno dogoditi. I dogodilo se. I sve se to srućilo na njega brzo i surovo.

– Danas ćeš sa mnom u ćaršiju – rekao je otac jednog jutra i uzeo ga za ruku.

Rafaelu se zgrćilo srce. Pao mu je mrak na oći. Stićući knjige pod pazuhom, koraćao je pored oca i stalno se saplitao o svojo rođene noge. Otac ga je drćao za ruku i vodio, ali njemu se ćinilo kao da on vodi oca. Na raskrćću skrenula su obojica na istu stranu.

Ravno su ušli u Binjokovu radnju.

I sve se svršilo zaćas. Sve je bilo uglavljeno brzo. Otac je zatim prebacio svoj konopac preko ramena, prućio je Rafaelu ruku da je poljubi, rekao mu da bude dobar i da sluša, i izašao.

Rafael je stajao na istom mjestu kao ukopan.

– Ajde, Rafael, – rekao je Binjoka – poćni s boćjom pomoći, ti si dobar dječak, biće od tebe ćovjek. Ajde, uzmi metlu i pometi ispred radnje. Onda ćeš otići mojoj kući da pomogneš mojoj Sari. Kod nas ćeš jesti i spavati od danas.

Tri dana oćekivao je mali Rafael da će se dogoditi ćudo. Nadao se da će po njega doći ućitelj ham-Judaće i da će kazati Binjoki: "Rafael je za školu, nije za tvoju radnju – on

treba da uči za hahama. Jest, sinjor-Binjoka". Kazaće to mirno i odlučno i uzete Rafaela za ruku i povešće ga sa sobom.

Čekao je mali Rafael – ali se ništa nije događalo. Niko nije dolazio. Ni prvog, ni drugog dana. Pa ni buka u limarskoj ulici nije bila ni tiša, niti je urjeđala, a kamoli da je sasvim prestala – kako je on očekivao. – Zaboga, kako to da se ništa ne događa? – čudio se i trljao oči ne bi li se kako razbudio, jer je u tim trenucima vjerovao da je sve ovo što se s njim događa samo ružan san. Ta, zaboga, zar sam ja u Binjokinoj radnji. To ne može biti!

Najposlije prošao je i treći dan. I opet se nije ništa dogodilo, a četvrtog dana ujutru dočekala ga je Sara, žena Binjokova, sa užasnom psovkom.

– Gdje se to skitaš, ti skitnico jedna! Istom je četvrti dan, a već si počeo tako! Sad dolaziš! U podne! Čekaj, naučiću ja tebe pameti!

Rafael je iskolačio oči. U podne. Ta, zaboga, istom je osam. Kako to govori ova žena? Je li prisebna?

– Idi, što si stao, nacijepaj drva, pa da ideš u čaršiju po ćumur – drmala ga je Sara jednom rukom, a drugom ga je štipala za mišicu.

Rafael se previjao od bola, ali nije htio da da glasa od sebe. Htio je da prkosi...

Kad je bio nasamo, vodio je duge razgovore sa sobom, razmišljajući kako da se oslobodi. Šta da radi? – Na kraju, ne nalazeći izlaza, slijegao bi ramenima kao čovjek koji se predaje svojoj sudbini. Sagnuo je glavu i počeo da "uči zanat". Meo je radnju, miješao ćiriš, čistio cipele, a poslije toga trčao Binjokovoj kući.

Ovdje ga je čekalo stotinu poslova u svako doba dana.

Znojav, zadihan, ulazio je Rafael u avliju. Drhtao je kao gonjeno pašče, ali svejedno ga je Sara uvijek grdila da kasno dolazi, da se skita po sokacima.

– Tako mi živa bila majka, dolazim ravno iz radnje, – usudio se Rafael jednog dana da kaže majstorici – ravno iz radnje! Kunem se!

Udarao se pesnicama u prsa da bi i na taj način uvjerio Saru da govori istinu.

– Ćuti, lazove! Još se kuneš. Čekaj, ja ću ti pokazati! – ljutila se Sara i grvala ga pesnicom po glavi, po ramenima, gdje je prije stizala.

Prolazile su nedjelje.

U Binjokovoj kući ribao je Rafael podove, ložio je vatru, cijepao drva, donosio vodu, kupovao ćumur i po susjedstvu vijao crnu kokoš, koja je stalno bježala iz avlije. Posljednji je lijegao, a prvi ustajao. Zurio je iz kuće u radnju, iz radnje kući. I svuda su ga čekali poslovi, ali najteže mu je bilo što je morao da zabavlja malu Lunu. Luna je bila ljuta, neraspoložena i vazda uplakana. Bila je ušla u petu godinu, ali onako nerazvijena i kržljava, izgledala je kao da su joj istom tri. Trbuh joj je bio naduven, a ispod njega su visile tanke noge kao kakvi kratki štapići. Prohodala je istom u svojoj trećoj godini, ali je i sada, ovako blijeda, žuta i mršava jedva mogla da se odgega s jednog kraja sobe na drugi. Cijeli je dan bila zlovoljna i vječito se krivila.

Čupala je i majku za kose, a Rafaela je grebala noktima po licu i udarala ga nogama u trbuh otimajući mu se iz naručja.

– Pusti me! Pusti me! – derala se nekad uporno. I Rafael je često morao da je pusti na avlijsku kaldrmu. Ćinio je to uvijek pažljivo i, u strahu da dijete ne padne, držao je djevojčicu za ramena, ali se Luna derala da je sasvim pusti.

Kad bi je najzad, sav očajan, pustio, Luna bi stojeći nasred avlije, na neravnoj kaldrmi, pokušavala da korakne, ali, osjećajući da će se stropoštati, stala bi odjednom da se krivi kao da se prži na vatri.

Odmah bi izletjela Sara i počela da psuje.

– O grom te ubio! Satantonja te odnio! Opet si je spustio na kamenje. Hoćeš li da mi se dijete prehladi? Da mi se razboli? U kuću ulazi!

U kući je Sara štipala Rafaela za mišice, za ramena. Zarivala mu je kroz haljine nokte u meso i sad Rafael nije više mogao da pregrize jezik. Vrištao je očajnički.

– Ćuti! Misliće susjedi da te koljem – unosila se Sara sva u njega i metala mu ruku na balava usta.

Ležeći u kuhinji u ćošku, na svom ležaju, bez sna, iako je bio umoran, zanosio se kako će još sutradan otići majci, čučnuti kraj nje, metnuti joj glavu u krilo pa se izjadati. Razotkriće joj mišice i ramena, neka vidi modrice, neka vidi šta se zbiva sa njenim Rafaelom.

Ali odjednom bi se trgnuo, okrenuo se na drugu stranu i bacao glavu amo-tamo po masnom jastuku.

Ne! Neće ići! Zašto da žalosti majku, ona mu i onako ne može ništa pomoći.

A otac?

Kad je mislio na oca, otkidao bi mu se težak uzdah.

Dugo bi se tako prevrtao na svom ležaju razmišljajući kako da se izvuče odavde, kako da se oslobodi i Sare i tužne i jadne obučarske radnje.

Bio je divan dan. Limarska ulica sjala je sva u suncu. Bliještao je odasvud žuti i bijeli lim. Udarali su čekići, a zaglušna buka probijala se do neba. Limar Mače kuckao je i pjevao. Crni Simonov mačak ležao je u jednom nedovršenom oluku ispred Haimove radnje. Žmirkao je i sve se više protezao.

Rafael je bio pomeo radnju, donio vode i očistio par cipela pa se spremao Binjokovoj kući. Izišao je i pošao, ali je brzo stao nasred ulice. Sa žutih džezvi udarao ga je blijesak u oči. U ušima mu je buka pjevala divnu pjesmu. Kuckaju čekići. Zvekće lim. Kao da sve vri na sjajnom suncu. I Mače pjeva. Pjeva kao što nikad nije pjevao. Izvija se njegov glas da se objavljuje neko čudo u Limarskoj ulici. Šta li to radi majstor Mače?

Prišao je njegovoj radnji. Šta je to? Hanuka-kandilo? Od bijelog sjajnog lima? Ne. Kakvog lima! Od srebra. Od čistog srebra! Gledaj kako se sjaji. Ne možeš izdržati. Zaboje te oči.

Dugo se mali Rafael zadržao pred radnjom limara Mačea, a kad se prenuo – poletio je Binjokovoj kući.

Istom što se pomolio u avliji, izišla je Sara pred njega kao pobjesnjelo pašče.

– Danas neka me ruži! – mislio je Rafael, – pa neka me i tuče, danas ima i zašto. Zakasnio sam. Kriv sam. I Sara ga je udarala pesnicama i psovala ga:

– Čekaj, gade jedan, reći ću te Binjoku da te izbací iz radnje, samo mi još jednom učini ovako! Samo još jednom!

Padale su pesnice po Rafaelovoj glavi, ali Rafaelova glava nije se ovog puta saginjala. U Rafaelovoj glavi su se uhvatile Sarine riječi i čvrsto se ukotvile u njoj. I svaka od tih riječi bliještao je kao dragi kamen. I Rafael ih je pod pljuskom udaraca u sebi ponavljao i rastao od sreće: "Kazaće Binjoki neka me izbací iz radnje samo ako joj još jednom učinim ovako!" O, Gospode, pomozí mi sad! Ukazalo mi se spasenje!

– Samo treba da učinim nešto ovako! – kliktao je Rafael, namještajući svoj fes i otirući krv koja mu je kapala iz nosa. Tog dana radio je kao lud. Nikad nije bolje oprao pod, nikad nije naložio brže vatru i nikad nije radosnije vijao crnu kokoš kao toga dana.

I malu je Lunu zabavljao tog dana tako čudesno da se dijete previjalo od smijeha.

Idućih šest dana proveo je Rafael u stalnom razmišljanju kako da izvede svoju namjeru. Treba da naljuti Saru toliko da kao luda poleti u radnju i odmah s vrata da krikne: "Izbaci tog lopova iz radnje – on će me upropastiti!"

Šestog je dana bio sve smislio.

Bilo je oko deset sati. Sara je redila sobu. Rafael je u kuhinji ćulio uši i skidao cipele. Išao je na prstima.

Smjestio je Lunu u jedan ćošak. Metnuo je jastuk pod nju, a drugi joj zabacio za leđa. Primakao je neko sandučć pred dijete. Pećuricu sa razgorjelim ćumurom digao je na prozor. Kretao se kao sjenka, a Luni je prstom kazivao da ćuti. Dijete je sa nekim ćuđenjem pratilo njegove tajanstvene kretnje.

"Psst! Psst! – šaptao je Rafael i metnuo neku praznu tepsiju na sandučće. Izvadio je nekoliko kamenčića iz džepa i poredao ih po tepsiji kao oči, kao zube i kao nos. I nasmijao se. I mala se Luna nasmijala. Tada je Rafael natraške polako izmicao prema vratima, otvorio ih laganim i tihim pokretom, brzo dohvatio cipele, skoćio u avliju, a odatle nećujno izletio na sokak.

Niz sokak je odjurio kao vilen. Istom se pred ćaršijom zaustavio. Sjeo je, obuo cipele, odmorio se, a onda se zaputio u radnju.

– Sad je sve gotovo, hvala ti, Gospode! – govorio je sebi primićući se radnji. Sad će doći Sara. Doći će sva izbezumljena i staće da se dere: "Istjeraj ga! Istjeraj! Znaš li šta je učinio? Pobjegao je! Ostavio i posao i Lunu. I vatru! I kokoš! Sve!"

Ušao je u radnju mirno i sabrano kao uvijek i odmah je počeo da trijebi hrpu kožnih otpadaka.

Binjoko je jednim okom pratio svaki njegov pokret.

– Pazi, – govorio je s vremena na vrijeme – ne bacaj što nije za bacanje. Svaki komadić može dati ruke. Car Solomon kaže: "Slušaj savjete i primaj savjete, da poslije budeš mudar." Upamti to, Rafael!

Rafael je naprezao uši, ali nije slušao Binjoku, nego je osluškivao kad će u buci Limarske ulice da čuje korake pobješnjele Sare. Danas mu ona u stisnutim pesnicama nosi spasenje. Doći će, a iz očiju će joj sijevati strijele. Mlataće rukama. Psovaće, pričaće Binjoki šta je "taj đavo" uradio. Binjoka će slušati, dignuće glavu, snebivaće se, a onda će se okrenuti njemu i bez riječi, samo pokretom ruke, pokazaće mu na vrata. On će tada, spreman, jednim skokom izletjeti napolje!

Tako je maštao i sav je drhtao od uzbuđenja.

Najzad je došla Sara. Ali je bila mirna i tiha. Kao da se kod kuće nije ništa dogodilo. Govorila je o luku, o pirinču, o sapunu. Treba sve to nabaviti. Binjoka je skinuo kožnu keclju. Otišao je sa ženom u čaršiju. Vratio se sam. Sa punom, zavezanom maramom. Ušao je u radnju, smjestio je zavežljaj pokraj sebe. Sjeo je. "Sad će doći moje oslobođenje", mislio je Rafael. Ali oslobođenje nije dolazilo. Binjoko je mirno dohvatio cipelu, prebacio preko nje kaiš, uzeo čekić i šilo i počeo da radi. Sabrano. Kao i obično. Rafael je gledao krajevima očiju. Kako? Zar mu Sara nije ništa pričala? Valjda mu nije smjela ništa da kaže. Sigurno bi joj Binjoka rekao: "Ne štupaj ga! Budi dobra! Rafael je valjan. Ja to bolje znam od tebe. Ne udaraj ga pesnicama. Boli ga kad mu zarivaš nokte u meso. Pomiluj ga po obrazu, podaj mu koji put novčić! Neka kupi mađuna kod Iskačija, pa ćeš vidjeti da nikad više neće ostaviti malu Lunu kao što je učinio danas. Dobar je on, kažem ti, dobar. Vidiš, uklonio je pećuricu. Zašto je to učinio? Da ne bi Luna pala na vatru. Kažem ti, dobar je Rafael. Metnuo je djetetu jastuke. Zašto? Da se ne prehladi. Jest, dobar je Rafael, dobar!"

Tako je razmišljao Rafael i gledao u Binjoku. Binjoka je kuckao, zakivao je sitne drvene čavle. Radio je mirno. Rafael je prebiraio kožne otpatke i kao da je prevrnuo novi list svoje sudbine, stao je dalje da razgovara sa sobom: "Teško meni! Pa Binjoka ne zna ništa. A i odakle da zna? Od jutra do mraka sjedi on tu, u toj polumračnoj radnji, kao u grobu, kucka, šije. On nema ni pojma kako me Sara tuče. A ne zna ni šta se danas sve dogodilo. Sara mu nije rekla ništa. Kazaće .mu za večerom. Najprije hoće da me sama izlema, a onda neka Binjoka rekne svoje".

Tužan, razočaran, uzeo je kantu i pošao na česmu. Česma je bila u drugoj ulici. Stigao je na raskršće. Štao je. Da frljacne kantu u Limarsku ulicu i da nagne niz Čemalušu? A odatle? Kuda? Kući? Šta će kazati otac kad naveče stigne umoran i pun kašlja. Pobjegao si? Tuče te Sara? A zašto ne slušaš kako treba – kazaće otac, uzeće ga za uho i dignuti ga sa zemlje, a sutradan će ga vratiti Binjoki.

Natočio je vode i polako ušao u radnju.

– Daj da se napijem – rekao je Binjoka. – Vruće je danas.

– Vruće – čudio se Rafael. Pa danas baš nije vruće.

– Oh, oh – zadovoljno i otegnuto rekao je Binjoka kad se napio, pa je prihvatio čekić i pokazao njime na zavežljaj. – Ajde, Rafael, uzmi te stvari i odnesi ih kući. Ajde, slušaj savjete, da postaneš mudar! Požuri!

Rafael je uzeo maramu i pošao.

Pred avlijskim vratima je stao. Šta da radi? Ne, u kuću ne ulazi živ. Nipošto. Vratit će se i spustiće zavežljaj pred Binjoku. Kad ga Binjoka upita zašto se vratio, reći će mu: "Tuče me majstorica, štupa me! ne smijem joj na oči". – Zavratit će rukav, zavratit će nogavice od pantalona i pokazaće: "Eto, gledajte, sav sam ovako išaran.. Po čitavom tijelu". I Binjoka će kazati: "Pravo je da ne ideš. Nek sama pere suđe i riba podove. Sjedi ti, Rafael, vošti kanap. Evo, gledaj kako se to radi. Gledaj! Uči!"

Ipak je otvorio avlijska vrata i zakoračio u avliju. Stajao je kraj vrata i opet razmišljao šta da radi. Najzad je odlučio da ostavi zavežljaj tu, da dozove Saru, a čim se ona pojavi, da istrči na ulicu i pobjegne.

Ušao je. Viknuo je. Viknuo je još jednom. Sara je prišla prozoru. Stajala je iza zavjese, ali se nije javljala. Rafael je čekao. "Hoće da me namami u kuću, da me zgrabi za rukav, da me izdeveta kako ona zna i umije. Nikad! Nikad!"

Osjećajući u sebi neku neobičnu snagu, odlučio je da ostavi zavežljaj nasred avlije. Ali crna kokoš je tu. Eno je, diže glavu i gleda u njega. Čeka! Ako ostavi zavežljaj, ona će prije nego što stigne Sara prokljuvati maramu, i sav će se pirinač prosuti po kaldrimi. Šta će

Binjoka da kaže? Ne, Binjoku ne smije, a ne bi ni htio da naljuti. Odškrinuće kuhinjska vrata, proturiće zavežljaj, pritvoriti ih i istrčati napolje.

Došuljao se. Prihvatio je za kvaku. Polagano, samo polagano. Bojao se da Sara ne izleti iz sobe. Srce mu je drhtalo.

U taj čas na širom otvorena avlijska vrata upao je neko noseći sa sobom dah vjetra. Rafael se okrenuo Bio je Binjoka!

Čvrsto ga je prihvatio za mišicu i vukući ga kroz kuhinju ubacio ga u sobu. Rafael se očajnički otimao.

– Ovamo! Ovamo! Da ti ja pokažem kako se postaje čovjekom – drhtao je Binjoka. Rafael je vikao sav zaprepašćen;

– Sinjor Binjoka! Sinjor Binjoka! – Htio je nešto da objasni, ali nije imao više vremena. Binjoka je sjeo na minder, previo je dječaka preko koljena i nauk je počeo. Sara je držala Lunu u naručju i dodala je šipku.

Vitka šipka savijala se po zategnutim pantalonama.

– Aj! Uj! – jaukao je Rafael.

– Znaš li da je Luna mogla pasti u pećuricu? – govorio je Binjoka.

– Na glavu pao dabogda i krepao! – dodavala je Sara.

– Sinjor Binjookaaa! – vrištao je Rafael.

– Znaš li da je u pećnici gorjela vatra kao u paklu?

– U paklu se pržio dabogda!

– Znaš li da je mogla otvoriti vrata i pasti preko kamenih stepenica i slomiti nogu?

– Vrat slomio dabogda!

– Sinjor Binjookaaa! Sinjor Binjookaaa!! – derao se Rafael.

– Znaš li da si pribio gologuzo dijete uza zid iz kojeg bijeg ledena vlaga?

– Led ga ubio dabogda!

– Znaš li? Znaš li?

– Aj! Uj! – vrcao je Rafael svoj tur sad na jednu sad na drugu stranu.

Tada je Luna, mala, žuta, zlovoljna Luna vrisnula. Vrisnula je vriskom od kojeg su zaglušile uši i Binjoki i Sari i Rafaelu. Sara je sva ustravljena obujmila objema rukama dijete i izletjela u kuhinju. Binjoka se prenuo kao kad se čovjek prene iz sna. Gurnuo je Rafaela na pod.

– Tako! – rekao je i dohvatio ibrik. Voda je zaklokotala u njegovom grlu.

Rafael je ležao potrbuške i držao se rukama za bedra. Grcao je.

– Grcaj i uzdiši! Ali to još nije ništa. Još ćeš dobiti. Još! Istjeraću ja tebi sve đavole iz glave i pokazati kako se postaje čovjekom. Jest, čovjekom! – Sjeo je, izvukao ključ iz džepa i bacio ga pred Rafaela.

– Sad je dosta tog deranja. Uzmi ključ i idi u radnju.

Rafaelu su se otezale bale iz nosa. Teško je grcao.

Lice mu je bilo mokro, uprljano, oči crvene, i s vremena na vrijeme otkidao mu se dubok uzdah od kojeg se sav tresao.

– Uj, majko moja! Uj! – jadikovao je mrmljajući.

– Dosta! Jesi li čuo? Uzmi ključ i ajde u radnju! – ustao je Binjoka i udario nogom o pod.

Četveronoške dopuzao je Rafael i uzeo ključ.

– Da si naviksao cipele krojača Parda dok ja dođem. I da vidim kako ćeš ih naviksati. Idi! Sav slinav, balav i uprljan, izašao je Rafael iz avlije i uputio se u radnju.

Poslije pola sata stigao je i Binjoka.

– Daj, da vidim cipele! – rekao je odmah.

Uzeo ih je ljutito, izašao s njima na ulicu i razgledavao ih dugo sa svih strana.

Kad se vratio u radnju, spustio je cipele na pod, navukao kecelju i sjedajući na sanduče rekao je mirno:

– Napraviću ja od tebe čovjeka, vidjećeš!

Rafael je stajao, buljio u Pardine cipele i smišljao kako će se baciti u bunar – kao što se bacio Markuš, sin udovice Sipure.

Ali uveče se dogodilo čudo.

Kao obično dok je Sara spremala večeru, Rafael je zabavljao Lunu.

Sjedio je kraj nje na minderu u sobi.

Luna je bila neobično mirna. Najednom se podiže mala djetinja ruka i stade da ga miluje po kosi i polako pribi se dijete sasvim uz njega. On se sagnu i Luna nasloni lice na njegov vrat i poljubi ga. Nešto toplo prostrujalo je Rafaelovim tijelom i suze mu se ukazaše u očima.

Isak Samokovlija rođen je u Goraždu, 1889. godine. U Beču je diplomirao

medicinu. Kao liječnik je dugo (1918 – 1941) radio u Goraždu, Fojnici i Sarajevu. Liječnička praksa pružila mu je široke mogućnosti upoznavanja života ljudi predratne provincije, a bliskost jevrejskoj tradiciji i kulturi olakšala saživljavanje s patnjama i nadanjima jevrejske sirotinje sarajevskih Bjelava. Odatle potiču i dva glavna izvora njegovih književnoumjetničkih nadahnuća. U književnosti se javio kao formiran, zreo pisac. Već prva pripovijetka – **Rafina avlija** – znači nesumnjiv doprinos našoj književnosti. Sebi svojstvenim, neponovljivim, lirski obojenim i slikovitim jezikom osvjetlio je jednu dotad nepoznatu sredinu, sredinu sefardskih Jevreja, u kojoj je bijeda sasvim običan nemio gost kao i u tolikim drugim našim etničkim i nacionalnim sredinama. Umjetničke sklonosti ispoljene u Rafinoj avliji oplodiće se poslije u brojnim pripovijetkama istog usmjerenja.

O rodnom kraju (Drina, Hanka i dr.) pišaće Samokovlija isto toliko poneseno, lirski ustreptalo i ozbiljno. Ako i nije uvijek uspijevao da dosegne uvjerljivost i dubinu svojstvenu pripovijetkama jevrejskog kruga, u prozu vezanu uz Goražde i okolinu, uz Drinu – pretočio je svoj iskreni zanos i neraskidivu privrženost obzorjima vlastitog djetinjstva i mladosti. Objavio je niz zbirki pripovijedaka: **Od proljeća do proljeća, Pripovetke, Nosač Samuel, Tragom života, Solomonovo slovo**. Sedamdesetih godina, posmrtno, izdata su u Sarajevu (Izdavačko preduzeće "Svjetlost") i njegova Sabrana djela. Umro je 1955. godine